REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXII-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1936.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

SUMARIUL:

N. Iorga: Visita în România a profesorului din Berlin al lui Mihail Kogălniceanu.
A. Bitay: Din „Soarta faimei" lui Ștefan-cel Mare (o apreciere maghiară din 1593).
Luisa Netoliczka: O lucrare bulgară despre viața și arta populară.
A. Sacerdoțeanu: Așezământul lui Radu Paisie pentru episcopia Buzăului.
E. Dvoicenco: Alexandru Hasdeu și literatura romînă populară.
N. Iorga: Știri despre Romîni într'un izvor engles.
" " Nicolae-Vodă Maurocordat și Athosul.
" " Hagi-Prodan.
" " Încă un călător în preajma noastră.
T. Holban: Noi știri despre pretendentul Ioan Bogdan.
" " Despre moartea lui Constantin Brîncoveanu.
Radu Vulpe: Considerațiuni asupra Italiei preromane.
V. Mihordea: Știri nouă cu privire la Radu Cantacuzino.
Dări de samă, Cronică și **Notițe** de *N. Iorga.*

1936
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul: **40 Lei.**

www.dacoromanica.ro

DIRECTOR:

N. IORGA

BUCUREŞTI, 6, ŞOSEAUA BONAPARTE

SECRETARĂ DE REDACŢIE:

VIRGINIA SACERDOŢEANU

FACULTATEA DE LITERE, BUCUREŞTI

---

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXII-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1936.

Visita în România a profesorului din Berlin al lui Mihail Kogălniceanu

Între călătorii germani cari au străbătut în prima jumătate a secolului al XIX-lea ţara noastră nu figura dr. W. Brennecke, directorul Şcolii Reale din Posen (Poznań), care, trecînd pe aici la 1868, publica, la Hanovra, în 1870, o cărticică despre „ţerile de la Dunărea-de-jos şi Constantinopolul“ [1].

Şi totuşi acela care-şi închină lucrarea lui Mihail Kogălniceanu ca ministru de Interne, dar şi ca unui vechiu cunoscut, cu o „recunoaştere respectuoasă pentru ataşamentul şi aplecarea ce i-a arătat după un timp de o treime de secol“ [2], şi unui sprijinitor al culturii germane, adăugind şi decoraţia prusiană pe care o purta omul politic, nu e din cele mai puţin interesante. Căci, de fapt, Brennecke a cunoscut, cum spune în prefaţă, pe Kogălniceanu încă din copilărie. Şi, vorbind de partea lui în trezire acestui puternic spirit (zu deren [der persönchen Thätigkeit] in Ihrer Jugend mitgewirkt zu haben“), profesorul german se presintă ca învăţător al fiului de Vistier ieşean, dar, firește, nu în Iaşi chiar, căci înseamnă visita sa de la 1868 ca un întâiu prilej de cunoaştere a României, ci la Berlin, în timpul studiilor aceluia căruia nu i-ar fi putut profeţi un aşa de strălucit viitor. De altfel va spune mai departe [3] că ministrul romîn i-a fost încredinţat pentru creştere „în anii 1835-7“.

Cu acest prilej, pe lîngă notele biografice pe care le cunoaştem, se spune că trimeterea lui Kogălniceanu la Berlin a fost determinată de Alexandre de Stourdza, consilierul imperial rus, care

[1] *Die Länder an der unteren Donau und Konstantinopel, Reise-Erinnerungen aus dem Herbst 1868.*

[2] „In ehrerbietigen Erkenntlichkeit für die ihm nach einem Zeitraum von einem Drittel Jahrhundert bewährte Anhänglichkeit und Zuneigung.“

[3] P. 44.

www.dacoromanica.ro

ținea pe fata lui Hufeland, autorul *Macrobioticei*. Astfel ajunse Brennecke a instrui pe tânărul Moldovean. Îl trimete la lecțiile lui Savigny, care caută „să-l răpească influenței rusești, pentru care se ostenia ambasadorul Rusiei de atunci în Berlin, contele Ribeaupierre“ (fost la Constantinopol). Se adaugă, pentru cei doi fii ai lui Mihai-Vodă Sturdza și pentru acest tovarăș ai lor, care, în vrîstă de șaptesprezece ani și ofițer, trebuia să li fie „model și exemplu“, „cei mai buni profesori“, plătindu-se din bielșug: „peste 10.000 de taleri pe an“. Cu mulțămire, profesorul german va înșira marile merite ale fostului elev: Unirea Principatelor, liberarea țeranilor, introducerea Codului Napoleon, a juraților, a căsătoriei civile, a învățămîntului obligatoriu și gratuit.

Brennecke se bucură și de familia întemeiată prin căsătoria din 1852: patru copii, între cari o fată de șaisprezece ani — viitoarea d-nă Vîrnav-Liteanu, apoi Bogdan: Lucia —, care învață la d-ra von Schepke în Dresda, frații mai mari fiind la Stiftgymnasium Vitztumb din același oraș.

După o presintare geografică a Dunării se trece în parte la descrierea părții din Ungaria străbătută cu vaporul, în calea spre Orșova, înșirîndu-se cu numere de ordine toate curiositățile Budapestei, fără a uita nici sinagoga. La Belgrad, unde lumea trăia supt amenințările ce resultau din uciderea prințului Mihail, nu se face oprire. I se spune călătorului că zidirea Universității e datorită căpitanului Mișa Anastasievici, acela al cărui corp, admirabil păstrat, se arată și azi în biserica de la Clejani, moșia lui din Vlașca, unde un măreț palat părăsit se năruie pe încetul. Comunicația cu malul sîrbesc e încă oprită, din acele motive politice.

La Moldova bănățeană (250 de case, 1.600 de locuitori) debarcă pasagerul. La cîrciumă se vorbește în limba sîrbească, pe care profesorul din Posen regretă că n'o înțelege, dar o tovărășie la vin cu preotul și o conversație germană cu dînsul împacă pe cel care la început se simția așa de isolat în această margene grănicerească a Monarhiei.

Pe vas mai departe, Brennecke află pe soția englesă, care se întoarce de la Karlsbad, cu o însoțitoare de aceiași nație, a unui „boier valah“, „trei tineri arhitecți valahi cari se întorceau de la studiile lor din Germania ca să afle ocupație la construcția de cale ferată în patria lor“, un inginer engles, care vine cu soția

www.dacoromanica.ro

pentru același scop, mai mulți Italieni: un negustor din Milano, cu o întreagă familie, un impresariu, foarte mulțămit de vioiciunea Romînilor, cu două cîntărețe din Turin, pe care le duce la cafeșantanul *Victoria* de la Brăila, o orchestră de Cehi, cinci bărbați și patru femei, cu destinația Constantinopol, un număr de alți Cehi, cari merg, cu „antreprenorul", în Rusia-de-Sud, excursioniști francesi în războiu cu ceața, cîțiva Turci jucînd cărțile și, firește, Sîrbi și Greci. Un fals conte și cavaler al Legiunii de Onoare pradă la cărți pe un secretar turc. La Orșova se vor adăugi familii care se întorc de la Mehadia și umplu de zvon toată coverta.

Înfățișare speriată, cu amestec de geologie, a Porților-de-Fier [1]; drumețul învață ce înseamnă în românește *bulbuci;* i se vorbește și de „icoana lui Traian" [2]. În apă se vede vasul turcesc naufragiat „Silistra".

O trăsură cu cai îngrijorător de iuți duce pe autor la Severin: încă odată se notează deosebirea de temperament.

De aici încă, începe critica. De ce nu e la Dunăre ca la Rin? Pentru că România e pe mîna boierilor, cari-și arendează moșiile, își mănîncă suma la cărți în „două zile" sau la Paris în „două săptămîni". De altfel priveliștea Bulgarilor cari se jupoaie și ei la jocul de hasard ar dovedi că de partea cealaltă a rîului nu e mai bine [3].

Dar străinii lucrează: este la Severin un birou al navigației austriece pe Dunăre, s'au ridicat și ateliere importante, în jurul cărora s'a așezat și o numeroasă colonie germană, cu o biserică luterană și alta catolică, plus o berărie cu icre, într'un oraș cu totul nou, avînd „500 de case și peste 4.000 de locuitori". Nu lipsește cafeneaua și grădina publică. Se clădesc multe case.

Altfel strașnică pază militară, din motive lăuntrice, Guvernul, care ar trebui să fie o necruțătoare dictatură, cochetînd cu „constituționalismul"; soldații sînt necesari însă și pentru a opri bandele bulgărești care se gătesc a trece (la Rusciuc se putea încă vedea un spînzurat și la Constantinopol steagurile pline de sînge ale rebelilor învinși [4]).

---

1 „Porta di feru", p. 29 și urm.
2 P. 36.
3 Pp. 38-9.
4 Pp. 39-40.

www.dacoromanica.ro

Pe un vas maritim cu optzeci de paturi se va merge până la Galați. Dimineața, se vede Calafatul, unde, lîngă femei care-și spală rufele în Dunăre, stau marile deposite de mașini agricole pe care le trimete Anglia. De la Vidin sosesc Turci cu tabac de vînzare (se dă și prețul), dar se aduc și struguri și pepeni verzi. Pentru a se evita încurcături cu insurgenții se ieau și se pun de-o parte toate armele din brîiele călătorilor. Se suie și un elegant colonel turc, care vorbește perfect franțuzește și italienește, căutînd conversație: el e chemat de Sultan la Constantinopol.

Din ce se arată pe malul stîng, e notat numai Bechetul, „Piquet", unde se încarcă grîne pe vasele de transport austriece sau și pe unele turcești cu prora înaltă — Turcii au și serviciu pentru pasageri, pe care nu-l desprețuiește nici faimosul Strousberg cu antreprisa căilor ferate —, ba chiar pe șlepul grecesc „Sophia", pe cînd pe celalt mal bărbierul turc rade fără săpun capul prins între genunchi al suferitorului client. Turme de-ale Bulgarilor și bivoli, măgari; cîrduri de gîște albesc pe țerm. Sentinelele românești salută vaporul care trece.

Același viu negoț cu grîul la Turnul-Măgurele. Pe malul turcesc, pretutindeni, de-a lungul drumului: „trecut", pe cel românesc: „viitor" [1]. La Nicopol, vînzătoarea de fructe vorbește Germanului în limba lui.

Brennecke nu se coboară la Giurgiu, de unde pleacă spre Constantinopol Turci și butoaie de bere. Dar se suie alții, cu patul subțioară, și bogatul negustor brăilean Sterie Caludi, cu familia elegantă, ale cării apucături teatrale miră pe Apusean. Turtucaia, cu cei 6.000 de locuitori, pare moartă, pe cînd la Oltenița e aceiași bogăție de grîne ce se încarcă. Și aceiași prezicere a unui mare viitor economic, cu îndoita condiție a drumurilor bune și a stabilității politice [2]. La Silistra, cu o populație de 9.000, din 20.000 ce fusese, nicio mișcare.

La Rasova profesorul crede că recunoaște ziduri romane în ruină. La Cernavoda, cu hanul plin de gîze, calea ferată englesă, în fața celei de la Rusciuc la Varna.

După opt zile de drum, la Brăila într'o Duminecă. Multă lume, dar pentru călătorii cuviincioși nicio cercetare. Nu se află fostul

[1] P. 48.
[2] P. 250.

www.dacoromanica.ro

elev de la Kottbus, arhitectul Albert Schwanhäuser, pe care nu-l ştie nimeni. Străzi proaste, noroioase, „de şi nu plouase de mult", dar, la capăt, buna primire a berarului Ulrich Waibl (Str. Prusiană, suburbia Sf. Petru), care duce pe Brennecke la arhitectul aşteptat în zădar. Dar gazda la Waibl pare mai bună. Aici se află, „ca în orice berărie românească ţinută de Nemţi", „templul bunelor moravuri, refugiul solidităţii", pe lîngă care apar prost oteluriile murdare: de Paris, de Londra, Victoria, unde e joc de cărţi şi viţiu [1]. La berăria Waibl se adună şi inginerii căii ferate în lucru.

Dar nu e singurul colţ de paradis brăilean: în cafeneaua lui Stoianovici şi Marinescu eşti „ca la Paris într'una din marile cafenele pe Boulevard des Italiens, cu oglinzi şi mese de marmură din bielşug, numeroşi clienţi supt cerul liber ocupaţi în cinstea casei să joace domino şi pe lângă aceasta să soarbă cafeaua ori să guste înghetată sau sorbeturi", ofiţeri şi doamne de o eleganţă parisiană: în salon portretele părechii imperiale francese. Dar la Paris nu se vede inscripţia de aici: „Nu est e *(sic)* credit", nu se aude musica lăutarilor ţigani şi lumina nu e a gazului [2].

Intr'un capitol despre Brăila şi Galaţi, „unde s'a oprit mai mult timp", pe lîngă descriere (Galaţul mai „oriental", la Brăila circiume greceşti cu οἰνοπωλεῖον: şi aici porci, cîini pe stradă, maghernițe, gunoiu, te îneci în noroiu; au rămas case pe jumătate supt pămînt; pivniţile sînt nezidite), se dă o folositoare statistică (40.000 de locuitori la Brăila, 90.000 la Galaţi; preţurile: funtul de carne ceva peste un *groschen* de argint, două gîşte grase trei sfanţi, vaca cu viţel, un galben, — acum opt-nouă, fiindcă nu mai e lipsă de nutreţ; cinsprezece bani un pepene verde).

Se relevează însemnătatea afacerilor de grîne ce se încheie la la Brăila (400 de vase aşteptau în faţa celor două porturi; în 1867 se exportă 538.648 *Wispel* de săcară şi porumb, din care 289.257 şi 142.250 prin Sulina; în 1868 se vinde de 40.000.000 de taleri prusieni).

Ca principali exportatori la Galaţi: Secchiar Argenti, cu legături la Constantinopol şi Londra, iar, ca Germani de Nord,

[1] P. 52 şi urm.

[2] Nu se uită descrierea Monumentului rusesc (p. 54).

www.dacoromanica.ro

Lüddemann și Römer, Pauli și Jachow pentru grîne; *Banque de Roumanie* (foastă *Ottomane)* de acolo are comis la Berlin. Se aduc mașini agricole Clayton și Shuttleworth (agenția e germano-engleză: Walker și Hartmann). Mobile vin de la firma Kronthal și fiii. Sînt în ambele orașe rafinerii de petrol; la Brăila și „o întreprindere franceză și una engleză“ [1]. Dobînda e de 12 %. Ca bani, umblă francul, „mai mult în sens ideal“, sfanți și monede de aur, găurite pentru salbe, ruble (1=4 franci).

Se relevă pierderile ce se opun desvoltării celor două porturi: lipsa unor șosele care să le lege, existența unei singure curse cu vaporul, scumpetea drumului cu căruța (doi galbeni) — se trece Siretiul pe pod de luntri —, ca și a oricărui serviciu *(fabelhaft theuer)*, neîngrijirea viilor, părăsirea întreprinderii pentru exportul în Anglia de carne conservată, lipsa de apă bună (se iea apa din Dunăre, și cu prevenții din închisoare), scumpetea combustibilului (cărbunii nu se aduc din Carpați, ci din Anglia; un *Klafter* de lemne costă 12 galbeni).

Ca alte lămuriri, se asigură, după spusele consulului engles din Brăila, că n'au fost prigonirile contra Evreilor despre care s'a vorbit, de și există un sentiment de dușmănie.

Dar la Brăila e bună pază de noapte. La Galați totuși un paznic e bănuit că a ucis pe soția Elveținului, brutar, Puhlmann, dintr'o colonie numeroasă; se fură de la biserica luterană obiecte de cult dăruite de un *Geheimsekretär* de la Berlin.

Musicanți sînt, pe lîngă lăutari, Italieni pe la oteluri, angajați pentru iarnă; tot Italieni și Germani dau represintații de operetă (Offenbach) și farse.

În ce privește lucrurile germane, biserica evangelică din Galați, cu casă parohială, făcută prin stăruința consulului Blücher din Calea Traian, a costat, pentru colonia de 300 de membri, 3.000 de galbeni; predicatorul e Oskar von Kretschmann, învățătorul Hornig (la Brăila parohul Hornemann). Există încă în ambele orașe poste străine: austriacă, franceză, engleză și rusească.

Un alt capitol [2] privește România și Romînii în genere. Laude pentru țară (toată îmbrăcămintea omului de rînd poate face un thaler prusian: oamenii au puține nevoi și sînt leneși *(träge)*, dar

[1] P. 60.

[2] P. 60 și urm.

www.dacoromanica.ro

„poeți". Exploatatorii bogățiilor sînt străini, cu Grecii în frunte; și mulți Germani evanghelici ca meșteri și arhitecți (se enumeră parohiile: Iași, cu învățătorul Wagner din Posen, București, Galați, Brăila, Ploești-Pitești, Craiova, Severin, Bolgrad, Dobrogea; un *Oberkirchenrath* la doi ani). Note și despre alte confesiuni, până la *Michalaner*, fundată de un Hoffmann, Württemberger, cari vreau „să reclădească Ierusalimul". Vin apoi la rînd obiceiuri populare la morți (foarte pe scurt)[1].

Interesantă excursia în Dobrogea[2], foarte pe larg presintată. Călătorul e condus de Francesul dr. More, care organisase la Posen o „Gasanstalt" și acum era proprietar peste Dunăre. Bacșișuri funcționarilor turci, calificați de „cerșitori nerușinați". Apar la Măcin (6.000 de locuitori) Turci la cafenea cu ciubuce și pahare de mastică. Șef al administrației e un Caimacam (unul a fost împușcat din greșeală de vice-consulul prusian de la Brăila). Este și un fotograf. Vizită într'o familie grecească și în una bulgărească (descriere amănunțită a caselor). De la Măcin la Carcalia Lipovenilor, cu frumoasă biserică pentru acești oameni curați și morali; mori în jur; drumuri grozave (Brennecke a căzut într'o groapă, cu căruță cu tot).

More are, la Iglița, 20.000 de *Morgen* renane. Mult fin — și multă buruiană. Nu se află lucrători (în sat, Bulgari, Cerchesi, Tatari), și seceta bîntuie; carieră de piatră; creștere de vite; Dunărea e plină de pești, ale căror spețe se înșiră. Dar lipsă de administrație: un Bulgar de la Beștepè e condamnat de Pașa Soliman la douăzeci de ani de închisoare pentru că, găsind o monedă de aur a lui Alexandru-cel-Mare, e bănuit că ar fi ascuns restul.

Drum la satul Greci (patru sate cu Turci și Cerchesi, deprinși cu omorul, Bulgari și Tatari); descriere: Turci leneși și păduchioși, cari-și aruncă păduchii; Tatarii mănîncă hoituri, și trupuri umane! Alături, Greci și Evrei, prin regiuni cu apă și culturi de zarzavat. În sat, vii. În apropiere, străii turcești, mai mult prădalnice.

Deosebit, ruinele romane de la Troesmis[3], proprietate a lui More, care corespunde și cu Mommsen. Aici au stat legiunile I

[1] Pp. 62-2.
[2] P. 62 și urm.
[3] P. 70 și urm.

www.dacoromanica.ro

Italica și V Macedonica; inscripțiile s'au luat la Paris[1]. Se arată și apeductul municipiului ars. Între sculpturi, un aspru cap de Medusă. Se deosebesc trei perioade: veche romană, romană-nouă și bizantină. Departe, la Tomis, Grecii zidesc cu pietre romane.

La 26 Septembre, cu vasul, din Messageries Impériales, *Cheliffe*, frances, profesorul german pleacă la Constantinopol. Oprire la Galați, unde și agenții ale Englesilor, ale Lloydului austriac, Rușilor, foarte uriți, și Grecilor. Note despre Comisia Dunăreană. Inspectorul general, von Drigalski, a fost ofițer la Posen în 1846. În drum se descrie Tulcea (consuli austriac și prusian; viu comerț; se face pîne pentru marinari; cafenea cu biliard, hărți ale Orientului, în grecește; familie de meșter german). Sulina e foarte desvoltată (note despre lucrările Comisiunii; în 1867 au venit la 6.000 de vase). Pe corabie un arhimandrit de la Athos și călugărițe moldovence în drum spre Ierusalim[2].

La Constantinapol află pe un Moritz Sanft din București, acum graveur în Pera[3].

Statistică la urmă, pentru căile ferate, și o notiță a consulului Blücher despre Galați și Brăila. Pentru cel d'întâiu oraș, mențiunea raportului cu bursele europene, dîndu-se și cursul monedelor străine: populația a crescut de la 40.000 la 90.000. 40.000 are acuma Brăila, care exporta cu $^3/_8$ mai multe grîne decît portul vecin. Se plănuiește o „Karlstadt", după numele Domnului, pe brațul Chiliei (la Jibrieni) și se lucrează în vederea unei legături cu Galațul.

Din *Posener Zeitung* pe 1870 (n-l 4) se reproduce articolul autorului, *Skizzen und Bilder aus den Ländern an der unteren Donau*, despre conferința lui Bitter, *Ober-Regierungsrath*, care a fost patru ani la Dunărea-de-jos", într'o înaltă situație oficială prusiană".

Bitter a călătorit spre Sulina cu negustori, de speță puțin onestă, din „București, Iași, Galați, Odesa și Constantinopol". Descripție pitorească a trecerii prin Porțile-de-Fier și a Galațului, cu locui-

[1] Vas de războiu frances pe Dunăre, *Le Magicien*, cu arheologi (și unul engles).

[2] Pp. 84-5.

[3] P. 138.

www.dacoromanica.ro

tori de toate rasele, cu dobitoacele de pe străzi, cu trăsurile iuți, cu teribilul praf. Moralitatea ar fi cu totul inferioară: mai ales divorțuri. Urmează obiceiurile (la nunți în clasa de sus, la îngropări, la Bobotează). În ele nu e nimic nou. Se presintă Sulina, cu circiume, beți-vi, jucători de cărți, de toate neamurile, și Delta, cu satul Cara-Orman (70 de locuitori).

N. Iorga.

Din „Soarta faimei" lui Ștefan-cel-Mare

– O apreciere maghiară din 1593 –

Într'o scrisoare maghiară din 1593 a vestitului general maghiar *Valentin Prépostvári* ni s'a păstrat un reflex frumos din „soarta faimei" lui Ștefan-cel-Mare al Moldovei.

Prépostvári (1540-1597) a fost un viteaz renumit din serviciul Habsburgilor secolului al XVI-lea. Însă n'a fost numai un mînuitor strașnic al săbiei, un voinic de o vitejie personală legendară, ci tot de odată și un cunoscător adînc și un sfătuitor înțelept și în ale tacticei. Isprăvile lui vitejești se leagă de cetățile: Sătmar, Cașovia, Kálló, Eger (Agria), etc., precum și de expedițiile din 1561 și 1588, cea d'întâiu aducînd pe Despot-Vodă pe tronul Moldovei, iar cea de a doua încercînd în zădar să aducă pe arhiducele Maximilian pe al Poloniei.

Împăratul și regele Rudolf i-a apreciat foarte elogios meritele ostășești, numindu-l, rînd pe rînd, comandant al cetăților mai sus înșirate (cu excepția Sătmarului), general („capitaneus generalis") și în cele din urmă chiar „consiliarius bellicus", membru al „Kriegsrat"-ului, ceia ce constituia o cinste foarte mare și foarte rară. Un reumatism cronic i-a făcut foarte neplăcuți cei din urmă ani ai vieții sale, care s'a terminat la 10 Aprilie 1597. Văduva lui l-a îngropat în biserica din Béltiuc (Beltek, din părțile Sătmarului). În versurile latine de pe piatra lui mormîntală se spune cu multă dreptate: „Inferior nullo milite miles erat". (Pentru cariera și viața lui Prépostvári a se vedea: Takáts Sándor, *Régi magyar kapitányok és generálisok*, Budapesta 1922, p. 267 și urm. și ediția a doua, fără arătarea anului de apariție).

Prépostvári a cunoscut foarte bine, și încă din autopsie, stările celor două Principate românești. D'împreună cu Anton Székely

www.dacoromanica.ro

și mai ales cu Francisc Zay [1], a jucat roluri de căpetenie întru aducerea lui Despot-Vodă pe tronul Moldovei. Cu prilejul acesta Prépostvári a rămas lîngă Despot-Vodă în Suceava și după ce Székely s'a întors din Moldova. Cînd cu înrăutățirea situației sale, Despot-Vodă l-a trimis pe Prépostvári la Zay și Székely să-i aducă ajutor. Însă, în timpul lipsei lui Prépostvári din Suceava, Despot-Vodă și-a pierdut viața, omorît fiind de răsculați.

Prépostvári n'a cutreierat numai Moldova, ci și Muntenia, ba chiar și Bulgaria, precum o spune el însuși într'o scrisoare a sa (din 3 Mart 1594) către arhiducele Matiaș (fratele Împăratului Rudolf) · „Stările Moldovei și Munteniei le cunosc aproape tot așa de bine ca și împrejurimile Vienei ; de oare ce am umblat mult în amîndouă țerile, ba chiar și dincolo de Dunăre în Împărăția turcească din dreptul Munteniei și Moldovei". (În originalul unguresc : „Az Moldva és Havasalföldе àllapotját szinte úgy tudom, mint szinte Bécs körül ; mert mind az két országban, söt az Dunán túl is Havasalföldе s Moldva ellenében az török birodalomban sokat jártam" ; Takáts, *o. c.*, p. 288). Ca strateg și voinic, doritor să surpe puterea turcească, mai observă în această scrisoare : „Voevozii Moldovei și ai Munteniei ar fi în stare s'o (Împărăția turcească) ardă și s'o jăfuiască pînă la Adrianopol, ba chiar și dincolo de acest oraș. Astfel s'ar putea tăia drumul Constantinopolului, silind astfel pe Sinan-Pașa să alerge către casă". Program strategic de a cărui realisare s'a și apucat, nu peste mult timp, Mihai Viteazul.

Dar, cu cinci săptămîni înainte de această scrisoare interesantă, Prépostvári a mai făcut și o alta, nu mai puțin interesantă. De data aceasta scrie lui Aron-Vodă al Moldovei, *îndemnîndu-l cu pilda cea bună și nemuritoare a lui Ștefan-Vodă*, „înaintașul lui evlavios din bătrîni", ca, în marele războiu ce s'a încins între Creștini (imperiali) și Turci, să se dea și el de partea Creștinilor :

„De și sîntem necunoscuți Măriei Tale, totuși, aflînd vitejia Măriei Tale și inima cea bună a Măriei Tale pe care o arăți creștinătății, slujim buni-bucuroși și Măriei Tale. Boierii și principii Moldovei mă știu bine și știu cine sînt eu. Împăratul Turcilor,

[1] Acesta, într'o scrisoare a sa, spune următoarele despre Despot-Vodă : „Szentdiràsben bölcs, jó deák, okossága nagy" (e înțelept în ale Sfintei Scripturi, diac bun, cumințenia lui e mare") ; Takáts, *o. c.*, p. 269, nota 1. Această caracterisare nu o găsesc în scrierile privitoare la Despot-Vodă.

www.dacoromanica.ro

nu se știe din ce gînd, a pornit războiu contra noastră. Pînă acum însă n'a avut niciun noroc. Vitejii lui bătrîni din Divan au căzut cu toții: bei, zaimi au căzut. În trei săptămîni am cucerit unsprezece fortărețe. Sînt acum ale noastre cetățile: Buják, Kékkő, Divény, Drégely, Hidvég, etc. Dacă Dumnezeu nu ni-ar fi oprit drumul, recuceriam și mai multe. Măria Ta acum ți-ai putea trece la nemurire faima Măriei Tale de viteaz, rămînîndu-ți pe vecie același renume bun ca al înaintașului Măriei Tale, evlaviosul Ștefan-Vodă de odinioară, a cărui slavă de viteaz mai trăiește și acum și nici nu se va șterge slava lui cît va ființa lumea".

În originalul lor unguresc, smălțat cu arhaisme savuroase, aceste slove de laudă glăsuiesc așa:

„Noha nagyságodnál ismeretlenek vagyunk, de értvén nagyságodnak vitézségét és a kereszténységhez való jó szívét, nagyságodnak is őrömest szolgálunk. A moldvai urak és fejedelmek jól ismernek engem s tudják ki vagyok. A török császár nem tudni micsoda gondolatból, hadat indított ellenünk. De eddig semmi szerencséje nem volt. A tanácsbeli régi vitézei mind elhullottak; bégek, zaimok elestek. Három hét alatt tizenegy erősséget vettünk meg. Buják, Kékkő, Divény, Drégely, Hidvég stb. már a mienk. Ha Isten útunkat meg nem állja, még többet is visszafoglaltunk volna. Nagyságod vitézdi hirét-nevét most terjeszthetné ki örök emlékezetre, kinek olyan jó hire-neve maradna mindörökké, mind az nagyságod eleinek, az régi jámbor István vajdának, kinek vitézi hire-neve most is él és valamig ez világ fentáll, az ő hireneve el nem töröltetik" (Takáts, *o. c.*, p. 286).

Prépostvári această scrisoare a făcut-o în moșia lui din „Csenger" (Sătmar), la 25 Decembre 1593. Făcînd și o copie de pe ea, pe această copie a trimes-o numitului arhiduce Matiaș, de la care a ajuns în vestitul *Kriegsarchiv* din Viena, unde se păstrează între „Feldakten". Păcat că nu cunoaștem și răspunsul lui Aron-Vodă. Că acesta i-a răspuns lui Prépostvári, o știm din scrisoarea mai sus citată (din 3 Mart 1594, din Beltiuc-Béltek, Sătmar) a lui Prépostvári, care spune apriat că și după răspunsul lui Aron-Vodă a făcut o copie, trimețînd-o și pe aceasta tot arhiducelui Matiaș [1].

[1] A se vedea și tabla la vol. XII, tipărit de mine, din colecția Hurmuzaki. *N. I.*

www.dacoromanica.ro

Aprecierea elogioasă a lui Prépostvári despre Ştefan-cel-Mare al Moldovei e însemnată din mai multe puncte de vedere. Întîiu dovedeşte, că slava şi faima lui Ştefan pe la 1560 a fost aşa de vie şi puternică în Moldova, încît i s'a povestit cu mîndrie şi oşteanului maghiar, eare a stat cîtva timp pe atunci în Moldova. Al doilea, e de remarcat că acesta şi-a întipărit-o în minte aşa de plastic şi trainic, încît şi peste vre-o trei decenii a fost în stare să o evoce plastic şi elogios pentru a determina şi îndupleca prin ea un urmaş al lui Ştefan ca să-i urmeze pilda spre binele creştinătăţii. Al treilea, ni dă un exemplu clasic de cum trebuie să-şi privească şi să-şi stimeze reciproc popoarele figurile mari din trecutul lor.

Alba-Iulia. A. Bitay.

O lucrare bulgară despre viaţa şi arta populară

Bulgarii şi-au cîştigat de mult timp un loc de frunte în ceia ce priveşte publicaţiunile etnografice. Activitatea lor în acest domeniu a impunătoare. Astfel şi această lucrare, apărută de curînd, întocmită pe basa unei colaborări între directorul Muzeului Naţional din Sofia, d. St. L. Costov şi asistenta sa, d-ra E. Peteva, specialistă în cusături şi ţesături populare, ni dă din nou dovada cît de intens şi cu multă pricepere se lucrează la Sofia.

Lucrarea de faţă ne interesează pe noi însă şi din alt punct de vedere, mai apropiat nouă: Bulgaria făcînd parte — după cum se ştie — din acelaşi cerc cultural ca şi România, are, ca şi celelalte popoare balcanice, un material foarte înrudit cu al nostru. Ocupîndu-ne deci cu etnografia acestor popoare, facem cunoscut un material comparativ foarte preţios şi bogat. De aceia merită să dăm şi despre această publicaţie o dare de samă cît mai amănunţită.

Cartea este împărţită în opt capitole, dintre care primele două sînt de caracter introductiv, unul fiind sacrificat descrierii exacte a cadrului geografic şi istoric (lipseşte însă din păcate o hartă!),

[1] Селски китъ и изкуство къ софийско отъ Ст. Л. Костовъ и Е. Петева. Материали за историкта на София, книга VIII (St. L. Costov şi E. Peteva, *Viaţa şi arta ţerănească în regiunea Sofiei*, vol. al VIII-lea din „Materiale privitoare la istoria oraşului Sofiei"), Sofia 1935, 8°, pp. 203, cu 160 figuri în text şi cu 34 planşe colorate, preţul 180 leva.

www.dacoromanica.ro

și celălalt ocupîndu-se în mod poate prea larg cu numele de „Sopi", a cărui origine nici până azi nu este clarificată definitiv. Autorii înclină, — după ce au înșirat toate celelalte explicații, ce s'au dat până acum, — spre părerile d-lui Iordan Trifonov, care susține că numele „Sopi" derivă, sau de la numirea nemțească „Schopf" (chică, moț) sau — poate mai degrabă — de la cuvîntul german „Schopfen", „Schuppen" (colibă, șopron); însă, în orice cas, amîndouă aceste cuvinte își trag originea de la graiul minierilor sași, cari au trăit odinioară în Bulgaria de Sud-Est.

De la capitolul al III-lea încoace intrăm în tratarea materialului etnografic propriu-zis. Găsim următoarele capitole: *Casa* (pp. 29-54); *Viața casnică și mobilierul* (pp. 55-88); *Munca cîmpului și uneltele agricole* (pp. 89-115); *Îmbrăcămintea în jurul Sofiei* (pp. 116-148); *Cusăturile și țesăturile în jurul Sofiei* (pp. 149-170); *Podoabele de metal* (pp. 171-180). Trebuie însă menționat că, după părerea noastră, împărțirea materialului tratat în capitolele sus amintite nu este prea reușită. Credem, spre exemplu, că în capitolul despre casă n'ar fi trebuit tratat de loc portul. Mobilierul s'ar fi putut da sau într'un capitol separat sau (ceia ce ar fi fost lucru mai natural) la casă; în niciun cas însă nu împreuna cu descrierea „zadrugă"i care, fiind așa de importantă, s'ar fi putut expune într'un capitol deosebit, intitulat „*Viața socială*". Mai sînt tratate în acest al doilea capitol etnografic uneltele de tors și de țesut. Nu era mai bine să fi fost destinat un capitol special *tuturor ocupațiilor* autohtone (agricultura, creșterea vitelor, vînatul, stupăritul, torsul și țesutul, etc.), tratîndu-le toate împreună cu uneltele lor necesare? La capitolul despre îmbrăcăminte găsim mult din ceia ce se tratează și în capitolul cusăturilor și țesăturilor. S'ar fi putut deci face un capitol *comun* despre port și textile. Pe urmă amintim că lipsește un capitol mai larg despre *obiceiuri*, căci ele nu sînt tratate aproape de loc. Cu toate acestea, meritele autorilor rămîn neatinse. Să luăm însă capitolele pe rînd.

Casa. — Datorită descrierilor vechi amănunțite ale călătorilor străini despre acest subiect, autorii au putut da în întregime evoluția istorică a casei bulgărești, care este foarte asemănătoare cu cu cea românească. Ea începe prin casa cu o încăpere, — fiind aceasta în genere casa Europei străvechi, — construită din nuiele, lipite cu lut, avînd un acoperiș de paie, cu vatră liberă și cu lut pe jos, fără ferestre, numai cu ușă —, pînă la casa din birne, cu

www.dacoromanica.ro

două-trei încăperi, cu cuptor și sobe, cu ferestre și cu un pridvor. Treptele evolutive, pe care le găsim desemnate pe pagina 29, nu corespund însă exact cu ale noastre. Tipul cel mai evoluat la Sopi este azi casa cu un etaj sau chiar cu două, avînd înaintea ușii de intrare un balcon (în felul în care se găsește și la noi în Muntenia), și în jurul casei cu o curte mare îngrădită. De la războiul mondial încoace au început și Bulgarii să zidească case de cărămizi într'un stil mai nou.

Dar nu numai tipurile de casă, ci și *întreaga gospodărie* e foarte asămănătoare cu a noastră, ceia ce provine și din corespondența ocupațiilor principale ale acestor două popoare: agricultura și creșterea vitelor. Găsim grajdul pentru vite, șopronul pentru car și pentru uneltele agricole, hambarul pentru grîu, pătulul pentru porumb, cotețul pentru porci și păsări, cuptorul pentru coacerea pînii și altele. Întîlnim și clăi de fin pe lîngă casă, și nu lipsește nici grădina mică, cu flori și cu zarzavat înaintea casei, nici livada cu arbori fructiferi și stupi în dosul casei. Chiar și gardul de mărăcini ni amintește aspectul gospodăriilor noastre, și tot așa ciorchinele de ardeiu roșu și de păpușoiu puși la uscat sub streșina casei.

Capitolul despre *viața casnică* ni dă,—după cum am amintit—, o descriere foarte interesată și amănunțită despre „zadruga", o formă străveche, cunoscută, a vieții familiare și sociale, ale cării resturi se mai găsesc ici și colo și pe la noi. Principiul fundamental este, — după cum se știe —, că fiecare lucrează, ascultînd pe șeful lor comun, în sînul zadrugii după puterile sale și primește o recompensă în proporția nevoilor sale. Dacă vre unul este nemulțămit, poate părăsi zadruga și primește bine înțeles partea sa. De și această formă a conviețuirii mai multor familii înrudite supt conducerea unui șef avea multe avantagii sociale și morale, zadruga a dispărut și în Bulgaria aproape total.

Mobilierul casei bulgărești vechi e cunoscutul mobilier arhaic și primitiv: În bucătărie, scaunul mic cu trei sau patru picioare, tăiate de obiceiu dintr'un trunchiu de copac; masa mică, joasă, care, ca și la noi, n'are un loc anumit în casă; blidarul pentru vasele de gătit și de mîncat ș. a. m. d. Patul nu există în aceste case arhaice; familia doarme pe pămînt, care este acoperit cu diferite covoare. Ziua, covoarele și perinele sînt așezate într'un colț al celeilalte încăperi. Acolo se mai găsește, pe lîngă leagăn,

www.dacoromanica.ro

și războiul de țesut, un iconostas cu o icoană și înaintea ei candela. Nu lipsește nici smocul de busuioc, nici ramura de salcie de la Florii. Într'un colț se mai află soba înaltă de cărămizi sau o sobă de fier. Perdele însă nu prea se găsesc. Alte obiecte casnice mai sînt: solnița de lemn sau de tidvă, căucurile de lemn pentru băut apă, vasele de lut, putineiul pentru bătut unt, uneltele de tors și țesut, — toate exact ca și la noi. După războiul mondial însă acest mobiliar arhaic a fost în parte înlocuit cu diferite mobile din oraș. Spre exemplu, azi se întîlnesc multe paturi, precum și scaune și mese înalte, toate cumpărate la tîrg.

Hrana populației constă mai mult din lapte și produse vegetale decît din carne. Hrana principală însă este pîinea făcută din făină bună; numai cei mai săraci fac un amestec cu făina de săcară.

Uneltele pentru munca cîmpului sînt în general cele primitive, arhaice, găsite pretutindeni în toată Peninsula Balcanică: carul cu patru roate, construit în întregime din lemn; plugul de lemn, secerea fin tăiată pe margine ș. a. m. d. În ultimul timp încă au început să introducă și uneltele mai moderne. Cu totul arhaic este felul de a treiera grîul cu ajutorul cailor, un obiceiu pe care îl mai întîlnim și la noi.

Sînt vestite *grădinile mari de legume*, care sînt prevăzute, — după cum se știe, — cu un anumit sistem de a uda pămîntul. Pentru cultivarea fructelor însă clima în jurul Sofiei este prea aspră, de aceia arborii fructiferi și pepenii sînt mai puțin cultivați.

Oieritul era mai înainte mai desvoltat, din causă că terenul liber pentru pășunat era mai mare. Se face un fel de transhumanță locală: în timp de iarnă, oile stau în sat, vara sînt trimise la pășuni. Lîngă ocol unde oile rămîn noaptea, se află și coliba ciobanului, care este așezată pe o sanie, pentru a putea fi mutată ușor din loc în loc. Acolo ține ciobanul toate obiectele lui necesare; acolo doarme. Păstori se fac în Bulgaria numai cei mai săraci și cei cari nu sînt capabili de alte ocupații. Animalele mai mari, — cai, vaci, boi, etc., — se cresc numai pentru trebuințile casnice, încolo nu. Celelalte ocupații (vînatul, pescuitul, stupăritul și altele) sînt descrise numai sumar.

Vechii ciobani bulgari, în deosebi cei de la munte, erau vestiți, ca și ai noștri, pentru marea lor abilitate de a sculpta în lemn fără alt instrument decît cu un briceag simplu. Deci furcile de tors (făcute pentru fata iubită), caucurile de băut apă, etc., re-

www.dacoromanica.ro

presintă în Bulgaria, ca și la noi, exemplarele cele mai frumoase ale artei populare străvechi, și sînt așa de asămănătoare cu ale noastre, încît abia pot fi deosebite.

La *costumul național* al Șopilor, care este unul dintre cele mai frumoase ale Bulgariei, găsim mai puține asămănări, din care causă facem abstracție de a reda mai amănunțit conținutul acestui capitol. Din punct de vedere metodic însă este important a aminti că se dă pe lîngă o descriere exactă — în care întră și portul miresei și al mirelui — și *croiala* hainei respective, pe basa căreia singure se pot face studii comparative între portul diferitelor popoare. Astfel, de un interes deosebit pentru noi este croiala hainei bulgare numită „mente" (fig. 111), întru cît ea se găsește și la noi; e drept, supt o altă numire[1], însă — ceia ce e hotărîtor — exact cu aceiași croială. Deci această haină face parte din aceiași *„provincie de port"*, în care întră atît Bulgaria, cît și Romănia. Mai este interesant a aminti că și în Bulgaria podoabele de monezi, ca și la noi, sînt foarte iubite. În deosebi mireasa se gătește cu ele, servind drept semn de bogăție (fig. 116).

Păcat că aceste costume vechi bulgărești, care erau atît de mult admirate de călătorii străini, încît ni-au lăsat descrieri prețioase, precum și desemne după ele, au început să dispară înaintea războiului mondial, din cause economice, ca și din causa modei din oraș. Astăzi, acest port străvechiu este purtat numai de cei mai bătrîni, iar în timpul serbătorilor mari, — la Crăciun și la Florii, — de tineri cari merg cîntînd din casă în casă; încolo, de loc. Oare nu avem și noi în multe regiuni ale țerii noastre exact aceiași situație tristă? Și costumele noastre dispar, făcînd loc unei uniformisări internaționale fără niciun gust și bun simț!

Cusăturile și țesăturile vechi din regiunea Sofiei sînt socotite ca fiind cele mai frumoase din Bulgaria. După părerea autorilor, în ele se găsesc urmele diferitelor elemente slave, trace, bizantine și romane; anumite broderii însă ar arăta chiar și oarecare înrudire cu broderiile popoarelor vecine din patria lor veche, cum sînt, spre exemplu, Ceremișii, Ostiacii, Ciuvașii, Mordvinii, etc. Noi am mai putea adăugi că se observă și o mare asămănare între ele și cusăturile *românești*. Lucrarea de față ni dă cîteva exemple de modele atît de asămănătoare, încît ni se pare că avem înain-

[1] Cf. însă *mintean (N. I.)*.

www.dacoromanica.ro

tea noastră niște motive românești. Astfel modelele publicate în fig. 122 și 123 ar putea fi luate ca table de mîneci din regiunea Pădurenilor. Dar și la planșele colorate găsim multe înrudiri.

Cusăturile bulgare erau odinioară, ca și la noi, lucrate cu mătasă, vărsită acasă cu diferite plante și erau cusute foarte des, lăsînd abia ceva pînză nebrodată. Cele mai multe erau lucrate într'un stil strict linear, arătînd pe lîngă figurile geometrice și motive simbolice (de pildă svastica), precum și motive vegetale și animale, însă foarte stilisate, ba chiar geometrisate și ele. Figuri omenești nu se văd aproape de loc. Broderiile *recente* sînt lucrate cu fire de bumbac, vărsite cu culori de anilină. Ele nu sînt cusute așa de des și represintă după afirmarea autorilor o complectă decădere de artă populară și de gust.

Hainele de de-asupra — „sucman"-ul, „mente"-ul, „dolacte-nic"ul sînt împodobite cu găitane în același fel cum sînt găi-tănate și hainele românești din diferitele regiuni. E cunoscut că Romînii din Șcheiul Brașovului au exportat odinioară o cantitate considerabilă de găitane în Bulgaria. Tot la fel avem și noi broderii cu mărgele în diferite colori la cămăși femeiești și bărbătești.

O frumuseță deosebită presintă în jurul Sofiei și ciorapii de lînă cu flori roșii și albastre, ca și betele, mai ales cele de mi-reasă. Aceste bete sînt țesute cu tăbliță, adecă într'o tehnică extrem de arhaică, ce mai există și la noi.

Podoabele de metal, printre care intră, bine înțeles, și podoabele de monezi, tratate și la port, sînt foarte iubite în jurul Sofiei. Sînt purtate pe cap, gît, brațe, pe degete și la urechi. În deosebi femeilor bulgare li plac mult podoabele de cap. Aceste podoabe sînt de obiceiu legate între ele cu mici lanțuri, — ceia ce e ca-racteristic podoabelor orientale —, ca să producă zgomot la cea mai mică mișcare. Cum se știe, și la noi se găsesc astfel de podoabe zgomotoase, în deosebi în regiuni unde portul s'a păstrat în formele lui arhaice. Între brățări forma cea mai veche și ca-racteristică este cea de semicerc. De o importanță deosebită pentru noi sînt *paftalele*, întru cît s'au purtat odinioară și la noi. Sînt făcute de obiceiu din argint turnat și au diferite forme: rotunde, lunguiețe sau în formă de frunză.

*

www.dacoromanica.ro

Cu acest capitol se termină lucrarea presintată de noi și putem repeta că: orice publicațiune de etnografie a vre unui popor balcanic trebuie să aibă pentru noi un interes deosebit, ea oferindu-ni, după cum am arătat, un material comparativ de cel mai mare preț. Putem deci afirma: Cu cît mai bine cunoaștem materialul etnografic de acolo, cu atît mai bine putem scoate în relief specificul nostru național. Așteptăm deci cu interes și viitoarele publicații ale Muzeului etnografic din Sofia, precum și toate celelalte lucrări etnografice ale popoarelor balcanice.

Luisa Netoliczka.

Așezămîntul lui Radu Paisie pentru episcopia Buzăului

Nu de multă vreme s'a publicat, după o copie grecească, actul prin care Radu-Vodă Paisie dădea episcopului Anania al Buzăului dreptul de enorie peste județele Buzău, Râmnicul-Sărat, Brăila și Săcuieni [1]. Din faptul că se presinta o copie grecească, s'a crezut un moment că ar fi vorba de un act emis chiar în grecește [2]. În realitate era numai o traducere din slavonește [3]. Dar toată discuția acestei chestiuni se dovedește inutilă, întru cât de multă vreme se cunoștea [4] existența originalului slavon [5].

---

[1] N. Iorga, *Inceputurile episcopiei de Buzău*, în *Revista Istorică*, IX, 1923, pp. 175–7. Data actului e aici „Septembre 17, de la Hristos 1544".

[2] D. Ionescu, *Contribution à la recherche des influences byzantines dans la diplomatique roumaine*, extras din *Revue historique du Sud-Est européen*, XI, 1934, p. 11; cf. și pp. 4 și 10.

[3] Cum observă cu drept cuvînt D. P. Bogdan, *Recensii*, extras din *Revista Istorică Română*, IV [1934], București 1935, p. 11, unde se încearcă și reconstituirea originalului.

[4] Resumat de I. Brezoianu, *Vechile instituțiuni ale României*, București, 1882, p. 250.

[5] Acum, înapoiat din Rusia, se găsește la Arhivele Statului din București, secția istorică. E un pergament de bună calitate, ros într'un singur loc, cu 2 din 15 rânduri mai șterse, și cu o pată. E însoțit de o traducere cu această notă: „S'a protocolit. Această copie din originalul slavonesc prin tălmăcire scoțându-se de formal eczaminatul tălmaciu al c[institei] comisii documentale, se și adeverează de însuși prin iscălitura sa aceasta: Gheorghian Pețacov, 1852, Iunie 16, cancelaria fiind în curtea sfintei Mitropolii din prințipala capitală a Muntenoromâniei, București".

www.dacoromanica.ro

Fiind vorba de un act important, cum s'a și spus[1], socotim că e bine a-l presinta după original. În afară de aceasta se vede că și data este alta: anume 17 Septembre 7052, care ar putea fi și 1544, ca în copia grecească, dar cred că e mai potrivit să socotim 1543. Se poate acum vedea că nu mai e vorba de o redactare grecească a actului. Însă, prin aceasta, nu se elimină și presupusa influență grecească, întru cât ne întrebăm în ce limbă va fi fost purtată corespondența din secolul al XIV-lea între Patriarhia Constantinopolei și țerile românești cu privire la cei d'întâiu Mitropoliți. Actul grecesc al lui Vladislav din 1369 pentru Cutlumuz[2], care pare a nu fi o traducere, ci însuși originalul[3], ar arăta că măcar în acea vreme se putea scrie și grecește în Țara-Românească[4].

Dăm acum textul așezământului:

1543 (7052) Septemvrie 17, Târgoviște. Porunca prin care Radu Voevod Paisie dă episcopiei Buzăului, prin episcopul Anania, să aibă scaun de judecată și drept de hirotonie peste cele patru județe ale ei, Săcuieni, Buzău, Râmnicul-Sărat și Brăila, întocmind astfel enoria cu încuviințarea Patriarhului Ieremia.

† Милостию божиею Iw Радула Воєвода и господинъ вьсои земле Ѳгровлахїиское, синъ великаго и прѣдобраго Радул воєводе, дават господство ми сїе повелѣние господства ми чистителнѣишомѹ wтцѹ єпископѹ кур Ианние и свѣтои и божествнои и велицѣи цркви єпископиие wт Бѹзѹ идеже єст храм прѣсветѣи чистителѣи и прѣблагословенѣи и владичице наше богородице приснодѣви Маріи и свѣтои ей Ѯпение, ѡкоже да им єст енорие и стол wт сѹдиците еже wт дѹше полезно по закон божие и вѣрѹ христиѧнскомѹ, сѹдство Бѹзѹ и сѹдство Слам Рибник и сѹдство Брапл и сѹдство Сакѹени, сиҳ четириҳ сѹдствах, съ вьсах херотонисание съвещенническа и цьрковна, ѡкоже сѹж низ-

[1] N. Iorga, *o.* c., p. 176.

[2] Cf. A. Sacerdoțeanu, *Un hrisov de la Vlaicu-Vodă din 1369*, în *Revista Istorică*, XXI, 1935, p. 240; *id.*, *Ctitorii mănăstirii Cutlumuz*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LIII, 1935, pp. 255-59.

[3] Dacă ar fi vorba de o traducere de pe un original slavon, ar trebui să fi existat și acesta la Sf. Munte. Se pare însă că d. Nandriș, însărcinat cu editarea acelor acte, nu-l are între fotografiile sale.

[4] În cas contrar ar însemna că sântem în fața unui act scris de destinatar, lucru pe care nu-l credem posibil.

www.dacoromanica.ro

ложили и ѕ такмили прѣжде нас бивше господам. Такождере и господство ми приложиҳ и ѕстроиҳ више речно енорию, сѫ свѣтого и великаго wтеца нашего и вѫ селенскаго патриарха кѵр Еремие и сѫ вѫсѣми архиереи и епископи и егѵменом и сѫ вѫс сѫборѡм цѣрковномѫ и сѫ вѫси правителие и болѣри господства ми великиж и мали, шкоже да ест свѣтои и великѣи цѣркве стол и темелие сѫ оутвръждрение и свѣтим епископѡмѫ и божественимѫ священнои инокѡмѫ и еже живѫщиҳ вѫ свѣтомѫ wбитѣл сеж вѫ пищѫ и страѕѫ, а господство ми продїтелие господство ми и свѣтопѫчившиҳ господам вѫ вѣчное вѫспоминание.

Егго радї дадоҳ и приложиҳ и ѕтакмиҳ и господство ми чиститнѣишомѫ wтецѫ епископи кѵр Иванне и свѣтои божественою и великѣи цѣркве wт Бѫзѫ шкоже да бѫдет сїе ѕстроенїе ни wт когѡже непотръкновено вѫ вѣки. Когоже изверет господь богъ бити господинь и wбладател по нашиҳ wшествіе, аще почитет и сахранит и ѕтвръдит сїе више речни тѫкмежию то [такови] богъ да пазит тог и ѕтвръдит вѫ господствѣ его и вѫ бѫдещиҳ и прѣчиста бого мати да мѫ ест за стѫпницѫ и покровителницѫ. Аще тко разѕрит и попорет или повторит иначе сїе више тѫкмеж, того господь богъ дага попорет и порѫшит и ѕбиет зде тѣло а вѫ бѫдещие дѫша его и сѫ постатницѫ да мѫ ест прѣчиста бого мати вѫ вѣки. амин.

Сеж сведителие поставлеҳ господство ми жѫпан Станко бивше дворник и жѫпан Кѡад велики дворник и жѫпан Дръгич спат. и жѫпан Строе спатар и жѫпан Ѫдрице вел вист. и Драгомир вел спат. и Крача вел пехарник и Ялбѫл вел стол. и Бадѣ вел комис и Станчюл вел постел. Ис[писах] по редѫ лог[1]. и аз Стан Червен грам еже исписах вѫ граду Трѫговице, меца септев. зї дин вѫлѣт ѯзнк.

† Iѡ Радѵла Кѡекѡда (L. P.) Милостїм божием господинѫ.

---

[1] Şi tălmăcitorul grecesc şi traducătorul Pesiacov cetesc aici: „ispravnic Preda logofăt". Cred însă că lectura de mai sus este cea exactă. In vremea aceasta e Tatul Logofăt (in doc. din 13 Iulie 1542 şi din 2 Iunie 1544, la A. Ştefulescu, *Documente slavo-romine relative la Gorj*, Tirgu-Jiiu, 1908, pp. 107–108 şi 110-112), cu toate că la un document din 29 August 1544, dat din Mislea, se dă „ispravnic Pădure logofăt" *(ibid.*, pp. 108–10), care cred că trebuie cetit tot ca în actul de faţă.

www.dacoromanica.ro

(Traducerea :)

† Cu mila lui Dumnezeu Io Radul Voevod şi Domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi prea-bunului Radul Voevod, dă Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele prea-cinstitului părintelui episcopul chir Anania şi sfintei şi dumnezeieştii şi marii biserici a episcopiei din Buzău, unde este hramul prea-sfintei curatei şi prea-binecuvântatei şi stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu pururea fecioarei Maria şi sfintei ei Adormiri, ca să li fie enorie şi scaun de judecată cel pentru folosul sufletesc după legea lui Dumnezeu şi credinţa creştinească, judeţul Buzău şi judeţul Râmnicul-Sărat şi judeţul Brăila şi judeţul Săcuieni, toate patru judeţele, cu toate hirotoniile preoţeşti şi bisericeşti, precum au aşezat şi au întocmit cei mai nainte de noi foşti Domni. Aşijderea şi Domnia Mea am adăugat şi am întocmit mai sus zisele enorii, cu sfântul şi marele părinte al nostru şi ecumenicul patriarh chir Ieremia şi cu toţi arhiereii şi episcopii şi egumenii şi cu tot soborul bisericesc şi cu toţi dregătorii şi boierii Domniei Mele mari şi mici, ca să fie sfintei şi marii Biserici scaun şi temelie cu întărirea şi a sfinţilor episcopi şi a dumnezeieştilor sfinţi părinţi călugări şi a celor ce vieţuiesc în sfânt lăcaşul acesta, spre hrană şi întremare, iar Domniei Mele şi părinţilor Domniei Mele şi celor întru sfinţenie răposaţi Domni spre veşnică pomenire.

Drept aceia am dat şi am adăugat şi am întocmit şi Domnia Mea cinstitului părinte episcopul chir Anania şi sfintei dumnezeieştii şi marii biserici din Buzău, ca să fie această întocmire de către nimeni neclintită în veci. Pe cine va alege Domnul Dumnezeu a fi Domn şi oblăduitor după a noastră petrecanie, dacă va cinsti şi va păzi şi va întări această mai sus zisă întocmire şi pre el Domnul Dumnezeu să-l cinstească şi să-l întărească întru Domnia lui, şi în viitor şi preacurata maica lui Dumnezeu să-i fie sprijinitoare şi apărătoare. Iar, dacă va dărâma cineva şi va călca sau va schimba într'alt chip această mai sus întocmire, pe acela Domnul Dumnezeu să-l calce şi să-l dărâme şi să-i ucigă aici trupul, iar în viitor sufletul său, şi potrivnică să-i fie preacurata maica lui Dumnezeu în veci, amin.

Iată martori am pus Domnia Mea: jupan Staico fost Vornic şi jupan Coadă Mare Vornic, şi jupan Drăghici Spătar, şi jupan Stroe Spătar, şi jupan Udrişte Mare Vistier, şi Dragomir Mare

www.dacoromanica.ro

Spătar, şi Cracea Mare Păharnic, şi Albul Mare Stolnic, şi Badea Mare Comis, şi Stanciul Mare Postelnic. S'a scris după cuvîntul Logofătului. Şi eu, Stan Roşul grămăticul, care am scris în cetatea Târgovişte, luna Septemvrie, ziua 17, în anul 7052.

† Io Radul Voevod (L. P.), din mila lui Dumnezeu Domn.

Pe dosul pergamentului se mai află aceste însemnări:

1. † сїѣ кнїгѫ ıѡ Радꙋл воєводл радї єнорїє вꙋзѫ єпархїи свѣтѣи єпископїє.

„Această carte a lui Io Radul Voevod pentru enoria Buzău, eparhia sfintei episcopii".

2. † Judeţele episcopiei: sud Buzău, sud Slam-Râmnic, sud Brăila, Sud Sac, patru judeţe...; 7052, Sept. 17.

3. Episcopia Buzăului. No. 2[1]. Data 7052/1443 Septemvrie 17. Radul Vv. pentru patru judeţe: Buzăul, Slam-Râmnic, Brăila şi Săcuenii, ce s'au dat episcopiei de Buzău drept enorie şi scaun de judecătorie duhovnicească[2].

4. Se mai adaugă una grecească, prea mult ştearsă încât n'am putut-o ceti. Poate să fie de atunci când s'a făcut traducerea cunoscută".

*

De bună samă că eparhia a existat mai din nainte, după cum se vede şi din menţionarea ca donatori a înaintaşilor lui Radu Paisie. Actele acestora trebuie să fie pe undeva. Nouă ni sânt cunoscute numai trei: 1. Din 15 Novembre 1530, prin care Vlad Vodă Înecatul întăreşte episcopiei stăpânirea peste părţi din satul Vernești[3]. 2. Din 7 Maiu 1535, prin care Vlad-Vodă Vintilă îi întăreşte stăpânire peste părţi din Pârscov[4], şi 3. Din 14 Septembre 1539, prin care Radu Paisie îi dă satul Pârscov, confiscat de la Barbul, fiul lui Udrea, răzvrătit[5]. Începând cu 13 Apriĺ 1515[6], se cunosc mai multe resumate cu privire la proprietăţi

[1] Mai târziu se adaugă „No. 84".

[2] Cred că aparţine lui G. Pesiacov.

[3] *Revista istorică a Arhivelor Romăniei, Indice*, broşura II, Bucureşti 1876, no. 1467; Brezoianu, *o. c.*, p. 247.

[4] *Ibid.*, no. 1555; Brezoianu, *o. c.*, p. 248.

[5] *Ibid.*, no. 1556; Brezoianu, *o. c.*, p. 249.

[6] *Ibid.*, no. 1519; Brezoianu, *o. c.*, p. 244.

www.dacoromanica.ro

ale acestei episcopii. Din ele nu se înțelege însă că ar fi vorba de donații directe făcute episcopiei, sau sânt acte ale altora întrate mai târziu în posesia ei.

A. Sacerdoțeanu.

Alexandru Hasdeu și literatura romînă populară

Alexandru Hasdeu, tatăl lui B. P. Hasdeu, începătorul folklorului românesc în rusește și „al nuvelei istorice cu subiecte luate din viața vechei Moldove“ [1], începe să intereseze din ce în ce mai mult pe istoricii literaturii romîne moderne.

„Cuvînt către elevii școalei Ținutului Hotinului“, ținut de către A. Hasdeu la 25 Iulie 1837 în rusește, tradus în românește de către scriitorul basarabean C. Stamati și publicat întâiu în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“ din 1838 [2], iar pe urmă în „Curierul Românesc“ din 1839 [3], încă de pe atunci atrăsese atenția Romînilor asupra acestui patriot basarabean, voacea căruia a fost prima care s'a auzit din Basarabia „cea întristată și înstrăinată“ [4], chemînd pe copiii basarabeni spre „vechea slavă a Moldovei“.

Acest „Cuvînt“ a avut atîta succes, încît extrase din el au fost publicate în cartea lui Félix Colson: „De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie“ [5], iar M. Kogălniceanu, în „Dacia literară“ [6], a atras atenția publicului cetitor romîn și asupra altor opere ale lui Alexandru Hasdeu, dîndu-ni o listă întreagă a lor, după indicațiile scriitorului basarabean C. Stamati. Această listă a fost reluată „tale quale“ de către toți cercetătorii posteriori ai lui A. Hasdeu, fără revisuirea ei după foile rusești, unde A. Hasdeu își publica operele, și care înainte de războiu încă puteau fi cercetate în bibliotecile din Rusia. Pe atunci, însă, interesul pentru A. Hasdeu nu era atît

---

[1] N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. XIX*, București 1907, vol. II, p. 41.

[2] Nr. 21, p. 161.

[3] Nr. 10, p. 37. Alte ediții ale acestui discurs: Iași, 1855, și în *„Biblioteca Basarabiei“*, nl. 5.

[4] G. Sion, notiță în *Rev. Carpaților*, 1861, vol. II, p. 340.

[5] Paris, 1839, pp. 26-32.

[6] *Dacia Literară*, ed. II, Iașii 1859, vol. I, pp. 348-349.

www.dacoromanica.ro

de pronunțat, și lumea se mulțămia cu informațiile ce le-a dat despre tatăl său B. P. Hasdeu și care inspirau toată încrederea. Iar, pe urmă, cînd istoricii literaturii romîne au început să-și îndrepte atenția spre figura ștearsă a lui A. Hasdeu, căutînd s'o releveze și s'o clarifice din uitarea trecutului, împreună cu alte figuri contimporane, s'a ivit o altă piedecă: arhivele și bibliotecile rusești după revoluție nu mai erau accesibile, și astfel, bibliografia scrierilor lui A. Hasdeu a rămas nerevisuită, iar însăși scrierile necercetate!

În timpul studiilor mele la „École des langues orientales vivantes" la Paris, cercetînd bogata bibliotecă slavă a acestei școli, am găsit cîteva publicații vechi rusești, unde se aflau cîteva articole ale lui A. Hasdeu, — unele din ele nefiind cunoscute încă istoriei literaturii romîne nici după titluri, — și m'am convins că în bibliografia dată de M. Kogălniceanu s'au strecurat cîteva erori.

În articolul de față voiu căuta să dau lămuriri asupra operelor lui A. Hasdeu privitoare la literatura romînă populară și să aduc cîteva rectificări la bibliografia acestor opere, dată de M. Kogălniceanu și de alți cercetători ai lui A. Hasdeu.

În primul rînd, e necesar să vorbesc despre publicarea cîntecelor populare moldovenești în „Vestnicul Europei" din 1830[1].

Despre această operă a lui A. Hasdeu vorbește d. N. Iorga, cînd îl numește *începătorul folklorului românesc*. „Nu e fără interes", zice el[2], „să se pomenească aici și *apariția încă din 1830, în revista rusească „Vestnicul Europei", a celor d'intăiu poesii populare românești* cu subiect istoric[3], publicate de Basarabeanul Alexandru sau Alecu Hăjdău ..., prietenul bun al poetului C. Stamati. Deci, după strîngerea cîntecelor pe care Obradovici le dădu lui Asachi, pe care acesta nu le publică și care se pierdură în focul din 1827, vine la rînd, îndată, *acest început de folkloristică*, fără alte scopuri, firește, decît al frumuseții și patrio-

[1] *Vestnic Evropî*, 1830, XI-XII, pp. 129-31.

[2] N. Iorga, *o. c.*, p. 40.

[3] Subiectul cîntecelor, cum arăt mai departe, nu e istoric. D. N. Iorga e indus în eroare de către M. Kogălniceanu, care, publicînd bibliografia operelor lui A. Hasdeu, numește acest articol al lui A. Hasdeu: „Cîntece istorice a' Moldovei" (*Dacia Lit.*, vol. I, ed. a II-a, Iași 1859, p. 343), el însuși aflînd aceasta de la scriitorul basarabean C. Stamati. Titlul exact, însă, este: „Două cîntece moldovenești" (din moldovenește [a tradus] Al. Hîșdeu".

www.dacoromanica.ro

tismului, care se face de un Romîn rusificat într'o mare foaie din Rusia".

Cercetînd această operă a lui A. Hasdeu, vom vedea în primul rînd că nu e vorba de cîntece istorice, ci de două cîntece populare: unul înainte de nuntă şi altul după nuntă, cu cîteva note explicative ale traducătorului în josul paginii.

În primul din ele, fata, în ajunul căsătoriei, îşi ia rămas bun de la prietenele ei, invitîndu-le să rupă flori pentru a-i împleti cununi de nuntă, petrecînd împreună pentru ultima oară. „Nu vom mai juca hora împreună", zice ea, „nu ne vom mai ghici despre iubit, căci mi-am găsit acum soţul" şi urmează o scurtă descriere a frumuseţelor iubitului ei.

Într'al doilea cîntec, de după nuntă, tînăra femeie se adresează rîndunelei, care-şi face cuibul la fereasta ei, amintindu-şi de zilele fericite cînd era liberă şi zburdalnică, cînd petrecea cu prietenele sale sau în braţele iubitului şi cînd iubia rîndunelele. Acuma, însă, i s'a veştejit fericirea, cum s'a veştejit şi busuiocul ei de pe fereastă, pe care-l creştea şi îngrijia pe cînd era fată şi pe care, zice autorul în notă, „după obiceiul poporului moldovenesc", prietenele ei l-au rupt în ziua nunţii.

Probabil, această „traducere" e prima încercare literară a lui A. Hasdeu, care pe atunci abia intrase la Universitatea din Harkov, unde ajunsese elev al cunoscutului poet ucrainean Gulac-Artemovschi, de la care ar fi putut să primească acest imbold spre publicarea poesiilor populare, aflîndu-se de altfel şi supt influenţa tatălui său, Tadeu Hasdeu, stringător şi el al poesiilor populare.

La 1833 A. Hasdeu publică un alt articol cu traduceri din poesia populară romînească, dar de data aceasta însoţeşte această publicaţie de o introducere în formă de scrisoare către redactorul ziarului „Telescop", profesor al Universităţii din Moscova, Nicolai Ivanovici Nadejdin [1].

---

[1] A. Hijdeu, *Rumunschiia narodniia piesni na russcom iazichie* (Pismo k redactory), (Cântecele populare româneşti în ruseşte), scrisoare către redactor), în *Telescop*, 1833, XIV, no. 8, p. 491). M. Kogălniceanu (*Dacia lit.*, vol. I, p. 349), în lista scrierilor lui A. Hasdeu, notează despre acest articol astfel: „în *Telescop*: ...2) Cîntecele populare a' Moldaviei în privirea istorică (1833); 3) Scrisoare asupra importenţiei limbei româneşti pentru cunoştinţa istoriei ruseşti". Acest articol l-a găsit, probabil, şi d. Ionescu Nişcov la Praga. Îl citează în referatul său „Sur le premier slaviste roumain", presintat la întru-

www.dacoromanica.ro

Această scrisoare, ca și toate operele rusești (inclusiv și poesiile atît de lăudate de B. P. Hasdeu!) e scrisă într'o limbă rusească atît de artificială și cu atîtea greșeli de exprimare, încît începi să înțelegi pe vestitul învățat polon W. Macieijowski, care a renunțat la serviciile de traducător în rușește ale lui A. Hasdeu pentru lucrarea sa: „Hystorya prawodawstw slowianskich" (Istoria dreptului slav), din causa că „traducerea lui Hasdeu nu numai că n'a corespuns așteptărilor, ci chiar — după părerea specialiștilor — avea greșeli de limbă, ceia ce înseamnă că traducătorul Hasdeu nu cunoștea bine limba rusă" [2].

În scrisoarea sa către Nadejdin, A. Hasdeu declară că timp de șase ani se ocupă cu rîvnă de istoria și limba românească și vorbește de importanța studiilor folklorice în general și de necesitatea studiului limbii și monumentelor literare moldovenești, care va putea duce la importante descoperiri pe cîmpul științii rusești, mai ales în domeniul „lexicografic și etimologico-istoric". „E știut", zice el: „că multe pasagii din letopisețele rusești și din actele vechi au nevoie de traducere și explicare, dar în limba rusă de acuma nu se observă nici măcar rădăcinile multor cuvinte care mai înainte au fost vii în gura poporului. De aici, deosebirea de păreri a tălmăcitorilor, sforțarea și artificialitatea

---

nirea slaviștilor în Varșovia la 1934 și publicat în *Księga Referatow, sekcja III*, Varssovia 1934, pp. 37-9, cu următoarele însă erori: *a)* Dă pentru revistă anul 1835 în loc de 1833 și no. 5 în loc de no. 8. *b)* Necunoscînd, cred, suficient limba rusă, pune greșit în titlu și adresarea prescurtată a lui A. Hasdeu către redactorul ziarului. M. T. N. I. a d-lui Ionescu-Nișcov (în loc de M. G. N. I.) nu este altceva decît forma prescurtată a cuvintelor: „Milostivii Gosudar Nicolai Ivanovici", care ține de corpul scrisorii, nu de titlul articolului. *c)* Socotește cele șase poesii populare românești, traduse în acest articol de către A. Hasdeu, ca primele poesii populare românești publicate în limba străină, ceia ce este o eroare, același A. Hasdeu avînd o astfel de publicație mai veche (în *Vestnicul Europei* din 1830), care era cunoscută istoriei literaturii romîne mai de mult, cum am arătat mai sus. De altfel, autorul acestui referat îl confundă mereu pe A. Hasdeu cu tatăl său, Tadeu Hasdeu, atribuindu-i: traducerile din Kotzebue, serviciul în armata rusească și anii nașterii și morții, 1761-1835 (!), cari sînt ai lui Tadeu Hasdeu, iar nu ai lui A. Hasdeu.

[2] Scrisoarea lui Macieijowski către istoricul rus Pogodin din 12 Novembre 1837 (după articolul d-lui N. Gane, „A. T. Hasdeu, primul slavist romîn", în *Viața Basarabiei*, no. 204, din 22 Iulie 1933, p. 1). Autorul acestui articol socotește afirmarea învățatului polon drept invidie față de „primul slavist romîn".

www.dacoromanica.ro

tălmăcirilor lor, mai ales dacă vre-un cuvînt nu s'a păstrat în celelalte limbi slavice. În studiul comparativ, însă, nimeni n'a luat în considerație limba romînă, pe de o parte din causă că era puțin cunoscută, pe de altă parte, din causa *concepției greșite despre elementul ei latinesc (!)*. Iată cîteva exemple ce le-am ales aproape ocasional din studiul mieu referitor la letopisețele românești (M. S.) și din „Lexiconul Rominesc-Latinesc-Unguresc-Nemțesc" editat de către societatea savanților la Buda la 1825".

Și aici A. Hasdeu înșiră o mulțime de cuvinte românești, care-i par că explică unele cuvinte, rău înțelese de către învățații ruși, din limba rusă veche. Astfel ar fi: bundă, veveriță, loivă *(sic!)* ș. a. [1].

Iar, în ceia ce privește etimologia istorică a denumirilor slavice, A. Hasdeu aduce două explicații din letopisețele românești: 1) părerea lui Miron Costin despre originea cuvîntului „slav", care ar fi însemnat „liber", după „Letopisețul țării Moldovei" („manuscrisul mănăstirii Neamțului", partea I, cap. 3-4) [2] și 2) părerea lui Dionisie Fotinò despre proveniența cuvîntului „boiar" din „boii are", după „Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας", vol. I, Viena 1818, pp. 61-2.

Încheind scrisoarea sa cu un citat din Niebuhr (foarte la modă pe atunci în Rusia): „ist das Geschichte, so ist es ein Mährchen begreiflicher und verständiger", A. Hasdeu se iscălește: „Alexandru de Hișdeu, Basarab", și trece la „traducerea" cîntecelor populare românești, dedicînd-o prințului Gh. M. Cantacuzin [3].

---

[1] Această parte a articolului lui A. Hasdeu fusese aspru criticată de către un anonim din Basarabia, care notează transcripția greșită și traducerea tendențioasă a acestor cuvinte românești de către A. Hasdeu și combate părerile slavisante ale autorului despre limba romînă, aducînd ca dovadă a latinității ei netăgăduite „Dialogul între unchiu și nepot" al lui P. Maior în traducerea rusească (*Telescop*, 1834, XVIII, no. 22, p. 253).

[2] Această părere a lui Miron Costin, pe care A. Hasdeu ar fi găsit-o într'un manuscris „al mănăstirii Neamțului", necunoscut pînă în present nimănui, nu se găsește în nicio ediție a cronicii lui Miron Costin. La fel, aproape stau lucrurile cu toate pasagiile ce le citează A. Hasdeu din cronicarii romîni!

[3] Probabil e vorba de prințul Gheorghie Matveevici Cantacuzino, proprietarul moșiei Atachi din Basarabia, care luase parte la Eterie împreună cu prințul Ipsilanti, după ce făcuse campania din 1812. (Știri despre el mi-au fost comunicate de către d-na Sofia Crupenschi, născută Cantacuzino, actuala proprietară a moșiei Atachi.)

www.dacoromanica.ro

Prima ar fi traducerea unui cîntec popular din județul Hotin. Întăile două versuri le dă A. Hasdeu în românește, în transcripție latină, în „motto" pe care-l pune bucății:

„M'oiu duce colo pe cărare
Ș'îmi privescu cum vin Moscalii" [1]...

În acest cîntec se descrie dorința Rominului de a intra în rîndurile oștirii rusești. Într'o notă, A. Hasdeu arată că fusese alcătuit pe la 1769, în timpul expediției rusești în Moldova, cînd s'a format un regiment special din Romîni.

A doua poesie, traducerea cînteculuí din Banatul Craiovei, cum afirmă A. Hasdeu, adăugînd că în Moldova e puțin cunoscut, fiind adus acolo, probabil, de către Țigani lăutari, are ca motto următoarele versuri:

„Dincolé apei, é dupò délu,
Supta mestécánu quel créstișoru"

și conține scena următoare: o păreche de turturele se gîndește numai la dragostea lor; un șoim îi urmărește dar e împușcat de un vînător.

A treia, cunoscută în Transilvania, Muntenia, Moldova și Bucovina, după observația lui A. Hasdeu, descrie cum o fată întreabă cucul despre viitorul ei, și începe cu următoarele cuvinte:

„En cătăm, cuculesu, cu quare io véră
„Din casa tătănei voiu trage afară?...

În legătură cu ea, A. Hasdeu găsește prilejul de a descrie în note cîteva obiceiuri populare.

„Poporul romîn", zice el, „are serbătoarea cucului în timpul săptămînii Rusaliilor. Atunci fetele se retrag în pădure și stau acolo pănă la miezul nopții de vorbă cu cucul; cîntă cîntece, care sînt alcătuite în cea mai mare parte din întrebări diferite, și după răspunsurile acestor pasări năzdrăvane își ghicesc viitorul Dese ori se întîmplă că vre-un flăcău vesel, urcîndu-se pe un copac, să răspundă în locul cucului. De aici poveștile populare despre voacea omenească a acestor păsări, cu ajutorul căreia ele se înțeleg cu unele fete îndrăgostite".

— „După o poveste ardeleană", zice el mai departe, „o prin-

[1] Respectăm ortografia întrebuințată de A. Hasdeu, mai mutilată, probabil, și în tipografia rusească.

www.dacoromanica.ro

cesă fusese prefăcută de către mama ei vitregă, vrăjitoare, într'un cuc, pentru că se îndrăgostise de un simplu cioban, Cuculeț, care întotdeauna cînta seara din fluier, pe cîmp, în fața palatului. Ciobanul fusese îngropat de viu în munții Carpați, acoperiți de zăpadă veșnică, unde nu putea zbura iubita lui. Nefericita prîncipesă, gîndindu-se că iubitul ei de-asemenea e prefăcut în cuc, cum i-a făgăduit mama vitregă, zboară și acuma prin toate livezile și-l chiamă pe nume".

Și, mai departe:

„Fiecare om presupune că soarta sa atîrnă de o voință supraomenească. De aici la Greci Δαίμων, la Romani Genius, la Romîni „Armîndeanu". *Armindean, spiritul supraveghetor al Romînului (!)*, își are, după credința poporului, locuința în acea stea supt care s'a născut ocrotitul lui. Această stea e „mistagog"ul întregii vieți a Romînului: toate evenimentele fericite sau nefericite se întîmplă supt influența ei nemijlocită, și Romînul, în vorba și cîntecele sale, o binecuvîntează sau o blastămă. Serbătorirea acestei stele e în ziua de 1 Maiu, din care causă această zi se numește și „Armindean", iar steaua „cea de Maiu".

Atunci Romînii atîrnă pe ferestele și pe ușile caselor lor cununi din foi de stejar și din diferite flori de cîmp. Spre seară, cînd pe cer încep să se iveaască stelele, se pune în livadă sau în pădure o masă, acoperită cu o năframă albă, se așează pe masă pîne, miere și vin și se poftește, pentru a fi ospătat, vre-un sărac.

Pe masă, în fața farfuriei, printre două lumînări de ceară, se așează icoana sfîntului patron. Redactorii Lexiconului Românesc-Latinesc-Unguresc-Nemțesc cred că ziua dedicată Armindenului este serbătoarea Florii, „quia" (Ovid, *Fastorum*, lib. IV) „exit et in Maias festum florale Calendas", și derivă numele Armindenului din latinescul „alimentale, quia festa floralia celebrantur, in procreationem frugum, hoc est: alimentorum". E destul, însă, să ascultăm un cîntec popular românesc:

„Armindénu, Armindénu,
S'au suit pe cărucénu,
Pe cărucénu de sórele,
Drept se' duce la zodiile.
Hai, hai! Armindénu,
Nu me' fă sărimanu.

www.dacoromanica.ro

Vai, de stéoa nascerei,
Fără ochiul Armindénului!..." [1].

Moartea fiecărui om se prezice după căderea stelei lui din cer".

Şi, mai departe:

„Rominii cred că prin farmecul, numit legătură, despre care în treacăt a pomenit şi Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei" (Leipzig, 1771)[2], se poate lega inima omului cu un nod de şerpi, cari nu vor înceta a suge din el sînge până ce nu va muri *persoana la care el ţine mai mult (!)*. În judeţele Valahiei şi în isprăvniciile Moldovei dese ori se aud plîngeri că cutare femeie, fiind îndrăgostită de soţul alteia, din răsbunare sau din gelosie că nu pe ea a luat-o, ci pe alta, l-a fermecat cu şerpi, cari i-au legat cu un nod inima"...

Al patrulea cîntec, cu primele două versuri:

„Nu-ţi priéşte busiocu,
„Eate'ţi flóre leuştènu" [3]...,

povesteşte de calităţile fermecătoare ale acestei plante, ce are darul de a potoli suferinţile dragostei. Numind acest cîntec „bucovinean" cu predilecţie, A. Hasdeu notează că această plantă serveşte fetelor, nu numai pentru prepararea băuturilor de fermecat, ci şi pentru „satisfacerea dragostei lesbiene", adăugînd că din această causă soborul din Suceava la 1677, supt presidenţia Mitropolitului Dosoftei, despre care vorbeşte Miron Costin [4], a dispus ca preoţii să supravegheze pe femei să nu ţină lîngă casele lor, printre alte plante „spurcate", şi leuşteanul.

Trecînd apoi la cercetarea cuvîntului „lelea", A. Hasdeu îl consideră înrudit cu cuvîntul „Lel" din mitologia rusească şi crede că înseamnă acelaşi lucru, adecă: zeiţatea dragostei platonice. Prin această afirmare, A. Hasdeu combate explicarea acestui cuvînt din Lexiconul din Buda şi se ridică în contra părerii lui

---

[1] E interesant că, ocupîndu-se de cuvîntul „Armindean", B. P. Hasdeu n'a reluat nimic din explicările tatălui său (vezi „Etymologicum magnum Romanice", vol. II, p. 1700).

[2] V. *Descrierea Moldovei* (Bucureşti 1875), partea III, cap. I, p. 156.

[3] Astfel sună şi o zicătoare moldovenească din Basarabia, după afirmarea d-lui Ion Buzdugan.

[4] În cronica lui Miron Costin nu poate fi vorba de acest sobor, căci cronica se încheie cu anul 1662.

www.dacoromanica.ro

Diaconovici Loga, cu care era în corespondență [1], și care deriva cuvîntul „lelea" din ungurescul „lélek" (sufletul), negînd posibilitatea existenței acestei cuvînt în sens de nume al vre unei zeități.

„Lelea și Badea", zice A. Hasdeu, „erau, după miturile românești, zeii protectori ai dragostei platonice." Serbătoarea lor e în Iunie, cînd e lună nouă. Fetele se adună în pădure în întunerecul de la miezul nopții și, jucînd hore și cîntînd, scot din pămînt rădăcinile unor plante. Flăcăii fac rug la margenea pădurii și, în tăcere, așteaptă fetele. După ieșirea fetelor se alcătuiește o horă comună, și fiecare flăcău își alege o prietenă pentru noapte (honny soit qui mal y pense!). Pudoarea în vorbe și relații distinge prin însemnătatea morală acest act al păgînătății dacice de rușinoasa *prostitutio* a fetelor în templele babilonice. Cînd cocoșul de dimineață vestește ivirea luceafărului, atunci flăcăii, în horă comună, petrec fetele în sat pănă la poarta casei, repetînd cîntecul:

„Hai Lélé, Lélé, fă lelișòră
„S'êmi hie gémenă soròră!",

la care fetele răspund:

„Hai Badé, Badé, fă bădișoru
„S'êmi hie gémenu frățioru!".

„În cîntecele de înmormîntare, după flăcăi și fete, de-asemenea se pomenesc numele Badei și Lelei, dar (trebuie să notăm această curiositate!) defunctul se numește, de obiceiu, cu numele feminin (lelișorul), iar defuncta cu masculin (bădișoara)".

Și, mai departe:

„În cîntecele românești, Lelea dese ori se confundă cu Sfînta Fecioară într'atît, încît se numește, une ori, „Precista", numele supt care Românii înțeleg, cu preferință, pe Maica Domnului (compară Lexiconul, la p. 536). Nu e aceasta o dovadă că Lelea e zeița dragostei platonice, pure?". Și încheie notele lui cu înșirarea plantelor care, după terminologia poporană, poartă numele Sfintei Marii și, în același timp sînt dedicate „Lelei" [2].

[1] Citează scrisoarea lui Diaconovici-Loga în Arad, din 29 Ianuar 1830, promițînd s'o publice în traducere rusească, mai tărziu.

[2] E de notat aici deosebita atenție și grijă cu care A. Hasdeu descrie și numește plantele. Probabil tocmai pe atunci studia, împreună cu dreptul, și botanica, la Universitatea din Harcov, vestită prin botaniștii ei, și cu Grădina Botanică superb aranjată. Fiind încă student, A. Hasdeu a luat o medalie

www.dacoromanica.ro

Ultimele două traduceri sînt însoțite de numeroase note istorice. În primul cîntec, cu primele versuri:

„Quu'ce tu, Rusandă, cu occhii quéi négre
„Din occhi Codrénului, focu izvòdesci?..",

e vorba de dragostea unei codrence pentru codreanul Chigheciului, care nu poate fi împărtășită, fiindcă Codreanul nu cunoaște sentimentul dragostei nici după nume, cum observă traducătorul. Frumusețile femenine sînt înlocuite în inima lui prin alt ceva: astfel el prefera praful negru de pușcă părului negru al frumoasei Codrence, văpaia roșie a focului guriței gingașe, cămașa albă de pe hoitul dușmanului iei desfăcute pe sînii iubitei sale.

Cu prilejul acestei traduceri, A. Hasdeu înșiră citate numeroase din diferiți autori despre codrii Chigheciului, de unde, zice, a pornit acest cîntec.

Citează pe Nestor *(sic)* [2] Ureche, căruia îi atribuie explicarea cuvîntului „Chigheci", însemnînd „îngrozitor" (din ungurescul „kegyet", cum presupune A. Hasdeu), denumire ce ar fi fos, dată acestor locuri după măcelul îngrozitor al familiilor ungurești în timpul năvălirii Pecenegilor, în codrul Fălciiului.

Aduce părerea lui Dimitrie Cantemir din „Descrierea Moldovei", despre începutul istoric a Chigheciului (p. I, cap. 4) [3], despre numărul Codrenilor (p. I, cap. 6; p. II, cap. 16) [4] și zicătoarele despre Codreni (p. II, cap. 15) [5]. Iar din Miron Costin și din același „Nestor" Ureche citează din nou cîteva pasagii, referitoare la formarea, desvoltarea și istoria Chigheciului pe la anii 1662,

---

pentru o lucrare „Despre nutriția plantelor" (după petiția lui Tadeu Hasdeu către contele Perowski, ca fiul lui Alexandru, să fie admis la licență; Arhiva Universității din Harcov, dosar nr. 1632/95). Bibliografii lui A. Hasdeu notează de asemenea și o lucrare despre „flora Basarabiei" în românește și latinește, rămasă în ms. (vezi: I. Vulcan, „Al. P. Hasdeu", în „Familia", 1868, no. 11, p. 22).

[1] Textul rusesc al acestui cîntec a fost republicat (cu traducerea în franțuzește) în „Oeuvres postumes" de Julie B. P. Hasdeu, Paris, 1890, Apendice, p. 277.

[2] În afară de numele greșit al cronicarului Grigore Ureche, pe care-l confunda cu tatăl său, Nistor Ureche, dă un pasagiu care nu se găsește în cronica lui Ureche.

[3] P. 13, în ediția citată de mine.

[4] Pp. 30 și 135.

[5] P. 135. Pe Cantemir îl citează corect. Numai acolo unde e vorba de numărul Codrenilor, din 12.000 și 8.000, date de Cantemir, îi face în număr de 20.000.

www.dacoromanica.ro

1664 și 1675 [1]. Încheie notele sale cu istoria haiducului Bujor, cu descrierea moravurilor și obiceiurilor Codrenilor și cu un citat din A. Wolf, în „Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau“ [2], privitor la haiducii Chigheciului.

Ultimul cîntec istoric, care începe cu versurile:

„Aquéai nu's neguri pe ceriul négru,
„Bĕlaurul négru pe sulițe stórque“...

și unde e vorba de înfrîngerea Polonilor la Soroca pe la 1691 cu ajutorul icoanei „Făcătoarei de Minuni“ din Soroca, e luat, după mărturisirea traducătorului, din letopisețul lui Miron Costin, „din descrierea evenimentelor anului 1691“ [3].

„Acest cronicar“, zice A. Hasdeu, „observă că acest cîntec se cînta, încă pe vremea lui, de către călărași, în timpul luptelor cu Polonii, și că poporului îi plăcea mult melodia lui. În fragmente, cu cîteva schimbări, cîntecul se găsește și în alte cronice (!). Dovada însemnătății lui istorice!“

Simțind, probabil, că a mers prea departe, A. Hasdeu caută să explice artificialitatea vădită a acestui cîntec prin presupunerea că ar fi fost alcătuit de vre-un călugăr și pe urmă s'ar fi răspîndit în popor în forma unei „podobii“.

Legenda despre icoana Maicii Domnului din Soroca A. Hasdeu o povestește (sau, poate, o inventează) „după cronica mănăstirii din Suceava (Ms. anonymi)“, pe care, cred, în afară de el n'a văzut-o nimeni nici pănă în present. Iată textul acestei legende a lui A. Hasdeu:

„În timpuri grele, cînd Ismaeliții din Trapezunt (!) au început să prefacă sfintele Biserici ale Domnului Nostru Isus Hristos în geamii spurcate, i s'a arătat unui călugăr ortodox Maica Domnului, care-i poruncia să scoată din altarul Catedralei icoana ei, pictată pe aramă. Trei ani a purtat el odorul sfînt la piept, călătorind prin diferite țeri și orașe creștine, unde a văzut călcarea în picioare a bisericilor, preoților și creștinilor și pustiirea multor

[1] Aceste pasagii, de sigur, nu se găsesc nici la Miron Costin, nici, cu atît mai puțin, la Ureche, care a încheiat cronica lui cu Domnia lui Aron-Vodă (1591-5).

[2] Sibiiu 1805, p. I, p. 78.

[3] V. nota 17.

www.dacoromanica.ro

lăcașuri sfinte. Calea îi fusese arătată de o stea mare, în formă unei cruci, care-l călăuzia de la Răsărit spre Nord. În vremea luminatului „Împărat" Ștefan-cel-Mare, călugărul a ajuns în Moldova, cu intenția să se ducă, prin Soroca și Podolia, la Împăratul Creștinilor, în Rusia, ca să așeze sfînta icoană într'o mănăstire vestită prin minuni și prin evlavia călugărilor ei. Pe atunci se zvonia în popor despre un război nou cu Polonia.

Și Dumnezeu n'a voit ca icoana să fie dusă din Soroca prin țara spurcaților papistași. Steaua s'a oprit de-asupra Sorocei, și călugărului din nou i s'a ivit în vis Maica Domnului, poruncindu-i să așeze icoana ei într'o biserică din Soroca.

Se vede că Dumnezeu iubește Moldova pentru pravoslavnicia ei! A doua zi, călugărul a dispărut, nu se știe unde. Bătrînii spun că s'ar fi făcut pustnic și că înaintea morții ar fi fost hirotonisit în tagma îngerilor de către însuși Arhanghelul Gavriil. Această icoană fusese dusă pe urmă în Polonia de către Ioan al III-lea, pe care cronica din Suceava îl numește „cînele turbat".

La 1835, A. Hasdeu mai publică, într'o altă revistă rusească, „Molva", încă două traduceri din poesiile populare românești. Cea d'intăiu, „Doina populară românească" [1], pe care o mai numește și „podobia", cîntă dragostea unei Romînce pentru un străin și suferințile fratelui său, care, văzînd înstrăinarea surorii și ura pe care ea i-o purta, pleacă în Țara Leșească.

Și aici e vorba de Armindean, steaua fericirii, și de „Caraciun", steaua nenorocirii, cuvînt care dă prilej lui A. Hasdeu să-l apropie de cuvîntul „crăciun", ungurescul „kátson" (karácsony?) și rusescul *caraciun*, care în secolul al XII-lea însemna: postul Sf. Filip.

Sfîrșitul cîntecului printr'o zicătoare care ar suna astfel: „iubește-ți, mîngîie și sărută numai pe fratele tău și numai de el să nu-ți fie frică", îi aduce aminte lui A. Hasdeu de o „kalomeica" rutenească a Huțulilor din localitatea Kuty, pe care o dă în limba ruteană și care conține același sfat.

Ultima traducere a lui A. Hasdeu (în forma originalului, cum afirmă), publicată în aceiași revistă [2], supt titlul: „Cîntec popular

[1] *Molva*, 1835, no. 35, p. 127. Acest articol n'a intrat în bibliografia operelor lui A. Hasdeu.

[2] *Molva*, 1835, no. 36, p. 143. Nici acest articol n'a fost cunoscut, nici după titlu, bibliografilor lui A. Hasdeu.

www.dacoromanica.ro

din Valahia", cîntă dragostea unui Romîn din Banatul Craiovei pentru o străină cu ochii albaștri și jalea iubitei lui „cu ochi, negri", ce a rămas singură în Craiova.

În note, A. Hasdeu dă explicația unor cuvinte ca: tricoliciu (iarba fermecată!), ciumă (moartea neagră), cioclii și face o scurtă privire istorică asupra Banatului Craiovei, „după cronicile românești".

Faptul că A. Hasdeu inventează pasagii întregi din cronice une ori neexistente mă face să presupun că și textul unora din cîntece l-a compus singur. E prea evidentă și artificialitatea formei și fondul puțin românesc ale unora din ele [1].

Cam în același spirit sînt alcătuite de el și poesii populare românești, rămase în manuscris, despre care voiu vorbi cu altă ocasie, ocupîndu-mă de poesiile originale nepublicate ale lui A. Hasdeu.

De altfel, iată ce caracteristică dă însuși B. P. Hasdeu tatălui său [2]: „L'histoire était l'étude de prédilection d'Alexandre Hasdeu. Dans ses recherches il allait toujours directement aux sources et aux textes originaux.

Mais la note patriotique poussée jusqu'au chauvinisme, chez lui come chez tous les Roumains de son époque — Lauriano en Transylvanie, Mourgo en Banat, Assaky et Séoulesco en Moldavie, Héliade en Valachie, — *viciait quelquefois la direction.* C'est ainsi que, à la Macpherson et à la Mérimée, *il mistifia les Russes par des prétendues chansons populaires roumaines* et *par des chroniques moldaves imaginaires;* c'est ainsi que dans son célèbre discours il intercale certains faits problématiques ou non-avérés. Il répétait souvent le vers du Tasse:

„Per la fe, per la patria, il tutto lice"....

„C'est beau comme vie pratique, mais non comme histoire; c'est beau surtout dans ces moments décisifs où une nationalité a besoin d'être énergiquement réveillée après un long engourdissement, mais alors même c'est affaire du poète, et non pas de l'historien".

---

[1] V. cîntecul: „M'oiu duce colo pe cărare".

[2] În *Oeuvres posthumes (Chevalerie) de Julie Hasdeu,* Paris 1890, Apendice, pp. 259-60.

www.dacoromanica.ro

Înainte de a încheia articolul meu, trebuie să mai notez cîteva greşeli bibliografice ce s'au mai strecurat în lista operelor lui A. Hasdeu, alcătuită de M. Kogălniceanu şi reluată pe urmă de ceilalţi cercetători ai lui A. Hasdeu.

E vorba, în primul rînd, de nuvelele istorice: „O legendă asupra lui Petriceicu" şi „Judecata la serdăria de Orheiu", despre care ni vorbeşte M. Kogălniceanu [1] şi care dau prilej d-lui N. Iorga să-l numească pe A. Hasdeu „începătorul, tot în rusește, al nuvelei istorice cu subiecte luate din viaţa vechii Moldove" [2].

În revista rusească *Molva* din 1835 [3], într'adevăr sînt publicate aceste două nuvele supt titlurile: „Comoara gospodarului Petriceico", ballada *(sic!)* din tradiţia populară moldovenească [4]", şi „Judecata la Serdăria de Orheiu, poveste din Letopiseţul lui Costin" [5].

Ele însă nu sînt ale lui A. Hasdeu, ci ale fratelui său, *Boleslav Hasdeu*, care moştenise şi el boala scrisului din familia sa, şi care a fost preocupat de genealogia şi tradiţiile familiei Hasdeilor şi de cercetarea vieţii lui Ştefan Petriceicu [6].

Aceste două nuvele sînt de acelaşi caracter „macphersonic" ca şi cîntecele lui A. Hasdeu. În cronica lui Miron Costin nu se găseşte nicio legendă despre „Judecata din Orheiu" cu conţinutul următor: „Un răzeş sărac, Capotici, fiind judecat pe nedrept, se adresează dracului, care, împreună cu toată suita lui, se presintă la Orheiu, şi, înlocuind pe judecătorii îndătinaţi, face el judecata dreaptă".

Ca motto la această poveste, Boleslav Hasdeu dă un fragment din cîntecul popular moldovenesc (cu transcripţie cirilică):

„Umblam lume în lungiş
Şi în curmeziş,
Că doar oiu afla dreptate:
Nu-i dreptate,
Numai, dragă, strîmbătate".

---

[1] *Dacia lit.*, vol. I, p. 349.

[2] N. Iorga, *o. c.*, p. 41.

[3] Iar nu din 1834, cum afirmă Kogălniceanu.

[4] *Molva*, 1835, no. 35, p. 137.

[5] *Ibid.*, no. 9, p. 145.

[6] Pe la 1878-9 se pregătia să publice la Viena, în *Freie Presse*, toate tradiţiile familiei lui (din scrisoarea lui Boleslav Hasdeu către nepotul său B. P. Hasdeu, aflată în manuscrisele Academiei).

www.dacoromanica.ro

Iar la sfîrșit face cîteva observații hazlii la adresa administrației basarabene, de care, de altfel, rîde și într'o a doua bucată: „Comoara Gospodarului Petriceico", unde povestește cum Ștefan Petriceicu, înainte de a fugi în Polonia, a îngropat averea la Petrăuți, moșia lui favorită din Basarabia. Peste mult timp, cînd ținutul Hotinului fusese prefăcut în raiă turcească, unui Turc i s'a arătat Ștefan Petriceicu și l-a condus la locul unde zăcea comoara, împărtășindu-i o parte din ea, fiindcă era prima zi de Paște, cînd, după obiceiul poporan, trebuia să i se facă un dar primului oaspete venit.

După ce „unul din urmașii nenorocitului gospodar [1] s'a întors din Polonia în patria lui" și a încercat și el să descopere comoara familiei, i s'a arătat Ștefan Petriceicu pe „un cal alb", cerîndu-i să nu-l mai tulbure în pacea lui veșnică. Boleslav Hasdeu presupune că comoara fusese scoasă încă de pe atunci de către administrația Hotinului, care de-odată se îmbogățise, ceia ce dovedește dreptatea zicătorii moldovenești:

„Nu găsește cine cată,
Dar norocul cui arată",

pe care o pune ca motto „baladei" sale.

Ce vădit e și aici misticismul cunoscut al Hasdeilor, care se resimte în scrierile lui Tadeu Hasdeu [2], care face pe A. Hasdeu să cheme pe strămoșii din mormîntul lor, în momentele hotărîtoare ale vieții lui [3], iar pe B. P. Hasdeu să-și sfîrșească zilele în căutarea relațiilor cu fiica sa decedată și în aceleași evocări către toți înaintașii săi din familia Hasdeilor!

E. Dvoicenco.

Știri despre Romîni într'un izvor engles

Cartea lui Abbott, *Under the Turks in Constantinople, a record of sir John Finchs embassy, 1674-1681,* care cuprinde descrierea ambasadei la Constantinopol a lui Finch, are aceste știri despre Romîni după corespondența ambasadorului.

---

[1] Aici Boleslav Hasdeu face alusie la tatăl său, Tadeu Hasdeu.

[2] După cum afirmă d-na Maria Kasterska: „Tadeusz Hyźdeu" (în *Pam. lit.*, vol. XVI, 1924-5, p. 241).

[3] În poesiile lui inedite (în manuscris la Biblioteca Universității din Iași).

www.dacoromanica.ro

La 1679, Domnul Moldovei are „24 times the torment for non payment of mony agreed for" (p. 284). E vorba de chinuirea, descrisă în cronica noastră cu cele mai grozave amănunte, a lui Antonie-Vodă Roset, fost Domn al Moldovei (v. Nicolae Costin, *Letopisițe*, II, p. 16: „l-au muncit cu multe feluri de munci: trestii pre supt unghii i-au bătut; datu-i-au de au înghițit un nemeteț uns și, trăgîndu-l afară, i-au scos mațele la gură și alte munci ca să dea bani, ci el bani nu strînsese, că un lacom nu era").

Ruset fusese numit — acuma o aflăm — prin stăruințile precedentului ambasador engles. Ni se spune că Domnul moldovean numit prin Winchelsea dă dragomanului ambasadei 6.000 de oi, 12.000 altele și 4.000 de coroane, împreună cu un înel de 100 de coroane, cu un cal de 300 pentru ambasador. Dar aceste daruri n'ar fi ajuns la destinație (pp. 50-1).

Se știe că numele de Antonie și l-a luat noul Domn atunci, în locul celui de Draco, „Chiriță Draco", precum i se spunea în Fanar (fiul, Alexandru, fusese Mare Sluger supt Petriceicu). Numele de Antonie îl purtase și boierul din Popești care ajunsese puțin înainte pe tronul muntean și pe care poate Constantinopolitanul Draco îl servise. Dar numele ar fi explicabil și la Levantinul trecut la ortodoxie Rosetti.

A treia știre e că pentru expediția de la Cehrin contra Cazacilor se ieau de la Moldoveni 150 de pungi, de la Munteni 300, „pe lîngă enorme cantități de provisii" (p. 256).

N. Iorga.

Nicolae-Vodă Maurocordat și Athosul

O scrisoare din Smirna, 8 Novembre 1728, a lui Guerin, „antiquaire du roy" al Franciei, spune că trimesese pe cineva la Athos după manuscripte. „Il me marque que le prince de Valachie avoit tenté d'avoir tous ceux qui y sont, dont le nombre est grand, mais que les moines n'y ont jamais voulu consentir" [1].

N. Iorga.

[1] *Revue archéologique*, XVIII (1923), p. 88.

www.dacoromanica.ro

Hagi-Prodan

Se știe rolul pe care l-a jucat în mișcarea lui Tudor Sîrbul Prodan.

În *Provinces Danubiennes* ale lui Chopin și Ubicini, primul vorbește de partea luată de Hagi-Prodan, fost voevod de Svinița, refugiat contra ciumei in mănăstirea Tarnova, în evenimentele de acolo, pe vremea cneazului Miloș. În mănăstire se produce o ciocnire între oamenii lui și Turcii muselimului de Poșega. Aceasta face din Hagi-Prodan un propagator al răscoalei (p. 361). Miloș vine să-l pedepsească, dar scapă pe „femeile din casa lui Hagi-Prodan", care fuseseră prinse de Turci. Starețul de la Tarnova, care-l sprijinise, e tras în țapă (Decembre 1814) (p. 362). Ni se vorbește mai departe de Hagi-Prodan, trecut deci la noi.

Se pomenește și de trecerea lui Caragheorghe pe la Mehadia, în suita unui eterist la 1816 (pp. 373-4). Cf. și *ibid.*, p. 378, pentru teama Turcilor ca Sîrbii să nu iea parte la mișcarea din 1821.

N. Iorga.

Încă un călător în preajma noastră[1]

Venind din Viena, cu un Conolly, doctorul în medicină Grisebach ajunge la Drencova, al cării aspect geografic îl descrie (p. 15 și urm.): constată flora Pindului și la Dunăre. Se înfățișează apoi aspectele rîului mai jos. Dramatic se descriu cataractele. La Orșova, carantină, și alt vas. Nimic până la Rusciuc. Note despre temperatură culese la Galați (p. 23, note 1). Presintarea Rusciucului. Se merge spre Brăila.

Aici se constată un negoț înfloritor, dar nu ca la Galați. Se cercetează malul dobrogean. Plecare la 15 April, cu vasul *Ferdinando Primo*. Note despre Ismail și Sulina.

Largă înfățișare a Constantinopolei, în calea spre Brusa, unde călătorul stă mai mult, pentru studii geografice.

După întoarcerea în Capitală, drum în Tracia (p. 102 și urm.), tot ca jurnal. Se caracterisează Enos, de unde trecere la Muntele Athos (pe cale, insula Thasos), unde se botanisează.

[1] A. Grisebach, *Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, I, Göttingen 1841.

www.dacoromanica.ro

Partea a II-a (1841) dă Chalcidica, Salonicul (prietenie cu un Bourville, un Loir).

Pentru Bitolia se iea hîrtie de credit de la un Evreu. Drumul duce prin Ienigè la Vodena. Se trec munții. Aici călătorul stă la un Grec, fratele episcopului de Pelagonia. Acolo și episcopul de Ohrida, cunoscător al lui Descartes. Grisebach cunoaște pe doctorul Pașei, Scarlat Chanidis. Ofițerul italian „Cholleli" pregătește trupele (p. 179). Cercetări de istorie naturală în jur. Un Corfiot renegat e inginer. Pașa vrea să facă o școală. Mănăstirea Bucovo. Negoț de lipitori. Dar nimic despre Romîni.

De acolo la Prilep și Uschiub. Apoi prin Prizren la Scutari.

N. Iorga.

Noi știri despre pretendentul Ioan Bogdan [1]

Într'o vreme cînd Curtea francesă, prin ambițiile Ecaterinei de Medicis, a ajuns să stăpînească și tronul Poloniei, doi pretendenți romîni căutau sprijin politic la aceiași Curte, motivîndu-și pretențiile lor domnești așa cum puteau.

Astfel se cunosc încercările încoronate de succes ale lui Petru Cercel, candidat la tronul Țerii-Românești [2].

Un alt candidat, mai puțin norocos, a fost Ioan Bogdan. Acesta se dădea drept frate al lui Ioan-Vodă Armeanul și pretindea la tronul Moldovei. Ar fi trăit o vreme la Iași și supt protecția secretă a regelui Franciei făcea stăruințî la Constantinopol să iea locul Domnului de atunci. Dar, fiind trădat de niște Francesi aflători la Iași a fost nevoit să fugă la Curtea protectorului său [3]. Ioan Bogdan a fost foarte bine primit de Henric al III-lea și cu toată stăruința era mai departe sprijinit la tronul Moldovei.

Dar concomitent cu intervențiile regelui Franciei Ioan Bogdan cerea și sprijinul reginei Elisabeta a Angliei [4].

---

[1] Reproducem aceste acte interesante, de și pe alocuri ni-a fost imposibil să îndreptăm o cetire greșită. — *R. N.*

[2] N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea;* Al. Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercel* (în „Revista Istorică", 1935, n-le. 7-9) și T. Holban, *Documente românești în secolul al XVI-lea* („Revista Istorică", 1935, n-le. 1-3).

[3] N. Iorga, *Rătăcirile în Apus ale unui pretendent romîn, Ioan Bogdan, în secolul al XVI-lea* (An. Ac. Rom., seria III, t. VIII, 1927-18).

[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

După moartea lui Henric al III-lea pretenţiile lui Ioan Bogdan cu acelaşi zel au fost sprijinite de Henric al IV-lea. La 16 Octombre 1589 un trimes special al regelui Franciei, Sancy, se afla la Constantinopol, intervenind în favoarea lui [1].

În cursul anului 1591 tot Henric, în legătură cu speranţele lui Ioan Bogdan, a făcut mai multe intervenţii pe lîngă Sultan. Astfel la 10 Iulie regele Franciei recomanda pe pretendentul romîn, „cavaler al Ordinelor sale", Sultanului, ca să fie repus în drepturile sale de Domn al Moldovei [2]. Şi în aceiaşi zi scria lui Mariany, ambasadorul engles la Constantinopol, să intervie şi el în favoarea lui Bogdan [3], iar cu două zile mai tîrziu se scria pentru aceiaşi chestiune în Anglia şi anume reginei Elisabeta şi ambasadorului frances, Beauvoir [4].

La 31 Novembre 1592 Henric al IV-lea numia ambasador la Constantinopol pe de Brèves în locul lui Lancosme. În instrucţiile date acestui ambasador, Henric spune să facă tot posibilul ca Ioan Bogdan să fie numit Domn al Moldovei, fiindcă aceasta este dorinţa expresă a defunctului său înaintaş [5]. Dar se vede că intervenţiile acestea n'aveau nicio şansă de reuşită. Aceasta l-a făcut pe Bogdan să caute şi în alte părţi ajutoare. Aşa se explică de ce, la 23 Decembre 1598, lui se afla la Hamburg, de unde scria conetabilului de Montmorency, cerîndu-i scrisori de recomandaţii la principii germani [6].

ANEXE.

1.

În „Instruction à Mr. de Breves pour sa residence à Constantinople, en l'année 1592, novembre 31", găsim următoarele:

„Au vivant le feu roy, dernier prédécesseur de Sa Majesté, le prince de Moldavie Jean Bogdan auroit eu recours a Luy pour implorer sa faveur envers Sa Hautesse sur l'usurpation qu'il disoit luy estre faite par la violence et faulses suggestions de

[1] V. Anexa no. 2.
[2] Berger de Xivrey, *Lettres missives de Henri*, IV, Paris, 1846, p. 426.
[3] *Ibid.*, p. 429.
[4] *Ibid.*, pp. 430-41.
[5] V. Anexa no. 1.
[6] V. Anexa no. 3. (Cf. prefaţa la Iorga, în Hurmuzaki, XI. — *N. R.)*

www.dacoromanica.ro

ses ennemys de la dicte Principauté de Moldavie à luy appartenante par droit de legitime succession, affin qu'il pleust à Sa Hautesse, par Sa bonté et justice accoustumée et à la recommandation du dict feu Seigneur roy, le faire restituer en son bien et le prendre en sa bonne grâce et protection. En quoy le dict seigneur roy luy aurait volontier accordé ce qu'il desiroit, comme oeuvre de charité deue à un prince affligé, ayant sur ce depesché ses lettres de recommandation fort expresses a Sa Hautesse, ensemble à ses principaux ministres d'alors, et adressé le tout au sieur de Lencosme, son ambassadeur, avec autres lettres qu'elle luy escrivist, par lesquelles elle luy commandoit de faire les offices nécessaires de la part de Sa Majesté en faveur du dict prince, mais, comme il avoit encore le créer tourné à la reigne (?!) de son maistre avec les autres qui le haïssoient (?), il tasche plustost de procurer celle du dict prince qu'à faire ce qui luy estoit ordonné et, l'ayant fait piller et si maltraiter qu'il fust contrainct s'absenter de Constantinople, de peur qu'il ne luy fist escor pis, et a despuis celui prince tousjour temporisé, attendant que par ministre plus fidelle à son Roy et avec la commodité des affaires de Sa Majesté de present il peust estre secouru des mesmes offices que la malice du dict Lencosme luy avoit supprimé et faict esvanouir du temps du Roy deffunct.

Donc, ayant requis sa dicte Majesté elle penseroit offencier la memoire de son predecesseur et faire tort à sa propre reputation si avec l'occasion de cette depesche elle ne subveniroit à ce qui peut dependre de soy à la justice et necessité d'un prince duquel la condition et l'âge le rendent non moins digne de faveur que de compassion.

Que tout ce que Sa Majesté a principallement peu faire pour luy et qu'il a aussy recherché d'elle est d'interceder envers Sa Hautesse, comme avoit faict le feu roy, pour son restablissement et qu'elle luy a volontiers accordé d'en faire supplier Sa Hautesse et son premier Bassa à cette fin, et veut que le dict sieur de Breves embrasse cette affaire de sa part ainsi que le propre service de Sa Majesté sans y espargner sa part et office qui puisse deppendre de luy, l'assurant qu'il sera en celle affaire très agréable à Sa dicte Majesté".

(Affaires Étrangères, France, Mém. et Doc., 19, fol. 387-90.)

www.dacoromanica.ro

2.

16 October Mons. de Sancy cometh from the fr. k. to prefere Jhon Bugdan of the blood of Budavia.

Traducerea.

16 Oct. 1589. Mons. de Sancy vine din partea regelui Franciei să sprijine pe Ioan Bogdan de sânge din Bogdania.

(British Museum, S. P., Turkey $97/_2$, fol. 197 V°. Comunicată de d. Podea.)

3.

Monseigneur,

Par Monseigneur l'abbé Cayti sera representé à Votre Grandeur l'extreme ruine auquel je suis reduict pour estre party d'aupres d'icelle seur lettres de faveur et recommendation pour les princes estrangers que le roy luy avoit accordées, me seroient destinees par son secretaire d'Estat. A quoy n'ayant satisfect, cest-cy trop long, penible voyage jusqu'à present me reste inutille et sans fruict, m'ayant faict dire le roy de Dannemarq qu'il n'estoict desliberé d'entrer en la congnoissance de mes affaires sans particulliere recommandation de ceuls qui en ont suffisante preuve. Avecques quelle responce j'ai pris resollution faire cy rester [en] Basse Allemagne et ne me presanter aux princes de l'empire sans les favorables lettres de Sa Majesté et de Votre Grandeur par (en) craincte d'avoir une mesme responce, pour poursuivre l'obtantion et envoy desquelles soubz l'authorité et faveur de Votre Debonnereté et de Monseigneur le conte d'Auvergne (?), votre fils, j'ay pryé le sieur abbé de s'acheminer vers Leurs Grandeurs pour les suplier en toute humillité de ma part d'avoir consideration au plus affligé prince de toute la terre. Lequel pour la fin heureuse de sa legitime... n'a esperance qu'en seul Dieu, Sa Majesté très crestienne et à votre clemance et à mondict sieur le conte, son fils, et, comme je ne desire avoir à eulx seuls l'entiere obligation du bien de mes affaires, je les suplye au nom du Toutpuissant, pour l'accellerement de mes dictes affaires, de se faire accorder par le roi la nomination de l'ambassadeur extraordinaire qui me debvera conduire, que je desire au nom de votre pour mon... et eviter aux subterfuges de mes hayneux... J'ay donné charge

www.dacoromanica.ro

audict sieur abbé d'asseurer de ma part Votre Grandeur que, oultre qu'elles se seront acquises sur moy l'entiere disposition de toutes les graces que Dieu me despartira jamais pour entieremant me revancher des courtoysies et bons offices que j'auray receues en ce fait de leur bontés, leur feray à mon retour ma promesse qui leur sera par le dict sieur abbé designée en telle forme qu'ils la voudront desirer de moy pour les leur... fidellement payer incontinant que Dieu m'aura rendu possesseur de me estre après... la quelle nomination accorder par le roy du dict enbassadeur extraordinaire à Votre dicte Grandeur, je les soupplye très humblement par ung mesme moyen faire commander par Sa dicte Majesté, cy Votre... à tel secretaire d'estat de votres amys que jugerez ne nous estre contraire, faire toutes les expeditions necessaires pour ladicte ambassade, et, si l'ambassadeur que designera me conduire n' estoict cy court pour accepter la charge, votre authorité pourra faire laisser le nom en blanc. Le sieur abbé a touz les memoyres pour faire dresser les dictes..., comme aussy le formulaire de lettres que je vous suplye... faire envoyer cependant pour les princes de l'Empire, accompagniés de celle de Votre Grandeur, pour poursuivre l'assistance de mon project, et du roy de Danemarq pour pourvoir aux fraicts de mon voyage. Sur quoy attandant responce de Votre Grandeur, je prie le Createur de bien servir tous ces gennereux deseings, et suis,

Monseigneur,

Hambourg, le XXIII décembre 1598.

(Pe pecete :) Votre bien humble et entièrement
Ioannes Bogdan desdié a vous servir
Moldaviensis princeps. *Je[a]n Bogdan.*

(Pe V-o :)
Monseigneur, monseigneur le duc de Monmorency,
payr et connestable de France.

(Bibl Nat., f. fr. no. 3609, fol. 68[1].)

T. Holban.

---

[1] [Pentru însemnătatea documentelor reproduc o copie așa de plină de greșeli și lipsuri ; *N. I.*]

www.dacoromanica.ro

Despre moartea lui Constantin Brîncoveanu

Moartea lui Constantin Brîncoveanu și a copiilor săi a stîrnit oroare în lumea politică de atunci. Europa creștină, în special, cunoștea foarte bine puterea și cumințenia Voevodului romîn. Din această causă încă multă vreme după săvîrșirea omorului nu putea să se uite tragicul sfîrșit al lui. Cine avea ocasie să scrie cîte ceva despre viața de la Constantinopol. nu putea trece cu vederea nici această întîmplare.

Iată ce scrie în această privință călătorul frances Paul Lucas:

„Constantinople, le 21-e septembre 1714.

Monseigneur,

Je me donne l'honneur de Vous apprendre mon heureuse arrivée en cette ville, avec Mr. Bouché, qui a esté fort bien reçeu de M. l'embassadeur et des reverends pères capucins. J'ay rendu la lettre de M. le comte de Pontchartrain à M. l'embassadeur, qui m'a promis toute la protection possible.

Je ne tarderay en cette ville que le moins que je pourray Je vais faire ma recherche et puis le portray pour faire le voyage de Macedoine. Je me voys en estat de querir de belles choses, ayant esté payé de deux lettres. Je vous suplie, Mg., de m'accorder toujours l'honneur de Vostre protection.

Toutes les entretiens d'icy ne roulent que sur le roy de Suède, qui a eu toutes ses audiences de congé. Il est à présent à Demurtocat[1], où l'on assure qu'il met ordre à toutes choses pour son départ. L'on croy qu'il passera par la Hongrie.

Les Turcs ne font aucun armement. La disette y est grande et je ne ly ay jamais veu pareille: tout y est cher jusqu'à la chandelle, qui vaut 15 l. la livre, et encore [on] a toute la peine d'en avoir; toutes les nations se pleigne du gouvernement. Le Grand Vizir est un jeune homme, qui est sans experience et qui ne sent que son caprisse *(sic)*: il a espossé *(sic)* la fille du Grand Seigneur, qui est fort jeune. Ce ministre ne cherche qu'à trouver de l'argent pour contenter son maistre, qui est fort avide. Il fait mourir tous les jours quelqu'un. Sous de fausses accusations, pour les depouiller de leurs biens, il y a quelques jours

[1] Demotika.

www.dacoromanica.ro

que l'on fit couper la teste au prince de Valachie et à ses enfants, après leur encore fait soufrir des questions horribles pour luy faire dire où il avoit tous ses biens. Je vais faire attention sur tout ce qui ce passe aujourd'hui, pour vous informer à la première occasion où j'auray l'honneur, Mg., de Vous escrire toute chose. Je suis avec profond respect : *Paul Lucas.*

(Paris, Bibliothèque Nationale, N. A. Fr. No. 801, fol. 43-4.)

T. Holban.

Considerațiuni asupra Italiei preromane [1]

Dacă încercăm a cuprinde într'o aceiași privire istoria antică a Italiei și pe cea a Greciei, ne simțim ispitiți a crede că între cele două patrii ale clasicismului Italia ar avea un aspect mult mai unitar decît Grecia.

Este doar o ilusie, pe care o datorim faptului că de la un anume moment, destul de tardiv, destinele peninsulei apeninice se confundă cu ale cetății Roma.

Altminteri, Italia dinaintea războaielor punice este de o diversitate mult mai accentuată decît cea pe care o presintă Grecia. Căci în vremea desvoltării ei istorice Grecia se arată numai din punct de vedere politic ca un furnicar complicat de compartimente variate. Din punct de vedere etnic și spiritual ea constituia o unitate și, ceia ce e mai important, toți Grecii erau conștienți de această unitate.

Iată ceia ce nu putem vedea în Italia preromană. Pe lîngă mulțimea de individualități politice, ființînd tot pe basă de cetăți și de cantoane ca și în Grecia, Italia oferă privirii o mare varietate de popoare, de limbi și de civilisații atît de deosebite între ele, încît o sintesă a lor nu a fost posibilă decît prin soluția brutală dată de către Romani, cari, întinzîndu-și dominația politică asupra întregii peninsule, au reușit să impună tuturor populațiilor italice caracterele lor proprii.

Italia este ursită de la natură să primească influențe din cele mai diverse direcții și să fie îmbucătățită în celule regionale. Ea este un fund-de-sac al Europei, unde se opresc toate invasiile

[1] Din introducerea la un curs despre *Problema etruscă*, ținut la Facultatea de Litere din București, 1934-35.

www.dacoromanica.ro

continentale, fără să poată trece mai departe. Dar constituie în același timp un dig peste Mediterana, un tărîm spre care se îndreaptă în chip inevitabil popoarele mării. Spina dorsală a Apeninilor o împarte în ținuturi aproape isolate. Marea Adriatică, de o formă lunguiață, avînd aspectul și funcțiunea antropogeografică a unui fluviu, o leagă mai mult decît o desparte de regiunile balcanice și dunărene. Cele trei mari insule, Corsica, Sardinia, Sicilia, o prelungesc spre Africa și spre Orient. Iar prin cîmpia imensă a Padului se situează în chip hotărît printre țerile Europei centrale. Fertilitatea acestei cîmpii este atît de ispititoare pentru popoarele de munte, bîntuite de sărăcie, încît imensa coroană a Alpilor nu formează pentru Italia un zid de apărare exclusiv, ci, prin trecătorile ce o întrerup, a fost adesea străbătută de mari curente de migrații.

Aceasta este Italia pe care a creat-o firea. Cîtă vreme destinele ei rămîn la voia întîmplării, într'un echilibru pasiv al elementelor felurite ce o caracterisează, ea va fi prada tuturor populațiilor de invasie, locul de intîlnire al influențelor celor mai diverse. Din potrivă, dacă la un moment se întîmplă să ajungă supt o singură stăpînire, să fie integral anexată intereselor unei singure voințe active, atunci aceleași caractere geografice care în starea de inerție îi favorisează desagregarea și fragmentarea, o împing spre roluri istorice din cele mai strălucite. Facilitatea legăturilor cu Balcanii, cu Orientul, cu Africa, cu continentul Europei, departe de a mai favorisa năvălirile și influențele străine, îndeamnă la expansiune în toate direcțiile și în chip fatal la imperialism.

Dar diversitatea caracterelor geografice ale Italiei e atît de complicată, divergența lor atît de accentuată, încît un asemenea moment favorabil nu s'a realisat în tot cursul istoriei, din preistorie pănă la învierea Italiei actuale, decît o singură dată. A fost acel unic, aproape miraculos concurs de împrejurări care a dat Romei rolul de a unifica Italia. A fost atunci nevoie de o energie imensă, fără comparație în istoria universală, energia aceia romană care, odată oțelită întru întregirea Italiei, nu s'a mai putut apoi opri decît la margenile lumii mediteraneene.

Atunci s'a creat pentru prima dată acea Italie unitară cu care ne-a obișnuit istoria. Creația Romei a fost, ca tot ce a înfăptuit această cetate, de o trăinicie care a înfruntat toată vitregia evurilor

www.dacoromanica.ro

mai noi. Roma a creat o singură populație italică, având o singură limbă, aceiași tradiție și aceiași civilisație, aceleași tendințe. Toate vicisitudinile istoriei medievale și moderne, care de atunci încoace au împărțit Italia într'o puzderie de elemente politice disparate întocmai ca în vremurile protoistorice, n'au putut zdruncina unitatea etnică și spirituală dintre Alpi și Marea Ionică, realisată de Romani.

Până astăzi realitățile italiene merg pe liniile trase de Roma. Între ultimele două mii de ani și toată antichitatea preromană a Italiei este o imensă deosebire. E vorba de două perioade de caractere diametral opuse, în care însușirile geografice ale peninsulei își imprimă în chip total diferit influența lor asupra istoriei. Am putea numi *activă* perioada de unitate care începe cu romanisarea Italiei și care durează fără întrerupere până azi. Din potrivă, nu poate fi caracterisată decît ca pasivă perioada primitivă preromană, când destinele Italiei încă nu au fost coordonate de o minte și de o energie umană, când circumstanțele naturale ale Italiei nu puteau concura decît la fragmentare și la diversitate.

Ca o dovadă mai expresivă a caracterului cu totul neunitar al Italiei preromane, e că această țară n'a avut înainte de expansiunea Romei nici măcar un nume singur prin care să se înțeleagă toată peninsula în întregime. Numele de *Italia* a parcurs o carieră lungă, treptată, pornind de la origini modeste, pentru a ajunge foarte târziu la accepțiunea ilustră din vremea imperială romană și la cea de azi. Extensiunea lui a crescut paralel cu progresele unificării Peninsulei Apeninice. În secolul al V-lea înainte de Hristos, acest nume, pronunțat de Greci Ἰταλία, iar de indigenii osci *Viteliu*, era o simplă expresie locală ce nu depășia regiunea vîrfului de cismă al Italiei numită mai târziu *Bruttium*, iar azi *Calabria*. Prima extensiune a numelui a fost datorită Grecilor, cari l-au aplicat întregii părți de Sud a peninsulei. Romanii l-au extins apoi la toate ținuturile apeninice. Cît despre cîmpia Padului, această frumoasă țară n'a fost recunoscută ca făcînd parte din Italia decît abia în vremea împăratului August. Unitatea Italiei nu și-a căpătat prin urmare o expresie definitivă decît în momentul în care însuși imperiul roman s'a consolidat și s'a fixat în hotarele sale naturale. În numele *Italia* avem astfel sintetisată nu numai o expresie geografică, dar și o întreagă

www.dacoromanica.ro

evoluție în timp. E ca un fel de *motto* care desparte cele două perioade amintite, deschizînd perioada istorică de unitate și de avînt a peninsulei apeninice supt egida Romei și încheind perioada primitivă de fărîmițare.

Studiul acestei perioade pasive, înrădăcinate profund în mileniile anonime ale preistoriei, este o introducere absolut necesară pentru înțelegerea acelei unice și formidabile realități care a fost Roma cu imperiul ei. Fiindcă Roma nu s'a născut din neant, ca o divinitate mitologică. Originile ei se adîncesc mult în vremurile primitive. Energia ei uriașă s'a format în împrejurări caracteristice numai acestor vremuri. Pornind la împlinirea măreților ei destine Roma s'a sprijinit solid pe o organisație politică, pe o disciplină socială, pe o civilisație, care s'au format în curs de secole, prin sintesa tradițiilor și influențelor moștenite și împrumutate de la elemente diferite ce alcătuiau populația Italiei protoistorice.

Pentru ca să supună și să organiseze lumea, Roma a trebuit să cucerească și să unifice Italia, să facă din neamuri deosebite o singură nație. Fără împlinirea acestei etape, fără solidaritatea Italiei cu Roma, solidaritate a cării forță s'a putut măsura încă din vremea războaielor punice, fără imensele mijloace pe care populația Italiei i le-a pus la îndemînă, ar fi absurd să ne închipuim că Roma ar fi putut să-și întindă o stăpînire durabilă în afară de hotarele peninsulei. Lumea n'a fost romanisată de cele cîteva căpetenii trimese din Roma pentru administrarea provinciilor, ci prin massele de soldați și colonișți pe care le-a furnisat timp de secole restul Italiei. Ceia ce noi numim în chip obișnuit romanism sau latinitate, gîndindu-ne la originile romane și latine, nu poate fi exact înțeles decît din momentul în care ținem samă de teritoriul întregii Italii. Adevăratul spirit roman, acela care a cucerit Europa antică, acela care persistă și azi la atîtea popoare care slăvesc amintirea Romei este de fapt *spirit italic*. Italic pentru că s'a format în embrion acolo în incinta Romei primitive prin colaborarea influențelor neamurilor de pretutindeni ale peninsulei, italic pentru că n'a putut să-și ia zborul în lume spre o glorie trainică decît atunci cînd a devenit singurul pe toate povîrnișurile Apeninilor.

Istoria Romei nu se poate concepe prin urmare fără legăturile acestei cetăți cu populațiile protoistorice ale Italiei. Cucerirea și

www.dacoromanica.ro

desnaționalisarea acestor populații i-au dat experiența și energia trebuitoare spre a cuceri și desnaționalisa restul Europei vechi, cu popoare care nu-i erau nici mai străine și nici mai ostile decît popoarele Italiei. Diversitatea etnică a Italiei preromane era atît de puternică și îndărătnicia diferitelor ei populații atît de mare, încît unificarea și organisarea ei de către o singură cetate era o operă infinit mai grea decît a fost apoi cucerirea restului lumii de către aceiași cetate în fruntea unei Italii unite și organisate.

Ca pentru protoistoria oricării țeri, materialul pentru studiul Italiei primitive este foarte variat. Textele istorice sînt relativ numeroase, dar răzlețe, fragmentare, cele mai multe de dată tărzie, referindu-se la fapte denaturate prin falsificări, prin conjecturi neizbutite, prin amestecuri abusive cu legendele și cu miturile. Inscripțiile de asemeni sînt numeroase, mai ales pentru unele regiuni, precum Etruria și Magna Graecia. Dar deosebit de abundent și de interesant este materialul archeologic atît pentru epocile preistorice, a căror cercetare a făcut imense progrese în ultimul secol, cît și pentru vremea protoistorică.

Problemele puse de aceste știri, atît de disparate și de neegale în ce privește caracterul lor, sînt foarte nnmeroase. Una dintre ele se ridică însă de-asupra tuturor celorlalte prin importanța ei deosebită.

Este problema etruscă. Nu numai fiindcă pentru această problemă avem un material relativ mai bogat sau fiindcă ar fi de un caracter mai pasionant prin enigmele încă nesoluționate pe care le comportă, ci mai ales fiindcă e cea mai caracteristică pentru protoistoria Italiei și cea mai importantă pentru începuturile Romei.

Etruscii, acest popor misterios despre care nu se poate spune și nu se putea spune nici în antichitate cu certitudine cine era și de unde venia, au jucat un rol decisiv în formarea unui spirit italic activ și original. Ei au creat cei d'intâiu o civilisație superioară autochtonă în Italia, filtrînd prin temperamentul lor propriu influențele orientale și grecești. Ei au încercat cei d'intâiu să unifice Italia și să o transforme într'un element istoric activ, dînd astfel Romanilor un exemplu și o experiență. Roma însăși datorește foarte mult din organisația ei de Stat, din civilisația și spiritul ei stăpînirii etrusce pe care a suferit-o la un moment dat

www.dacoromanica.ro

Se poate spune că Roma n'a devenit forța istorică pe care o cunoaștem, capabilă de a învinge, de a stăpîni și de a asimila decît desprinzîndu-se din lumea etruscă, după ce-și făcuse ucenicia la școala Etruscilor.

Asimilați mai tărziu de Romani, latinisați, Etruscii au dispărut în vremuri istorice. Totuși spiritul lor particular, așa cum îl putem cunoaște din arta lor preromană, s'a păstrat pănă în vremuri mai noi pe meleagurile Toscanei, țara care și azi li poartă numele lor de *Tusci*. Nu poate fi o simplă întîmplare că focarele cele mai strălucite ale Renașterii, acolo unde s'a manifestat în chipul cel mai spontan și mai eflorescent geniul italian, au fost în Toscana. Și nici nu poate fi explicată altfel decît ca o manifestare în milenii diferite a aceluiași spirit surprinzătoarele analogii ce există între particularitățile artei toscane din Renaștere și particularitățile monumentelor etrusce din aceiași regiune, a căror existență era necunoscută artiștilor Renașterii. Dacă mulțimea și varietatea acestor analogii ne împiedecă să le privim ca simple coincidențe întîmplătoare, iar, pe de altă parte, dacă excludem posibilitatea miracolelor în istorie, e necesar să admitem că ne aflăm în fața unui element caracteristic esențial al spiritului italic, spre deosebire de tot restul lumii, element pe care l-au creat Etruscii, înstăpînindu-l în chip durabil în centrul Peninsulei Apeninice. Multe din caractere civilisației și mentalității romane nu sînt decît elemente etrusce însușite și răspîndite de către Romani.

Totuși ar fi să exagerăm dacă, preocupîndu-ne de importanța influențelor etrusce asupra istoriei și civilisației romane, am nesocoti contribuțiile pe care le-au adăugat celelalte popoare ale Italiei și mai ales dacă n'am ține samă de tradițiile indo-europene care stau la basa naționalității latine a Romanilor. De aceia, spre a înțelege toată complexitatea originilor romane, trebuie să căutăm să ni facem o ideie mai lămurită despre trecutul cel mai vechiu al Italiei în *toată* durata lui și în *tot* cuprinsul hotarelor firești ale peninsulei.

Astfel tradițiile italice trebuiesc urmărite pănă în îndepărtatele vremuri preistorice, în civilisația villanoviană și în civilisația epocei de bronz, atît de analoagă cu a Romei primitive, pe care au destăinuit-o ilustrului archeolog italian Pigorini terramarele din valea Padului. Aceste palafite patrulatere din epoca de

www.dacoromanica.ro

bronz au produs sensație încă din primele momente ale descoperirii lor, obligînd prin amănuntele inventariului lor la stabilirea unei legături cu primele migrații indo-europene în Italia. Caracterele prin excelență indo-europene de veche dată ale Latinilor și ale celor mai multe din populațiile apeninice dau problemei terramarelor un rol de samă în studierea începuturilor Romei. Și de asemeni trebuiesc trecute în revistă nuraghele Sardiniei, castellierii Istriei, modestele silexuri și funduri de cabane ale epocilor neolitică și eneolitică, mergînd înapoi pănă la grotele paleolitice de pe coastele Liguriei. Toată această umanitate multimilenară ce a trăit pe pămîntul Italiei a contribuit cu cîte ceva la complexul de tradiții din care s'a împărtășit Roma. O deosebită privire cercetătoare merită coloniile grecești din Sicilia și Sudul Italiei, populațiile celtice din valea Padului și populațiile ilirice venite de peste Adriatica, Messapii în Apulia, Liburnii în Picenum, Veneții între gurile Padului și munții carsici ai Istriei. Am enumerat astfel mai mult la întîmplare și numai cîteva din multiplele elemente care în decursul vremurilor uitate s'au fixat pe solul Italiei, contribuind la împestrițarea aspectului ei etnic și spiritual. Toate au fost supuse în cele din urmă de Roma și contopite în acea formă unitară cunoscută a Italiei istorice.

Radu Vulpe.

Știri nouă cu privire la Radu Cantacuzino

Studiile d-lor Iorga[1], T. G. Bulat[2] și Alex. A. Vasilescu[3] au contribuit mult să lămurească trăsăturile generale ale aventuroasei cariere a fiului mai mare al lui Ștefan Cantacuzino cel ucis de Turci în 1716, Radu, devenit în urmă Rudolf.

Se cunoaște acum, din aceste lucrări și din materialul documentar publicat[4], viața lui în Statul austriac, — unde, întrat în

[1] N. Iorga, în Hurmuzaki *Doc.*, X, pp. IX-X.; idem, *Radu Cantacuzino*, în *An. Ac. Rom.* XIII (1933).

[2] T. G. Bulat, *Poliția lui Ludovic al XV-lea și Radu Cantacuzino, pretendent domnesc*, în „Revista Istorică", VII (1920), pp. 229-35.

[3] A. A. Vasilescu, *Oltenia supt Austriaci*, București 1929, in fol., pp. 19-23.

[4] În *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, 1902; Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, București 19 2; Hurmuzaki, VI, pp. 580-7; IX, p. 542; Supl. I, p. 597, no. DCCCLXVI; A. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, III, pp. 106-19.

www.dacoromanica.ro

armată, înaintase până la gradul de colonel-maior,—încercarea lui de a trăda pe Maria-Teresa din causă că fusese uitat la o nouă înaintare, căutînd mai întâiu a trece în serviciul lui Frederic al II-lea, apoi în al lui Carol al VIII-lea de Bavaria, iar, mai în urmă, o înţelegere cu Turcii. Tot aşa şi călătoria lui la Curtea francesă în 1749, unde cerea ajutor ca să ocupe tronul Ţerii-Româneşti.

Ştirile nouă pe care le presintăm — unele din presa timpului, altele documentare — complectează şi adaugă ceva la ceia ce se ştia până acum.

În „Journal historique de Verdun", t. XXIV, numărul din April 1716, găsim ecoul în opinia publică al arestării lui Ştefan Cantacuzino, în Bucureşti, la 26 ianuar din acelaşi an, împreună cu familia sa, de unde au fost conduşi la Constantinopol. Se presupunea de la început că toţi membrii familiei vor avea aceiaşi soartă ca şi Brîncoveanu [1].

Numărul de pe Decembre 1716 al aceleiaşi foi periodice relatează execuţia Domnului şi a tatălui său, Constantin Stolnicul, dar face o greşală spunînd: „l'on fit étrangler et décapiter ce nouveau voïvode et son fils aîné". Descrie apoi soarta Doamnei Păuna şi a celor doi fii „en bas-âge", Radu şi Constantin, unul de şaisprezece şi celălalt de doisprezece ani, cari, în luna Septembre, au debarcat de pe un vas engles la Neapole, scăpaţi cu fuga din Constantinopol. De acolo au plecat la Roma [2], unde tinerii prinţi au avut onoarea de a fi presintaţi Papei, în faţa căruia au apărut cu sabia la şold şi s'au descoperit după ce i-au făcut reverenţa. Cardinalii Schrottenbach şi Ruffo li-au pus la dispoziţie trăsuri — princesei şi fiilor ei — pentru visitarea principalelor monumente din Roma. De acolo, prin Florenţa şi Veneţia, şi-au continuat drumul la Viena, unde se spera că împăratul îi va lua supt protecţia lui şi li va procura restituirea unei părţi a averii lor din Ţara-Românească, în casul cînd armatele imperiale o vor ocupa [3]. Tot în acel număr se vorbeşte şi de „cruzimile" lui Nicolae Mavrocordat — rînduit Domn după Ştefan Cantacuzino — faţă de rudele pre-

[1] *Journal historique de Verdun*, XXIV, April 1716, p. 302. — V. anexa I.

[2] O ştire din Veneţia relata la 12 Octombre 1716 că „La princesse de Valachie est arrivée a Rome, où on luy fait bien des honneurs et de l'accueil"; Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p 336.

[3] *Journal historique de Verdun*, t. XXV, Decembre 1716, pp. 395-6. — Cf. anexa II.

www.dacoromanica.ro

decesorului său [1]. În numărul de pe Februar 1717 găsim relatarea că Doamna Păuna „a înoit insistentele ei rugăminți" către Împărat pentru ca fiul Rudolf să fie făcut Domn în Țara-Românească. Se credea că aceste demersuri vor avea o urmare favorabilă în casul unui succes decisiv al Imperialilor, cu atît mai mult, „cu cît interesele lui Carol al VI-lea sînt identice cu ale familiei Cantacuzino în această privință" [2].

O chestie mai puțin clară pînă acum este aceia a călătoriilor lui Radu Cantacuzino în Apus. Se pare că în 1749 el nu visita pentru prima dată Parisul. În documentele Cantacuzinilor [3] se găsește o cerere a Doamnei Păuna, din 14 Iulie 1717, către Împărat, pentru acordarea unui pașaport fiului ei, Radu, ca să viziteze Belgia și Olanda. D. A. A. Vasilescu, comentînd acest document, crede că cererea a fost luată în considerație și în toamnă, Radu se înapoiase din călătorie [4]. D. Iorga, în recenta d-sale monografie, spune: „Pierzînd marea-i speranță domnească, Păuna, cu exemplul lui Petru-cel-Mare înaintea ochilor, se gîndia acum să-și trimeată fiul în Olanda, ceia ce, firește, nu se putea face [5]". De sigur, date fiind mijloacele de locomoțiune de atunci, Radu n'a avut nici măcar timpul material pentru executarea unui asemenea drum, de oare ce în Novembre al aceluiași an se găsia la Viena, de unde scria, împreună cu fratele și mama sa, ambasadorului frances de la Curtea lui Carol al VI-lea, rugîndu-l să intervină la Ludovic al XV-lea ca să dea ordin lui Bonnac, la Constantinopol, să se intereseze de unele afaceri particulare ale lor în Capitala Imperiului otoman [6].

Dar în legătură cu această chestie trebuie pusă și următoarea însemnare ce se găsește în registrul de procese-verbale al Academiei de Inscripții din Paris cu data de 28 Ianuar 1718: „*Sur ce que l'on a appris qu'un prince de Valachie, de la Maison de Ducas et des Cantacuzènes, nouvellement arrivé en France, souhaittoit de voir l'Académie assemblée, il a esté introduit avec sa suite; on leur a donné des sièges dans le parquet et ils sont*

[1] *Ibid.*, p. 397; Anexa III.
[2] *Ibid.*, Februar 1717, p. 136; Anexa no. IV
[3] Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, pp. 289-90, no. XIX.
[4] A. A. Vasilescu, *Oltenia supt Austriaci*, p. 19.
[5] Iorga, *Radu Cantacuzino*, București 1933, p. 3.
[6] Hurmuzaki, Supl. I_1, p. 439, no. DCXLVII.

www.dacoromanica.ro

restez pendant tout le temps de la seconde lecture de l'ouvrage du P. Banduri, qui a terminé la séance"[1].

Acest pasagiu a fost comentat pentru prima dată de H. Omont în lucrarea cu privire la misiunile arcbeologice francese în Orient [2], unde principele în chestie a fost identificat cu Nicolae Mavrocordat.

Evident că d. Omont se înşeală, de oare ce în acel timp Nicolae Mavrocordat era prins şi ţinut în captivitate de către Austrieci la Sibiiu, de unde n'a scăpat decît în Iunie acelaşi an [3]. În „Journal historique de Verdun" din Novembre 1718 se găsesc relatate pe larg împrejurările detenţiunii lui Mavrocordat şi înşelarea speranţelor princesei Păuna Cantacuzino la pacea de la Passarowitz [4].

In analisa pe care d. Iorga o face documentelor publicate de Omont [5], ajungînd la pasagiul de mai sus, e de părere că principele n'ar putea fi altul decît Radu Cantacuzino [6].

Totuşi, din punct de vedere al realităţii faptelor, chestia ridică şi ea o serie de puncte de întrebare.

Am cercetat personal registrul de procese-verbale al Academiei de Inscripţii din Paris, fără a putea găsi ceva în plus care să ajute măcar indirect la precisarea faptului. Tot aşa, nici presa contemporană, nici archivele, nu au înregistrat nicio urmă, nicio menţiune de călătoria lui Radu Cantacuzino la Paris. Ar fi putut trece acest fapt neobservat? Ce rost ar fi avut să se facă in-

[1] „Académie des Inscriptions et Belles Lettres, registre, p. 26; 28 janvier 1718". — N. Iorga, *Ştiri nouă despre Bibl. Mavrocord.*, p. 28 (în loc de Banduri e Baudouin, de sigur o greşeală de tipar).

[2] H. Omont, *Missions archéologiques françaises dans le Levant au XVII-e et au XVIII-e siècle*, Paris 1902, 2 vol. in 4-o, vol. I, p. 385, nota 1.

[3] Cf. C. Giurescu, *Material pentru Oltenia supt Austriaci*, Bucureşti 1913 in 8-o, vol. I, pp. 267 (no. 246), 286 (no. 256), 317 (no. 287), 321 (no. 295).

[4] „Journal historique de Verdun", 1718, t. IV, Novembre, p. 363; anexa V.

[5] *Ştiri nouă cu privire la biblioteca Mavrocordaţilor*, în *An. Ac. Rom. M. S. I.*, t. VI (1926).

[6] *Ibid.*, pp. 2-3: „Acel coborîtor din două neamuri de Împăraţi bizantini, pe care atîta aparentă iubire de ştiinţă, şi anume de pe buzele academicienilor francesi de pe vremea lui, îl aducea, la Paris, la şedinţa pomenită, nu e, aproape sigur, decît Radu beizadeă, fiul nenorocitului Domn ucis de Turci Ştefan Cantacuzino". D. Iorga presupune că el, gîndindu-se la Duculeştii din Moldova, putea să-şi afirme şi descendenţa din această familie, cu atît mai mult, cu cît în Polonia, unde cerea să fie admis cetăţean, el îşi reclama legătura cu dinastia Piaştilor *(ibid.)*.

www.dacoromanica.ro

cognito această călătorie, cînd îl ştim pe Radu cît era de dornic de zgomot şi de fast? Dar şi cu privire la vrîstă, dacă-i adevărată relatarea ziarului citat, că la 1716 nu avea decît şaisprezece ani [1], s'ar putea admite că un copil aproape la şaptesprezece ani trecuţi — cîţi avea la începutul anului 1718 — cu educaţia şi instrucţia care era posibilă pe vremea aceia, fie şi fiilor de principi, să aibă astfel de pasiune, încît, ajuns la Paris, să caute, împreună cu suita lui, să meargă la şedinţile Academiei [2]? Pe de altă parte, raporturile dintre Franţa şi Austria la această dată, dacă nu erau duşmănoase, nu se poate spune că erau cordiale. În Iulie 1717 Doamna Păuna ceruse un paşaport de la Carol al VI-lea ca să trimeată pe fiul ei în Olanda şi a fost refusată. S'ar putea oare admite că acelaşi monarh să fi fost înduplecat a i-l elibera la sfîrşitul anului, ca să meargă în Franţa? Şi nu avem nicio menţiune despre o atare cerere. Chiar dacă am admite că el a călătorit incognito, şi fără paşaport — ceia ce nu-i posibil — situaţia aceasta l-ar fi obligat să-şi tăinuiască numele peste tot, chiar şi la Academia de Inscripţii. Mai ştim că în primăvara anului 1718 Radu a făcut cerere să fie primit în armata austriacă, cerere care i-a fost aprobată şi însoţită de un ajutor de 2.000 de galbeni, căci era lipsit de mijloace [3]. Cu ce mijloace ar fi putut călători la Paris, nu singur, ci cu „suita", de care se vorbeşte? Toate aceste nedumeriri dau loc la unele nepotriviri cu posibilitatea de călătorie în acea vreme al lui Radu Cantacuzino în Capitala Franciei şi visita lui la Academia de Inscripţii. Pentru aceasta, în sens afirmativ, nu pledează decît numele prinţului, din „Casa Duca-Cantacuzino" [4].

Dar, dacă vre-un Levantin isteţ a vrut să joace o farsă savanţilor de la Academia de Inscripţii, luînd un nume de împrumut, care nu putea fi, pentru moment, uşor controlabil? Lăsăm des-

---

[1] Cf. şi A. Vasilescu, *l. c.*, p. 18, col. II, unde se afirmă că în 1717 avea mai puţin de douăzeci de ani.—Un vechiu „Konversation-Lexicon" din 1716 afirmă că fraţii Cantacuzino, fiii Doamnei Păuna, aveau la această dată — 1716— vrîsta de şaptesprezece ani, cel mai mare, Radu, şi de treisprezece, cel mic, Constantin (Iorga, *Mărunţişuri istorice culese din Ungaria*, în revista „Luceafărul", 1904, p. 78. Ştirea mi-a fost semnalată de d. Grecescu).

[2] [Putea fi adus de preceptor sau invitat; *N. I.*]

[3] Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, IV, p. 171.

[4] [Cine ar putea fi altul? *N. I.*]

www.dacoromanica.ro

chisă chestia până cînd întîmplătoare mărturii vor veni să confirme sau să infirme, cu precisie, participarea lui Radu Cantacuzino la şedinţa sus numitei Academii.

Peste şase ani, în 1724, Radu şi Constantin Cantacuzino vor merge în Polonia să se pună supt protecţia Republicei, prin intermediul căreia sperau să ajungă a întra în posesiunea averii părinteşti din Ţara-Românească. Scrisori din Varşovia, comunicate suscitatului ziar, în Novembre 1724, fac menţiunea că ei s'au fixat la Liov şi-i presintă ca fiii lui „Ştefan Cantemir, Domnul Moldovei", greşeală frecventă la informatorii poloni ai presei [1].

Tot în „Journal historique de Verdun" sînt înserate două menţiuni, una din August 1746, relativ la arestarea lui Constantin Cantacuzino, fratele lui Radu [2], şi alta din Septembre, cu privire la procesul aceluiaşi [3], intentat de stăpînirea austriacă pentru fapte de spionagiu. D. Iorga e de părere că visurile de stăpînire şi în Balcani ale fraţilor Cantacuzino, pentru care fapt a fost arestat Constantin, au plecat de la Radu însuşi. El a chemat pe Constantin din Rusia, după ce însuşi pusese jaloanele unei înţelegeri cu Sîrbii în vederea aventurii care s'a mîntuit aşa de trist pentru fratele mai mic [4]. În dosarul procesului lui Constantin găsim acusaţia că el ar fi propus ca Poarta să caute, îndem-

[1] *Journal historique de Verdun*, t. XVI, 1724, pp. 355-6; Anexa VI. – În *Documente din arhivele polone relative la istoria Românilor*, 1935, d. Gh. Duzinchevici publică (p. 14, no. V), în limba polonă şi cu resumat românesc, o scrisoare din 2 Septembre 1724, prin care A. M. Sieniawski, castelan de Cracovia, recomandă cancelariului Coroanei pe Radu şi Constantin Cantacuzino, cari veniau din Rusia, mai indicaţi, după părerea lui pentru armată, decît mulţi ofiţeri, cari nu-s decît fii de negustori, căci nu numai că tatăl lor a fost Domn în Muntenia, dar au avut înaintaşi prieteni cu Polonii. Documentul următor (p. 15, no. VI) este o scrisoare a celor doi fraţi, de la 18 Septembre, poate din Liov, către cancelariul Coroanei, prin care-l anunţă că n'au putut veni la Varşovia să i se presinte personal, de oare ce n'au găsit unde să locuiască, dar îi trimet scrisoarea de recomandaţie a castelanului Cracoviei, invocîndu-i protecţia. – Îndoiala d-lui A. A. Vasilescu (*l. c.* p. 20, col. II) nu-i îndreptăţită. – La 26 August 1727, August al II-lea, regele Poloniei, dă lui Radu libertatea de a petrece liniştit în Statele sale (Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 193, no. LXXXIV).

[2] *Ibid.*, t. LX, p. 128; Anexa VII.

[3] *Ibid.*, p. 210; Anexa VIII.

[4] Iorga, *Radu Cantacuzino*, p. 10; idem, *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor*, Bucureşti 1935, p. 106.

www.dacoromanica.ro

nată de Franța a declara războiu Rusiei, iar Frederic II să atace Austria [1].

Călătoria lui Radu la Paris în 1749 nu are nicio legătură cu aceste planuri. El a invocat numai sprijinul frances la Poartă pentru căpătarea tronului Munteniei [2]. Ne găsim acum după pacea generală de la Aix-la-Chapelle, cînd Franța, de și biruitoare, prin greșeala delegatului ei, contele de St.-Severin, nu s'a ales cu nimic positiv la încheierea păcii, iar Maria-Teresa trimetea la Paris, în calitate de represintant al său, pe Kaunitz-Rietberg, diplomatul care va lucra la înfăptuirea alianței franco-austriece din 1756. Din punctul de vedere al relațiilor celor două State, drumul lui Radu la Paris era acum netezit, iar călătoria lui posibilă chiar cu încuviințarea austriacă, căci din Viena plecase cînd s'a dus în Capitala Franciei [3]. Dacă trebue să i se dea un înțeles politic, călătoria trebue pusă în legătură cu altă serie de evenimente. Reținem din unica scrisoare a lui Radu din Paris numele baronului de Butler, de care era recomandat [4]. Cine era acest baron care sprijinia pe principele Catacuzino? Era un nobil curlandes, Mihai de Butler, staroste de Witegol, cavaler al Ordinului Sf. Stanislav, căsătorit cu o Pac, sora generalului-maior Iosif Pac [5], și făcea parte din grupul de seniori cari la 1744 au oferit coroana Poloniei principelui frances de Conti la o eventuală vacanță a tronului. În această vreme, în vederea amintitei candidaturi, Francesii, cu două diplomații — oficială și secretă — lucrau în Polonia la reînființarea și întărirea partidului filo-frances. Mo-

[1] Hurmuzaki, VI, p. 590, no. CCCXXIX.

[2] Scrisoarea lui Radu din 22 Iulie 1749, publicată în Hurmuzaki, Supl I[1], p. 597, no. DCCCLXVI. Cf. articolul citat al lui T. G. Bulat.

[3] Cf. Anexa X.

[4] „Mais je ne devais rester en tout cas avec la réponse que vous donniez à Monsieur le Baron Butler" (Hurmuzaki, Supl. I[1], p. 597)

[5] Familia de Butler, oreginară din Hesa sau după unii din Irlanda, a trecut în Curlanda și deci în Polonia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Cf. Stanislav K. Kossakowski, *Monografie historyczno genealogiczne niektórych radzin polskich*, I, Varșovia 1860, pp. 56-61. (Datoresc comunicarea în traducere a informațiilor privitoare la Butler din această carte, bunăvoinței d-lui profesor P. P. Panaitescu.) Un Butler era la 27 Iulie 1653 comandant al Cameniței (Iorga, *Acte și fragmente*, I, p 227). Mihai de Butler nu era, în 1749, refugiat în Franța, cum crede d. A. A. Vasilescu (*l. c.*, p. 22, nota, col. II).

www.dacoromanica.ro

mentul şi protectorul ales de Radu se nemeriau, dar el era prea compromis pentru ca să poată fi luat în serios.

Neizbutind nimic la Paris, el vine direct în Polonia şi se stabileşte la Cracovia, de unde, tot prin intermediul aceluiaşi protector, încearcă o nouă intervenţie pe lîngă diplomaţia franceză — tot cu scopul de a lua tronul Munteniei — dar, indirect, prin represintanţii lui Ludovic al XV-lea în Polonia şi Turcia. Pe atunci Francesii aveau ca represintanţi în Orient pe contele Desalleurs la Constantinopol, iar la Varşovia un resident, fost preceptor al unui dintre prinţii Czartoryski, bine cunoscut în partea locului, pe literatul Duperron de Castera.

Împreună cu baronul de Butler s'a presintat Radu Cantacuzino lui Castera, în vara anului 1752, la Varşovia, expunîndu-i doleanţele. În acest timp, de la Versailles venia în Polonia cu titlul de ambasador şi contele de Broglie. Castera —, care nu va mai avea de trăit decît pînă la 25 August şi va muri înainte de sosirea lui Broglie, — a redactat un memoriu cu privire la ceia ce cerea recomandantul baronului de Butler, memoriu care a fost trimis apoi Curţii din Versailles, la 17 Septembre, de către Broglie.

În acest memoriu era vorba de protecţia pe care Radu o solicita din nou pe lîngă oficialitatea franceză ca să-şi capete tronul visat. El a rugat pe Castera să angajeze pe ambasadorul care urma să sosească în Polonia — Broglie — să-i trimeată la Cracovia două paşapoarte, unul supt numele de „Jean Miewarn", iar altul supt acela de „Pierre Luttig". Aceste două paşapoarte ar fi urmat să-i fie date în alb şi întrebuinţate ca să trimeată de două ori, consecutiv, un om de încredere la Constantinopol pentru a-i înfăţişa pretenţiile. În plus, Radu doria ca Broglie să scrie lui Desalleurs ca să-i recomande pe acel om de încredere. Pentru a da mai multă greutate rugăminţii sale, în conversaţia avută cu Castera, Radu a mărturisit că e cunoscut de fostul ministru de Externe frances, marchisul de Puysieulx, şi de contele de St. Severin, cari i-ar fi promis tot sprijinul pentru căpătarea tronului, dacă pacea de la Aachen, din 1748, nu s'ar fi încheiat aşa de răpede. Baronul de Butler, cu care venise, şi care i s'a părut lui Castera „un homme fort entendu et qui prend ses intérêts fort à coeur", i-a lăsat adresa ca să-i scrie părerea lui Broglie despre toate acestea[1].

[1] Memoriul, fără loc şi dată, cu menţiunea: „Avec la lettre du comte de

www.dacoromanica.ro

Marchisul de St. Contest, ministrul Afacerilor Străine frances, care a primit memoriul, scrie, la 5 Octombre, din Fontainebleau, lui Broglie, arătînd că a cerut informații contelui de St. Severin asupra lui Cantacuzino, dar contele nu i-a răspuns de loc favorabil. Radu trecea ca un om fără reputație. Contele de St. Severin l-a cunoscut în Saxonia, pe cînd el era ambasador frances la Curtea lui August al III-lea, dar, acolo, principele era despreţuit de toată lumea. A trecut apoi la Viena, unde, fiind cunoscut de mai înainte, a trăit într'un mod indecent și scandalos, cu o femeie care, cu toate că era crezută soția sa legitimă, din causa comerțului public al desfriului pe care-l întreținea, a avut ordin să părăsească și acel oraș. În urmă a plecat la Paris să solicite onoarea de a fi primit de Ludovic al XV-lea, fără însă a i se acorda această permisiune.

St.-Contest e de părere să nu i se acorde lui Radu pașapoartele cerute și Broglie să nu facă niciun demers în favoarea lui, în casul cînd e vorba de persoana pe care el i-o descrie, de oare ce — credea el — mai este un alt principe cu acest nume [1].

Broglie s'a interesat în urmă și, la 21 Octombre, scria din Grodno — de la dieta polonă — lui St.-Contest că solicitatorul e una și aceiași persoană cu principele cunoscut de Puysieulx și St.-Severin și în consecință va avea față de dînsul atitudinea ce i-a fost recomandată prin scrisoarea de la 5 Octombre [2].

După aceasta, atît contele de Broglie cît și ceilalți ambasadori francesi din Polonia și Constantinopol vor avea o largă corespondență cu Domnii și alte persoane din Principatele romîne, dar numele lui Radu Cantacuzino nu se va mai întîlni în aceste acte ale timpului. Să fi murit imediat, sau a renunțat de bună voie la orice aventură?

Broglie du 17 septembre 1752", din Archivele Afacerilor Străine din Paris, îl publicăm la Anexa IX.—Analisînd un raport al Internunțiului Penkler din 1752, raport făcut de acesta din urmă după o confidență a residentului rus la Poartă, Hammer, în *Histoire de l'Empire Ottoman* (XV, p. 239), scrie că Radu ar fi promis lui Desalleurs „que, si le Sultan l'investissait de la principauté de Valachie, non seulement il lui paierait un tribut annuel de dix mille ducats, mais qu'il s'engageait aussi à le remettre en possession du Banat de Temeswar".

[1] V. Anexa X.

[2] Grodno, 21 Octombre 1752, Broglie către St.-Contest. V. Anexa XI.

www.dacoromanica.ro

ANEXE

I.

April 1716. Noul Voevod al Ţerii-Româneşti şi familia sa conduşi prisonieri la Constantinopol.

„J'ai parlé ailleurs du triste sort de Constantin Bassaraba de Brakowan, Prince et Voïvode de Valachie, qui fut étranglé, ensuite décapité à Constantinople, de même que ses fils et ses deux gendres, et leur corps jetés dans la mer. On vient d'apprendre que le Comte Étienne Cantakuzeni, ci-devant Grand Général de Valachie, qui fut mis sur le trone de cette principauté en 1714, après que celui dont je viens de parler en eut été dépouillé, fut arreté prisonnier avec toute sa famille le 26 janvier 1716 et conduits à Constantinople. On croit que sa destinée ne sera pas plus heureuse que celle de son prédecesseur, s'il est vrai qu'il soit convaincu d'intelligence avec des puissances opposées à l'agrandissement de la Porte Ottomane. On ajoute cette nouvelle que Maurocordato, Hospodar de Moldavie, en vertu d'une commission du Sultan, avait été établi administrateur de la principauté de Valachie jusqu'à nouvel ordre".

(Journal historique de Verdun, XXIV, April 1716, p. 302.)

II.

Decembre 1716. Princesa Ţerii-Româneşti scapă din închisoarea din Constantinopol cu doi din fiii ei şi soseşte în Italia.

„Dans le tome XXIV de ce journal, p. 302, nous avons rapporté que le Comte Étienne Cantacuseni, qui succeda à l'infortuné Voïvode de Valachie, dont je vins de parler, fut aussi arreté prisonnier avec toute sa famille le 26 janvier 1716. On les conduisit tous à Constantinople, où l'on fit étrangler et décapiter ce nouveau Voïvode et son fils aîné. Le Grand Seigneur ou ses ministres traiteront un peu moins rudement la veuve et les deux autres jeunes fils de celui-ci qu'ils n'avaient fait ceux de l'autre; car on se contenta de les faire enfermer dans une prison à Constantinople, après les avoir dépouillés de tous leurs biens. Ce qui contribua en partie à cette espèce de clémence c'est que les deux fils qui restèrent du feu Étienne Cantacuseni étaient en bas-âge: l'un n'était agé que de seize ans, et l'autre de douze, lors de la mort tragique de leur Père.

Au mois de septembre dernier, cette princesse débarqua dans le Royaume de Naples, avec ses deux fils, où elle fut portée sur un vaisseu anglais, après qu'elle eut le bonheur de s'échapper secretement du lieu où l'on les détenait prisonniers. Elle se rendit ensuite à Rome, où ses deux jeunes princes eurent l'honneur d'être présentés au Pape, devant lequel ils parurent l'épée au

www.dacoromanica.ro

côté, et se couvrirent après avoir fait leur révérence. Les cardinaux Schrottenbach et Ruffo fournirent leurs carrosses, tant à la princesse qu'à ses deux fils, pour visiter les principaux monuments de Rome. Après quoi la Mère et les enfants prirent la route de Florence et de Venise, pour se rendre à la Cour de Vienne, dans la confiance qu'ils ont que l'Empereur les honorera de sa protection et que, par un effet de sa générosité, ce Monarque voudra bien leur procurer la restitution d'une partie de leurs biens situés en Valachie, si les armes impériales viennent à bout, comme on l'espère, d'occuper cette principauté.

Cela parait d'autant plus aisé, qu'on est informé que Mauro-Cordato (que le Grand Seigneur avait établi Hospodar de Valachie) exerce une tyranie insuportable dans ce pays-là, tant sur le peuple que sur la noblesse et les ecclesiastiques de la Principauté."

(Ibid., t. XXV, Decembre 1716, pp. 395-6).

III.

Decembre 1716. Cruzimile noului Voevod al Ţerii-Româneşti.

Les avis qu'on reçut de Vienne sur ce sujet au mois d'octobre dernier portaient que Mauro-Cordato avait tué de sa main un gentilhomme, qui avait été grand écuyer du Voïvode Étienne Cantacuseni, qu'ayant condamné à mort un boyar grec, beau-père du prince George Cantacuseni et beau-frère de la princesse dont je viens de parler, ce tyran avait voulu que les Ecclesiastiques et Religieux du Diocèse de ce Prélat assistassent à cette exécution. On croit que ces cruautés ont été ordonnées par la Porte Ottomane, lorsque le Sultan eut eut avis que la princesse Cantacuseni et ses deux fils s'étaient sauvés de leur prison, afin qu'à leur retour sur la frontière, ils ne trouvassent aucun appui chez leur parents ou amis. On ajoute à cette nouvelle qu'un grand nombre de noblesse de Valachie s'était sauvée en Tran sylvanie, pour implorer la protection de S. M. I. contre cette tyranie".

(Ibid., t. XXV, Decembre 1716, p. 397.)

IV.

Februar 1717. Princesa Ţerii-Româneşti intervine pe lîngă Împărat pentru a restabili pe fiul său pe tronul tatălui.

„La veuve du prince Cantacune *(sic)*, qui est à Vienne, a pris de là occasion de renouveler ses instantes prières aupres de l'Empereur afin que par sa puissante protection le prince, son fils aîné, soit rétabli dans la possession des biens et dignités de feu son père, si S. M. I. vient à bout de chasser les Infidèles de

www.dacoromanica.ro

toute la Valachie. Les suites informeront le Public, si cette grâce sera accordée à la princesse infortunée, qui l'attend de l'equité de ce généreux Monarque avec d'autant plus de confiance, que les intérêts de S. M. I. se rencontreraient avec ceux de cette malheureuse famille dépouillée injustement, ce qui achéverait de lui acquérir les coeurs et l'affection de tous les Peuples de cette grande Principauté".

(Ibid., Februar 1717, t. I, p. 136.)

V.

Novembre 1718. Domnul Țerii-Românești eliberat din captivitatea austriacă.

„En exécution de ces traités, le Sultan a fait mettre en liberté les Barons de *Petrasch* et de *Stein*, avec les autres officiers allemands pris par les Turcs les deux dernières campagnes et conduits prisonniers au chateau des Sept Tours à Constantinople : on les a escortés jusques sur la frontière de Transylvanie. Lorsqu'ils y furent arrivés, M. le Comte de Steinville, gouverneur de cette Principauté, fit aussi par ordre de l'Empereur mettre en liberté le Prince *Nicolas Mauro-Cordato*, Voivode ou Hospodar de *Valachie*, que les Imperiaux avaient enlevé à *Buchorest*, ville de sa résidence, avec son épouse et quatre enfants, le 8 Décembre 1716, de la manière dont on l'a rapporté dans les journaux de Février et de Mars 1717, pages 135 et 215. On avait cru que sa détention rétablirait en Valachie le fils du Vaivode *Cantacuse (sic)*, qui, après la mort tragique de son père décapité à Constantinople, avait été mené à Vienne par sa mère pour implorer la protection et le secours de S. M. I. Les espérances de cette princesse furent appuyées d'une députation de la noblesse de Valachie, qui fit à la Cour Impériale des propositions pour soumettre toute la province sous la protection de l'Empereur, si l'on voulait les maintenir dans leurs anciens Droits, Privilèges et Liberté, en payant seulement le même tribut que la Porte Ottomane en exigeait. Cette proposition fut ou rejetée ou négligée de la part des ministres impériaux qui s'étaient flattés de soumettre ce pays-là sur le pied de la *Hongrie* et de la *Transilvanie*. Mais le sort des évènements a décidé autrement. *Mauro-Cordato* a été rétabli, et la Valachie est restée sous la protection tributaire des Ottomans".

(Ibid., t. IV, Novembre 1718, p. 363.)

VI.

Novembre 1724. Doi principi Cantemir (sic) se refugiază în Polonia.

„Par les lettres de Varsovie on a été informé qu'il étoit arrivé

www.dacoromanica.ro

à Léopold deux fils du feu Prince Étienne Cantemir *(sic)*, ci-devant Hospodar de Moldavie *(sic)*, qui en 1716 fut décapité par ordre du Sultan. Ces deux Princes se retireront à Venise, où ils ont séjournés pendant plusieurs années, ils sont venus en Pologne pour se mettre sous la protection de la République et tâcher par son moyen de rentrer dans les biens du feu Prince, leur père, qui ont été confisquez par ordre de la Cour ottomane"

(Novembre 1724, *ibid.*, t. XVI, 1725, pp. 356-60.)

VII.

August 1746. Arestarea principelui Cantacuzino.

„On arrêta, le 27 Mai, par ordre de la Reine, le Prince et la Princesse *Cantacuze,* avec tous leurs domestiques.

Le scellé fut mis sur leurs papiers, et on les conduisit au château de Neustadt: on les accuse d'avoir entretenu des correspondances préjudiciables aux intérêts de la Reine de Hongrie. On prétend d'ailleurs que le prince *Cantacusène* est convaincu par ses propres écrits d'avoir formé le projet d'exciter une révolte dans la Valachie hongroise pour se faire reconnaître souverain de cette province. On a arrêté plusieurs personnes accusées d'être entrées dans ce projet, parmi lesquelles étaient un prêtre grec et un Moldave, qui furent conduits à Temeswar, le 8 juin, mais qui furent remis en liberté sur les preuves qu'ils donnèrent de leur innocence".

(Ibid., t. LX, August 1746, p. 128.)

VIII.

Septembre 1746. Procesele prințului Cantacuzino.

„Suivant les lettres du 23 de juin, les commissaires nommés pour instruire le procès du prince *Cantacuzène* lui avaient déjà fait subir trois interrogations, et ils ont fait rapport qu'il paraissait par ses propres lettres que son dessein avait été d'exciter le Grand Seigneur à une rupture avec la Reine de Hongrie, de profiter de la division des deux puissances pour s'assurer la souveraineté de la Valachie et que, par là s'étant rendu coupable de haute trahison, il avait mérité la mort. La *Reine* a chargé son ministre à Constantinople de déclarer au Grand Vizir qu'elle était fort éloignée de penser que le Grand Seigneur eut la moindre connaissance de ce complot, qu'elle ne considérait dans cette affaire que les mauvaises intentions du prince *Cantacusène* et qu'elle avait de si fortes preuves de la sincérité des ambassadeurs de Sa Hautesse qu'elle se reposait sur les déclarations de la Porte avec la plus parfaite confiance".

(Ibid., t. LX, Septembre 1746. p. 210.)

www.dacoromanica.ro

IX.

f. l. şi d.[1]

Memoriul lui Castera cu privire la cererile lui Radu Cantacuzino.

„Le Prince Rodolphe Cantacuzène de Valachie demande la protection de la France pour rentrer dans ses Etats; il assure qu'il en sera reconnoissant dans toutes les occasions où il sera question du service de cette couronne.

Ce prince m'a prié d'engager Monseigneur l'Ambassadeur de luy faire passer deux passeports à Cracovie où il fait sa résidence, l'un sous le nom de Jean Miewarn et l'autre sous celuy de Pierre Luttig. Ces deux passeports doivent être dattés en blanc et employés pour envoyer, l'un après l'autre, un homme de confiance à Constantinople pour y postuler ses pretentions. Il souhaiteroit de plus que Son Excellence voulut écrire une lettre à M-r. le comte Des Alleurs en luy recommandant les intérêts du porteur de la depêche en question et du passeport.

Dans cette même conversation le Prince m'a dit être connu de Monseigneur de Puizieulx et de Monseigneur de Saint Severin et que, si la dernière paix ne s'étoit point terminée si promptement, qu'on luy prometoit tous les secours nécessaires pour être remis en possession de la Principauté de ses pères. Il a avec luy le Baron de Butler, Curlandois, qui me paroit un homme fort entendu et qui prend ses intérêts fort à coeur. Ce Baron m'a laissé son adresse pour que je luy ecrive au sujet des sentiments de Son Excellence à cet égard.

(Aff. Étr., Corresp. pol., Pologne, vol. 237, fol. 364.)

X.

Fontainebleau, 5 Octombre 1752. De St.-Contest către contele de Broglie, în chestiunea memoriului lui Radu Cantacuzino.

„Monsieur le Marquis de Puyzieulx, à qui je me suis informé, Monsieur, ainsy qu'à M. le Comte de Saint Severin, du Prince Cantacuzène, qui a fait passer à M. de Castera le mémoire joint à la lettre que vous m'avés fait l'honneur de m'écrire, ne m'a point repondû d'une manière favorable au Prince.

On le croit effectivement de la maison dont il porte le nom, mais c'est un homme perdû de reputation par le dérèglement de ses moeurs. M. le comte de Saint Severin l'a connu en Saxe, où il étoit généralement meprisé. De là, il a passé à Vienne, où il étoit connu d'avance; il a vecu d'une manière tout à fait indecente et scandaleuse avec une femme que l'on croit à la vérité être sa femme legitime, mais qui, par le commerce public de débauche qu'elle y faisoit, eut ordre de sortir.

[1] Apostilă: „Avec la lettre du Comte de Broglie du 17 sept. 1752".

www.dacoromanica.ro

Il est venu ensuite à Paris et sollicita pendant du temps l'honneur d'être presenté à Sa Majesté. Ne pouvant l'obtenir, il est enfin parti.

Dans la supposition que le Prince Cantacuzène qui a donné ce mémoire est le même que ces deux ministres ont connu, ils ne pensent pas que vous deviés faire aucune demarche en sa faveur, ni accorder les passeports qu'il demande.

Comme il y a cependant un autre Prince de ce nom, informés-vous, Monsieur, ci celui qui vous a écrit est le même que je vous désigne.

Je suis, etc."...

(Aff. Étr. Corresp. pol. Pologne, vol. 238, fol. 37-8.)

XI.

Grodno, 20 Octombre 1752. Broglie către St.-Contest relativ la aceiaşi chestiune.

„Monsieur,

„Je me suis informé du Prince Cantacuzène conformement à Votre lettre particulière du 5 de ce mois et j'ay découvert que c'étoit le même dont M. le Marquis de Puyzieulx et M. le C-te de St. Severin ont connoissance; ainsy je me conduiray selon ce que vous me prescrivez à son égard."

(Aff. Étr., Corresp. pol., Saxe, vol. 43, fol. 73 v°.)

* * *

În ultimul timp, d. profesor P. P. Panaitescu îmi pune la dispoziţie două documente de la *Radu Cantacuzino,* extrase din lucrarea lui Uspenschi; Путешествие въ монастери въ Θессалiи, Метеорскiе и Ософимискiе, ed. Syrcu, 1890, pp. 502-507.

Primul, datat din Viena, *1-iu August 1730,* este o diplomă prin care înoieşte, recunoaşte şi confirmă din nou toate diplomele ce i-au fost presintate de părintele „Dionisie Sterie Acrivu" din partea lui Simeon „Taclasio", starețul mănăstirii Sf. Marii Fecioare din Olimpul Tesaliei. Să se poată folosi fără întrerupere de toate donaţiile, binefacerile, fundaţiile şi posesiunile amintite în diplomele Împăraţilor bizantini antecedenţi şi de toate bunurile şi posesiunile dăruite de Domnii Ţerii-Româneşti. Interesantă la acest document este partea de la urmă, prin care se arată că „palatul" lui din Viena se găsia în afară de cetate, înaintea Porţii Carintiei, şi că Radu era, în 1730, încunjurat de un număr de boieri din ţară, între cari el numeşte pe Radu Golescu „protospathario", Logofătul Grigore Băleanu, Marele Vistier Ilie Ştirbei, „proto-

www.dacoromanica.ro

serdarul" Vartolomeiu „de Bragoly", Marele Căpitan „Manthos" şi Mihul, vice-secretariu de cancelarie. Dacă în adevăr toţi aceşti boieri din ţară se găsiau în jurul lui Radu la Viena în acest timp, lucrul se explică şi prin faptul că la Bucureşti domnia încă Nicolae Mavrocordat — care va muri în acelaşi an la începutul lui Septembre, — iar ei ar fi stat în capitala Austriei ca refugiaţi politici. Părerea ar fi întărită şi de aceia că în documentul următor, care e din 1735, nu mai apar semnăturile de mai sus. Prin moartea lui Nicolae Mavrocordat, amintiţii boieri ar fi putut să găsească prilejul favorabil să se întoarcă în ţară.

Al doilea document este tot o diplomă dată aceluiaşi abate, Simion „Taclasio", prin care Radu-l investeşte, prin trimisul său, Dionisie Sterie Acrivu, cu mai multe demnităţi bisericeşti, în semn de omagiu pentru devoţiunea acestui faţă de ortodoxie. E datat tot din *Viena*, „extra civitatem", *8 Februar 1735*, şi semnat, în afară de el, de „Gheorghius Theophilius de Branner, cancellarius", şi de Mihul, vice-secretar.

Colecţia din care sînt extrase aceste documente nefiind uşor accesibilă, prin raritatea lor ele pot fi socotite ca şi inedite. De şi nu sînt de prea mare importanţă şi nu adaugă mult la ceia ce se ştie despre Radu Cantacuzino, le publicăm pentru a le avea împreună cu celelalte ştiri. O viitoare monografie a acestui principe, în legătură cu viaţa politică europeană din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, — ce o avem în proiect — va arăta în altă lumină importanţa fiecăruia dintre documentele de faţă [1].

I.

Viena, 1 August 1730.

Rudolfus, princeps Cantacusenus, Angelus, Flavius, Comnenus, D.g. haereditario jure, uti a magno Constantino, Ioanne IX et a Matheo primo Cantacusenis aliisque romanis moxque constantinopolitanis imperatoribus descendens, in Romanorum orientalium Asiae imperium caeteraque olim subjecta dominia successor, Valachiae totius et Moldaviae dux, despota Bessarabiae, Thessaliae et Macedoniae Sacrique Romani Imperii in Germania princeps, necnon regnorum Hungariae et Bohemiae comes, banus Aluthae et omnium honorum et possessionum serenissimae domus cantacusenae perpetuus dominus, etc., etc.

[1] Mulţămesc d-lui profesor P. P. Panaitescu pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziţie aceste două din urmă documente.

www.dacoromanica.ro

Universis et singulis praesentes nostras privillegiorum Litteras Patentes inspecturis, lecturis, pariter et audituris, salutem. Quam necessarium sit posteritati servare avorum praecepta consideravimus..., et caet.

Exemplo itaque antecessorum nostrorum, augustissimorum imperatorum, serenissimorum despotum, ducum et principum semper gloriosae reminiscentiae stimulati, desinere haud potuimus annueque repetitis urgentissimis supplicationibus devoti in Christo patris Dionisii Stherii Acrivu, qui proprias reverendi in Christo patris Simeonis Thaccalassii, abbatis insignis imperialis monasterii Beatissimae Mariae Virginis, vulgo Olympiatissae, in Thessaliae provincia, eius superioris suorumque confratrum venerabilium religiosorum allati imperialis conventus seniorum epistolas nobis produxit, impetrans renovationem eorundem privilegiorum, quorum aliquo lapsu temporis post Orientis Imperii casum evanuerunt, caetera vero illaesa conservantur, ex quibus clare patent fundationes dotesque ab imperatoribus et supremis dominis, qui in illis temporibus regnarunt, eidem insigni conventui Olympiotissae concessae ac impertitae... Quarum intuitu nos quoque concedere voluimus allato venerabili monasterio praesens nostrum diploma, quo mediante renovamus, recognoscimus et reconfirmamus omnia et singula (ad) caesarea diplomata, a praedicto R. P. Dionisio Stherio Acrivu producta, nos deferentes, et effato conventui proprio motu autoritateque nostra, tanquam legitimi successoris et imperialis stematis haeredis augustoque sanguine descendentis, gratificantes nostram tutelam, protectionem et particularem clementiam, cum omnibus exemptionibus, proeminentiis, immunitatibus et praerogativis, quibus virtute imperialium privilegiorum gavisus est, ut, sine impedimento, non interrupte perpetuis temporibus omnibus facultatibus donationibus, beneficiis, fundationibus et possessionibus in imperatorum augustorum antecessorum nostrorum diplomatibus expressis his insertis frui valeant, videlicet:

In vicinia civitatis Elassonae bonis vulgariter dictis Starista, Rodosiki, Coladicio, Ecambi, filialis itidem ecclesia sancti megalomartyris ac thaumaturgi Demetrii, cum tota et plena jurisdictione, appertinentiis, annexis et connexis; idem in eadem civitate Elasonnae molendino aquario cum quinque appertinentibus laboratoriis, nec non in Bombiano molendino aquarito et campo seminario modiorum quindecim, quae sexaginta circiter frumenti mensuras annuatim reddunt, una cum oliveto inter Elassonam et Staristam sito; villa quoque dicta Jubaeta cum ecclesia filiali Sanctissimae Trinitati dedicata omnibusque facultatibus, dotibus et attinentiis; non minus insula in flumine vulgo Ghemnianny sita; similiter ecclesia filialis sanctis angelis dicata cum appertinentibus molendinis ac villa dicta Rufacio, ocna cum omni residuo ad dic-

www.dacoromanica.ro

tam dotationem spectante extra circuitum fluvii Ghemniannii, pago vulgo Catabasciani usque ad confinia Cladorum cum omnibus adhaerentiis, possessionibus in vicina Olympi, villa nempe Starmos dicta cum adjacenti filiali ecclesia, duobus sanctis martyribus Theodoris dicata cum adjectis; alia villa Casca nuncupata cum alia filiali ecclesia Clemens vulgata et attinentibus; in vicina Platamonae villa nomina Abbarniza cum ecclesia pariter filiali, sanctys martiribus Theodoris sancta, cum omnibus juribus, actionibus et rationibus; altera villa Litoxorio vocata cum filia ecclesia praefatorum sanctorum martyrum circa litus maris existenti, una cum proximo flumine Mauropontamo, in quo capiuntur anguillae; in vicinis Larissarum oppidis Mirixovon et Delmarco cum annexis; penes Serviam villa Vaniza cum molendinis aquariis et loco Cozani, nec non parva ecclesia, Sancto Demetrio consecrata, omnibusque caeteris bonis et possessionibus a Vallachiae regnantibus largitis, cum decimis frumenti, vini et animalium impositionibus aeque ac censibus, teloniis ac facultate aedificandi fabriquandique genera quaecumque.

Effato insuper reverendo in Christo patri abbati Ioanni Symeoni Thacclassiae caeterisque eius successoribus, confratribus, itidem venerabilibus religiosis monasterii B. M. Virginis Thessaliensis Olympiotissae gratiam nostram et omne bonum. Cum optime nobis constet, charum et sacrum adeo fuisse apud majores nostros caesares et principes dies cum beneficiis connumerare et imperia gratiis munire, ut diem illum perdidisse crediderint..., nostrum etiam censuimus, qui ab illis intaminatam generis seriem protraximus, institutum hoc idem excolere, ut non sanguine tantum, verum et haereditaria virtute illorum condigni videamur succesores, quamvis (Dei occulte judicio vertente), tirannis faetissima, quae nobis imperia, regna et dominia vir[i]um immanitate occupaverit, modum adimat, munifice de more avito exercendae liberalitatis, illaesa adhuc jura inter injurias jactamus, nec minorem ducimus laudem dare inter rerum affluentias quam inter angustias honorificae et augustae gratiae invenire materiam; utque totus mundus videt et recognoscat observantiam veneratione mque nostram erga devotum illorum conventum, desiderium quoque imitandi ad possibilitatem vestigia augustissimorum imperatorum et principum, ante-ac praedecessorum nostrorum, qui tanta gloria illustrarunt non modo familiam nostram, sed et universum orbem, ideo, praemissis attentis, iisdem venerabili conventui, abbati et fratribus praesentes nostras concedimus litteras, simul promittentes, non solum quantum ad nos, sed pro nostris aetiam descendentibus cunctaque posteritate nostra observationem perpetuam totius praefatae declarationis, pollicentes ulterius omnimodam validitatem quocunque tempore, maxime in Sacro Romano Imperio.

Requirimus propterea generaliter omnes et singulos, imo ro-

www.dacoromanica.ro

gamus serenissimos et potentissimos reges, duces, principes dinastas, ecclesiasticos et seculares, ut praesentium exhibitores ad exemplum nostri recipiant et sine impedimento aut perturbatione potiri et gaudere sinant omnibus praerogativis, exemptionibus et immunitatibus, a nostris praedecessoribus eisdem concessis, a nobis recognitis, approbatis, renovatis ac reconfirmatis, serio ombus augusti solii imperialis romano-orientalis fidelibus populis subditis mandantes ut huic nostrae voluntati obediant et gratificationem recensito monasterio imperiali impertitam agnoscant: facient enim in hoc rem nobis gratam et paterna benevolentia pro occasione rependendam, contravenientes autem suo tempore gravissimam sentient nostram indignationem, remanente ac reservato gratiae nostrae effectu fidelibus et obedientibus. In quorum omnium fidem has literas manu nostra propria subscripsimus sigilloque nostro imperiali, regio atque ducali pendente in cera rubra muniri jussimus. Dabantur Viennae Austriae, extra civitatem, ante Portam Carithianam, in palatio nostrae habitationis vulgo germanice Vaffenberg, praesentibus ibidem sinclito Vallachiae bojarorum primae classis: illustrissimis dominis Rudolfo a Golesculo, Vallachiae protospathario, Gregorio a Ballano, Valachiae magno cancellario, Elia a Stirbei, Vallachiae magno vestiario, Bartholomaeo de Bragoly, Vallachiae proto-Serdario, Manthos, Vallachiae magno capitaneo commissario, et Mixulo, cancellariae vicesecretario... Die prima mensis augusti, anno a Virginis partu millesimo septingentesimo trigesimo.

Rudolphus, Protocolatum No. XXVI. Michul vicesecret.

II.

Viena, 8 Februar 1735.

Rudolfus princeps Cantacusenus, Angelus, Flavius, Comnenus, D. g. et haereditario jure, uti a magno Constantino, Ioanne IX et a Matheo primo Cantacusenis aliisque romanis moxque constantinopolitanis imperatoribus descendens, in Romanorum orientalium Asiae imperium caeteraque olim subjecta dominia successor, Valachiae totius et Moldaviae dux, despota Bassarabiae, Thessaliae et Macedoniae Sacrique Romani Imperii in Grecia princeps, necnon regnorum Hungariae et Bohemiae comes, banus Aluthae et omnium honorum et possessionum Serenissimae Domus cantacusenae perpetuus dominus, etc., etc. universis et singulis praesens nostrum privilegium inspecturis, lecturis pariter et audituris salutem gratiamque nostram et omne bonum. Tibi, fideli nobis sincere dilecto, venerabili in Christo patri Simeoni Taclassio, abbas insignis et imperialis monasterii B. M. Virginis Olympiotissae in Thessalorum provincia, salutem.

Sat nobis perspectum est quod non solum animi tui virtutibus tam praeclaris, sed etiam divina gratia, necnon pietate religiosa

www.dacoromanica.ro

et fideli constantia orthodoxae fidei christianitatis non minus quam luculenter insignitus sis, de quibus et nos confrater tuus, devotus in Christo religiosus pater Dionysius Sthery Acrivu, eiusdem insignis conventus, indubitata attestatione certiores reddidit; eam enim virtutem, qua exornatus es, omni admiratione dignissimus, agnovimus, quapropter etiam Deo T. O. M. summas reddendas gratias censuimus, advertendo quod inter spinas et zizania detestandi mahometismi nihilominus adhuc veritas evangelica florescat. Hinc, mature ponderato zelo, quo orthodoxae religioni adhaeres, tibi infallibilia signa nostrae benevolentiae et affectionis impertienda esse censuimus et idcirco etiam ad notificandam pro parte saltem infinitam venerationem, qua vestro insigni monasterio addicti sumus, in signum homagii et devotionis erga Deiparam ex plenitudine nostrae supremae potestatis tibi omnibusque successoribus tuis ad perpetuam rei memoriam praesens hoc diploma concedere et impertiri voluimus, quo te infulatum choro-episcopum et archimandritam non pro tempore (ut ante priores aut ighumeni fuerunt alii), sed vita tua durante benignissime creamus, concedendo tibi omnes praerogativas dignitati huic annexas, impertiendo tam tibi, quam omnibus successoribus in perpetuum facultatem ferendi capam magnam seu pluvialem bombicinum coloris violacei, interius vero assutum cremesini sive viscini coloris, camanrum *(sic)* rubrum ex panno holoserico heteromalo, tunicam longam pariter violacei coloris ex panno rosso florentimo undatam, petasum vero rubrum ex holoserico, pendentibus episcopalibus insignis auro aregentoque contextis ac superius intecta argentea extensa cruce. Ulterius te creamus megaloschimum stavroforum sive torquaterum magnum, crucem forentem catenaque aurea affixam, cum potestate habendi et ferendi pallium pastorale tam in publicis, quam privatis functionibus.

Insuper adjudicamus tibi facultatem erigendi in ecclesia, tempore quo pontificale munus exercebis, umbrelam rubram, ornando te infula episcopali, dikerium et medio pallio, missophorion ex lana alba, intextis tribus auratis crucibus, pendente hypogonation, cum potestate munera sacra in magno hissodo *(sic)* donum, ut inter basilicas portas altaris a sacerdote et diacono recipiendi, necnon sub publicum hymnorum cantum vestiendi ac benedicendi dikerione et cruce, condecoratus tibialiis albis ac crepidis calceatus, denique conculcandi aquilam romanam, adjungendo insuper tibi titulum reverendissimi, necnon concedendo tibi omnes illas praeeminentias, distinctiones, honores ac privilegia episcopo competentes. Ulterius te declaramus et denominamus choro-episcopum et infulatum abbatem, crucem ferentem, sacrosancti monasterii. M. Virginis Olympiotissae in Thessalia, decernendo quod tam tu, quam omnes successores tui praescriptas donationes utantur, fruantur ac sine ullo impedimento libere uti et potiri et gau-

www.dacoromanica.ro

dere possint. Et ad hoc, ut praesens nostrum diploma a nostris descendentibus in omnibus et per omnia observetur et defendetur, contravenientes vero divinae Deipare Virginis vindictae, necnon paternae nostrae maledictioni subjicimus et, dum aliquid a nobis per hoc praesens privilegium manu nostra propria subscripsimus sigilloque majori deploma permutare aul forsan totaliter opprimere vellent, in qnorum fidem praesens nostro pendente in cera rubra muniri jussimus. Datum Viennae Austriae, extra civitatem, in palatio habitationis nostrae, die octava mensis februarii, anno Domini MDCCXXXV.

Rudolfus.

Ad mandatum Celsitudinis proprium Gheorghius Theophilius de Branner, cancellarius.

V. Mihordea.

DARI DE SAMĂ

D. Murărașu, *Eminescu și literatura populară*, Craiova [1936]. Lucrare de răbdătoare cercetări. Se caracterisează aspru ediția poesiilor populare adunate de Chendi (p. 4 și urm.). Se presintă conspectul precis al cuprinsului manuscriptelor. Nu era greu de fixat ce a putut, din studiile lui, să orienteze pe poet spre cîntecul poporului (p. 21 și urm.). „Junimea" și acest cîntec, pp. 26-7. Note amănunțite urmează. Se analisează apoi materialul (p. 38 și urm.). „Prelucrările și imitațiile" în alt capitol (p. 62 și urm.), de care e deosebită influența populară în tot restul operei (p. 95 și urm.). Bogată bibliografie.

* * *

Eugen Wolbe, Kaiser Friedrich, *Die Tragödie des Übergegangenen*, Hellerau-Dresda, 1932.

Ca și biografia reginei Elisabeta, acest studiu al unui scriitor totdeauna bine informat și dînd expunerii sale o formă plăcută e vrednic de toată atenția. Tragedia lui Frederic al II-lea, Împărat german, e presintată și în ce durerea omenească are mai înduioșător și une ori și mai trivial. E vorba, în adevărate capitole de istorie, și de revoluția berlinesă din 1848, de pregătirea unității naționale, de războiul cu Franța. Un ton liber în judecarea oamenilor și evenimentelor fac cartea încă mai simpatică. Păcat că lipsește trimeterea la izvoare!

* * *

www.dacoromanica.ro

D. Popovici, *„Santa Cetate", între utopie și poesie,* București 1935 (din colecția „Institutului de istorie literară și folclor").

În această nouă lucrare despre epoca lui Eliad, harnicul cercetător ieșean presintă, și în urma unui studiu în *Convorbiri literare,* 1919, al d-lui Cartojan, și al celui al lui Bogdan-Duică în *Viața Românească* pe anul 1906, falansterul lui Emanuil Bălăceanu de la Scăieni-Bucov, operă care se dovedește de o mare seriositate culturală (dar o violentă protestare, p. 29, nota 1), privind o în legătură cu umanitarismul social, cam vag și ușor, dar în nota timpului, al profetului cu mantie albă de la '48. Se subliniază laturea internațională „cosmopolită sau creștină" a celui care socotia „neamurile ca niște întîmplări" și „prințipaturile" ca numai „un pumn, o mînă de pămînt" (p. 7). Grija lui de întemnițați e în legătură cu cercetarea făcută la noi atunci de propagandistul frances al îmbunătățirii soartei lor (v. p. 6). Firește se presintă, după Ion Ghica, bizarul student romîn la Paris, apoi inginer-hotarnic, Teodor Diamant, transmițătorul ilusiilor parisiene despre noua organisare a umanității, dar cu necesarele reserve, în deosebire de mărturia lui N. Kreţulescu, care sînt de observat față de toate portretele și scenele lui Ion Ghica. D. Popovici a găsit și o broșură a lui Diamant (de fapt vre-un Diamandi) (p. 12 și urm.). Îl vedem făcînd propuneri în Moldova cu privire la Țigani (p. 34 și urm.): invoacă și exemplul marii opere a d-rului Francia în Paraguay. Și ideile lui Boliac, ale lui Ioan Ionescu de la Brad și C. A. Rosetti. Subiectul e scormonit și în cele mai mici amănunte (nu mai cred în drepturile lui Vartolomei Măzăreanul asupra bucăților sociale pe care i le atribuisem; v. p. 56, nota 1), și cu o bogată bibliografie străină. E neapărat un resumat frances, care ar învedera mersul ideilor apusene la noi: într'o conferință la Paris vom căuta să răspîndim cunoștința cuprinsului.

* * *

Louis Réau și Gustave Cohen, *L'art du moyen-âge, arts plastiques, art littéraire et la civilisation française* (în „Bibliothèque de synthèse historique"), Paris f. a.

Printr'o legătură nouă un istoric al artei, d. Louis Réau, și unul al literaturii, d. Gustave Cohen, se unesc pentru a înfățișa, pe basa civilisației întregi în acea epocă, caracterul manifestărilor

www.dacoromanica.ro

intelectuale ale sufletului frances în tot evul mediu. În prefață d. Henri Berr citează cărticica d-lui P. Maury, *Arts et littérature comparés*. Să ni fie permis a spune că am făcut în *Art et littérature des Roumains* (tradusă și în limbile italiană și olandesă) prima încercare a unei asemenea presintări paralele. Unele enunțări ale d-lui Maury au absolut același sens cu ale noastre (v. p. VIII, nota 2). Ca și noi, în *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, d. Cohen cuprinde și scrierile în limba clasică.

Partea cea mai întinsă și cea care se presintă înăiu e a artei, dar, în felul cum am înțeles presintarea, condițiile de cultură trebuiau să preceadă pentru a pregăti și explica totul. Temele sînt abundent înfățișate. Capitolul următor urmărește „formele", cărora li urmează „tehnicele". Partea în adevăr istorică, de desvoltare, vine numai pe urmă (contra teoriei artei primitive germane, pp. 99-100). Se admite și aici una sarmată, deosebită de cea scită, ceia ce e o greșeală; nu se uită miniatura irlandesă, așa de originală. Raporturi cu Bizanțul, p. 102 și urm., cu Arabii, p. 106 și urm. Cu dreptate, un mare capitol se chiamă „Primatul Franciei" (p. 111 și urm.). Nu se uită cistercienii francesi la Cîrța — nu „Zirty" —, p. 185. Anglia e, în adevăr, și supt raportul arhitecturii, o „Mare Normandie insulară", p. 153. La pictură legătura cu Bizanțul e trecută doar în cîteva linii. Se face locul cuvenit miniaturii

Ca „art littéraire" apare acum literatura, cu o introducere despre „literatura expresie a societății" (v. observațiile noastre de la început). D. Cohen e contra literaturii-jucărie și plăcere și găsește și formula, dreaptă, „societatea expresie a literaturii" (p. 280). „Expresia" se va împărți pe clase. Nu se admite, cu bun simț, teoria, primită odată cu entusiasm, a d-lui Bédier despre epopeia ca întovărășire a pelerinagiului. Numele de Roland și Olivier la 1096 îl fac pe autor a crede că *Chanson de Roland* e înainte de cruciată: argumentul nu e decisiv (v. pp. 288-90). Altceva cu Guillaume d'Orange (p. 289).

Urmează lirica, teatrul și prosa. Pagini despre literatura religioasă închid o carte plină de noutate. Bibliografie, necesarul glosariu arheologic, tablă. După planul colecției, din nenorocire lipsește ilustrația, afară de cîteva scheme și frumoasele planșe de la sfîrșit.

* * *

www.dacoromanica.ro

Nicolai Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova pînă la Domnia lui Constantin Mavrocordat* (din *Codrul Cosminului)*, IX, Cernăuți 1935.

Excelentă lucrare de statistică documentară, mergînd și până în ultimele amănunte, fixate cu siguranță, pe basa întregului material. E un foarte frumos studiu de diplomatică moldovenească. Poate că d. Grămadă are dreptate afirmînd că forma primă a fost polonă, dar polonă *slavă;* „probabilitatea" că Lituano-Slavii ar fi luat de la Poloni nu o pot vedea (cf. p. 134, nota): doar sîntem înainte de însăși unirea dinastică polono-lituaniană. Se poate ca o urmă rusească mai veche să fi rămas. Lista dregătorilor și diecilor va aduce mari foloase. Se arată că Despot iscălia împărătește, cu purpură.

* * *

J. Lebreton și Jacques Zeiller, în *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours, publiée sous la direction d'Augustin Fliche et Victor Martin), I, l'Église primitive*, Paris [1935-1936].

Puternică lucrare de sintesă, foarte bine informată (bogată bibliografie). Partea privitoare la culturile orientale (I, p. 20 și urm.) interesează și țerile noastre. E de d. Zeiller, ca și tot ce nu privește Orientul sau partea pur bisericească. Pregătirea creștinismului e fixată supt toate punctele de vedere de încercata erudiție a d-lui Lebreton. Viața și predicația lui Isus apar supt condeiul decanului Facultății de Teologie catolică din Paris altfel decît, în colecția Berr, la profesorul Facultății de teologie protestantă: aici e siguranță și reverență, mergînd pe căile revelației. Evangheliile însă sînt „catehese mult timp predicate și în sfîrșit puse în scris" (p. 64). Nimic despre influența Orientului indian și despre tot ce aduceau caravanele. De sigur cadrul de viață generală al orașelor unde a vorbit St. Pavel ar trebui reconstituit, și o adîncire a cuvintelor rostite de dînsul, și care sînt numai resumate, ar da și resultate nouă.

D. Zeiller revine, pentru „Sf. Petru și începuturile Bisericii romane". Aici expunerea e mai adîncită și mai strînsă, mergînd până la „faptul mărunt" arheologic. Documentația e foarte bogată. Contribuția istoricului începuturilor organisației creștine în Orientul european nu va reapărea decît la capitolul VII.

Capitolele V și VI sînt ale d-lui Lebreton. Se caută a salva figura

www.dacoromanica.ro

Sf. Iacob, fratele Domnului, şeful Bisericii din Ierusalim şi păzitorul legăturilor cu trecutul; se subliniază înlocuirea lui cu unchiul lui Isus; Apocalipsul ar fi, spre sfîrşitul domniei lui Domiţian; p. 247, nota 1. Evanghelia după Ioan ar fi *opera* lui?; cf. p. 252. Apocrifele sînt tratate aspru, pp. 256-7. In capitolul VII pentru mistere se dă strictul punct de vedere catolic, cu separaţie de mistica păgînă. Definiţia gnossei e destul de complex pentru a fi adevărată; p. 277 şi urm. Poate ar fi de reluat istoria, de sigur diformată, a lui Simon Magul.

În capitolele VII-IX ne regăsim cu d. Zeiller. El constată creştini în Italia înainte de visita Sfîntului Pavel (p. 279). Se arată ce tîrzie e părerea despre vechimea Bisericii din Galia, p. 280 şi urm. Predicaţia Sfîntului Andrei e trimeasă şi ea în domeniul legendei. Nici rolul atribuit Sfîntului Marcu nu e admis. Se iau ca basă numai inscripţiile şi, eventual, martirologiile. D Zeiller admite autenticitatea schimbului de scrisori între Traian şi Pliniu cel Tînăr cu privire la creştini.

D. Lebreton se intercalează cu capitolul X despre „părinţii apostolici" (afirmare a primatului roman pe basa epistolei Sfîntului Ignaţiu; admiţînd-o chiar, primatul nu reiese din fraseologie). El va da şi o analisă a apologeţilor. Restul, de d. Zeiller, e prea adesea o repetare, în altă formă, precisă, sprijinită pe izvoare, a ce dăduse asociatul său.

Volumul II duce pănă la edictul lui Constantin-cel-Mare („pacea constantiniană"). D. Zeiller are capitolele IV-VI şi XVI-XX. D. Lebreton începe, studiind pe gnostici şi montanişti ca să ajungă la consolidarea liturghiei, a tradiţiei evangelice, a serbătorilor şi a ierarhiei, pentru a trece, amănunţit, la ultimele eresii.

D. Zeiller reia de la Septimiu Sever istoria persecuţiilor.

* * *

Grigore A. Basarabeanu, *Proprietatea rurală în Romănia*, Bucureşti 1935.

Această întinsă lucrare e bine informată. Porneşte de la starea Ardelenilor supt Unguri, mai mult după *Iobăgia* lui Rusu Şirianu, dar nu fără a cunoaşte şi alte izvoare. În al doilea capitol e vorba de ţerile libere (asupra originilor, oarecare şovăială, care, cu mai mult curagiu, se putea evita). Se cercetează şi Ţinuturile de veche libertate, care trebuiau presintate întăiu, şi solidar,

www.dacoromanica.ro

pentru a se ajunge apoi la desvoltările ulterioare (Vrancea e foarte bine studiată). De sigur că Chigheciul, al cărui nume nu s'a explicat (cf. Titireciu, Mineciu), se întindea şi la stînga Prutului. Bîrladul nu trebuia intercalat între Chigheciu şi Cîmpulungul muntean, la care se cuveniau alipite toate Cîmpulungurile, plus Chioajdele, Bîscele şi, în judeţele Bacău şi Roman, Cobilele. Cu capitolul III se trece la regimul cnejilor şi al boierilor (nu e de admis — v. p. 101 — o trecere de cneji munteni pe la Tutova; la p. 115, Mitropolitul Luca, Grec, de sigur, era al Ţerii-Româneşti). Se relevează că vechii locuitori se puteau strămuta (p. 123). Se trece prea uşor asupra „legăturii" lui Mihai-Vodă (p. 131). Partea privitoare la veacul al XVIII-lea şi la epoca Regulamentului e foarte bună. Se trece apoi la reforme, a căror discuţie în Parlament şi în presă, în măsură mai mare, ar fi făcut expunerea mult mai vie (abia se ating răscoalele ţerăneşti).

* * *

Marcu Beza, *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, 1935 (din „Boabe de grîu").

D. Marcu Beza adună într'un splendid volum articolele, pline de atîta noutate şi de o strălucită ilustraţie, pe care le-a dat în „Boabe de grîu". Fiecare din aceste importante contribuţii a fost semnalată în revista noastră. Ici şi colo, adausuri şi note.

* * *

O. Tafrali, *Istoria Romînilor, Istoria medie şi modernă, Istoria modernă şi contemporană*, Bucureşti 1935.

Cărţile d-lui Tafrali au originalitate, ilustraţia lor e bine aleasă şi bucăţile de lectură vor folosi. În amănunte ar trebui o revisie. De exemplu, în *Istoria modernă*, p. 15, ducele de York *nu* „îmbrăţişase catolicismul"; întreaga afacere a succesiunii e rău presintată. La Turci nu se poate spune: „Vizirii Kiuprili goniră pe Veneţieni din Dardanele" (p. 17). Şerban Cantacuzino nu „se dădu pe faţă" cu creştinii (p. 18). Nici legenda Ecaterinei I-iu care „cumpără pe Marele Vizir" (p. 25) nu era de păstrat. Şi titlul cărţilor lui Dimitrie Cantemir e de revăzut (p. 20). Aiurea, „Valahii Negri" şi „Domnul Mihai al Romînilor" sînt din vremea lui Hasdeu. Scrisoarea lui Mihai Viteazul poate fi luată de aiurea (*Ist. medie*, p. 131), dar e copiată cu mîna mea. Se vede prea

www.dacoromanica.ro

mult o informaţie care nu e de prima mînă. Prea adese ori lipseşte precisarea. Nu e de sigur locul să mă întind prea mult [1].

* * *

N. A. Constantinescu, *Istoria Romînilor, Istoria evului mediu, Istoria modernă şi contemporană*, Bucureşti 1935.

Ca şi cartea d-lui Tafrali, de care se deosebeşte prin mai multe amănunte şi mai sigure, şi această lucrare pentru şcoli e plină de o ilustraţie bogată şi aleasă. Sînt pagini întregi de o alcătuire în adevăr originală. Pedagogic, pentru clasa III-a cred că se dă prea mult. Cartea ar fi foarte bună pentru cursul superior. O folositoare parte culturală.

* * *

Andrei Oţetea, *Istoria veche*, 1935.

Acest manual, după care se anunţă altele, e o compilaţie deosebit de inteligentă. Autorul, care s'a ocupat de istoria modernă, s'a putut orienta răpede într'o materie care trebuia să-i fie aşa de străină.

* * *

Albert Mousset, *Paradoxes sur le passé, le présent et l'avenir de l'Europe*, Paris, f. an.

În această culegere de „paradoxe" ale unui istoric documentar, care sînt adesea adevăruri crude, spuse cu foarte mult spirit, să alegem cîteva care se impun prin noutatea ca şi prin forma lor: „Pentru un popor tînăr nerecunoştinţa e întăia manifestaţie a suveranităţii." „Numim tinere popoarele a căror istorie n'o cunoaştem." „Multe trebuie să ştii despre un popor ca să-ţi dai samă că-l cunoşti rău." „Un duşman ereditar e paladiul unităţii naţionale". „Un pact în doi e o alianţă. Un pact în trei un complot. Un pact în patru o experienţă. Un pact în cinci, nimic." „Libertatea de cugetare dă îndărăt în patru cincimi ale Europei: s'a calomniat mult inchisiţia." „E o mare uşurinţă să încredinţaţi la experţi soluţia unor chestii care sînt de judecat prin bunul simţ." „Meşteşugul istoricilor stă în a aşeza evenimente exacte în false perspective de timp şi de spaţiu." „A da un loc diplomatic unui om politic e să cei a drege geamurile cui le strică."

[1] Şi puţină grijă de tipar: „Weniamin Costachi", „părinţii" pentru „prinţii", Levinstone pentru Livingstone.

www.dacoromanica.ro

„Din Stat satisfăcut încunjurat de popoare nemulțămite, Ungaria a devenit un Stat nemulțămit încunjurat de popoare mulțămite.“ „Ungaria: o forță de opresiune în disponibilitate.“ „Cel mai frumos paradox al istoriei: Ungaria avocat al minorităților.“

* * *

Zenovie Păclișanu, *Un vechiu proces literar (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior* (din *Mem. Ac. Rom.*, XVI, 12), București 1935.

Biografia Vlădicăi Bob e reluată (voise să învețe dreptul în Ungaria; fusese prieten ca protopop la Tîrgul Murășului, cu Șincai). Se pune în legătură alegerea lui cu curentul iosefin contra monahismului (se voise un preot de mir). Cei trei corifei erau pentru Ignatie Darabant. Ei apără călugăria blăjeană, atacată în cinstea și în veniturile ei. Bob era acusat și de nepotism. Se voia ca Iosif al II-lea să li înlăture dușmanul (intervenția pe lîngă Leopold în 1790). Îndată Budai Deleanu, fost profesor și director, pleacă în lume. De aici se trece, și cu unele știri nouă, la conflictul însuși.

* * *

Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu), 1658-1659* (extras din „Buletinul Comisiei Istorice a României“, XIV (1935), București 1936.

Sprijinită pe o bibliografie de o bogăție rară și pe documentele descoperite de autor, care au apărut în „Buletinul Comisiei Istorice a României“ în 1924, această lucrare a unui tînăr istoric care a lucrat în multe domenii e cea mai amănunțită biografie domnească presintată critic. În multe privinți schimbă părerile în general admise sau întărește păreri divergente, care se enunțaseră numai în treacăt. Forma literară e cu totul distinsă. Și pretutindeni e o atmosferă de istorie universală.

* * *

I. Lupaș, *Împăratul Iosif II și răscoala țeranilor din Transilvania* (din *Mem. Ac. Rom.*, XVI, 13), București 1935.

Considerații generale asupra personalității lui Iosif al II-lea. Se citează și scrisorile Mariei-Teresei, publicate la 1910 de Otto Krack (cf. scrisori ale lui Iosif, foarte dîrze și dure, destul de inferioare, în culegerea lui Feuillet de Conches privitoare la Ludovic al XVI-lea și Maria-Antoineta). La călătoria în Ardeal era de con-

www.dacoromanica.ro

sultat raportul Sasului care l-a întovărășit (v. nl. precedent al acestei reviste). Așa-numita audiență a lui Horea la Iosif va fi fost una din obișnuitele conversații ale împăratului cu oameni de jos (v., acum, și studiul d-lui Göllner, la Cronica din acest nr.). Se puteau folosi și piesele din Hurmuzaki, XV. Cîteva note de același fel se adaugă (pentru luptă și supliciu). Patenta pentru desființarea iobăgiei în românește, ca anexă.

* * *

Nicolae Roșu, *Dialectica naționalismului*, București 1935.

De fapt, d. Nicolae Roșu dă, cu toată metafisica abstrusă din prefață, nu un studiu asupra mijloacelor prin care a lucrat naționalismul, ci, într'o puternică sinteză, de o frumoasă formă, istoria însăși, în margeni restrînse și așa încît să poată fi înțeleasă de cetitorul cult, a naționalismului la noi.

De la început se subliniază tare greșeala oamenilor de la '48, în cari însă, ca la Bălcescu și chiar la I. C. Brătianu începător, *era* simțul desvoltării istorice, pe care fanariotismul, care n'a fost un regim, ci o acoperire de suprafață, *nu* a întrerupt-o. Peste analisa atentă, dovedind o vastă cetire, a ideilor opuse, de la Descartes, a cărui fatală influență e semnalată, prin Spinoza, care, cu un ecou sufletesc profund, de care Descartes matematicul e total lipsit, nu poate fi înțeles în misticismul său cu platoșă rațională decît evreiește și medieval („filosofii" secolului al XVIII-lea l-au reclamat în zădar ca părinte) la Kant (a fost el așa de adînc influențat de Rousseau, atît de superficial?) și la cugetătorii germani și francesi ulteriori (cu o călduroasă glorificare a lui Proudhon). Cu toate frumoasele pagini de la 91 înainte, cetitorul va fi grăbit să ajungă la ale noastre. Cu dreptate se înlătură ilusia unui ortodoxism incapabil de a fi definit și exemplificat, care s'ar opune unui naționalism al cărui sfîrșit îl proclamă oameni pe cari o cultură primită prea tărziu și dintr'un singur loc i-a tulburat în concepțiile lor (v. p. 147 și urm.). „Gheboșiți asupra psaltirii, înțiind cîntecul religios al octoihului" e o expresie fericită pentru o tristă realitate (p. 150). Foarte bună și prețuirea lui Despot (a se îndrepta: Heraclide și Reticus; p. 155). La masonerie, studiată cu îngrijire, era a se întrebuința și agitația de pe la 1770, de care m'am ocupat în două memorii la Academie (în Moldova, Carra era Frances și nu fusese trimes de nimeni

www.dacoromanica.ro

pentru propagandă; Ştirbei-Vodă era mason: am tipărit în *Corespondenţa* lui însuşi actul de primire). Diamant a fost lămurit de curînd prin cartea d-lui Popovici de la Iaşi, saint-simonismul e tratat pe larg de acelaşi; societăţile secrete de pe la 1840 la noi n'au a face cu francmasonii, cu atît mai puţin acţiunea revoluţionară din Moldova. Un interesant capitol despre Quinet şi Romînii (a se adăugi la bibliografie traducerea la Vălenii-de-Munte a autobiografiei lui şi comemoraţia ce i-am făcut la Academia Romînă).

Urmează atitudinea lui Eliad şi a lui Bălcescu, primul larg lămurit prin studiile d-lui Popovici; la el nu era atîta ideia care se opunea tinerilor, ci ciuda zeului revoluţionar căzut şi un fel de instinct popular. Pentru Bălcescu, găsind traducerea în foarte bună proză a lui Lamennais în chiar 1848 la Bucureşti, aş vedea într'însa forma istoricului lui Mihai Viteazul, şi aceasta ar deschide noi perspective în ce priveşte autorul *Cîntării României*. Asupra meritelor oamenilor de la '48, d. Roşu răspinge cu dreptate filosofemele fără valoare ale „diletanţilor estetico-democraţi", ca un Lovinescu. Se opune energumenilor mişcarea culturală moldovenească. Dreaptă, de şi dură pentru I. C. Brătianu, paralela cu Kogălniceanu, pp. 223-4: cel d'intăiu a avut însă, la început, o rară intuiţie istorică, unită cu o reală curiositate de a şti, împreună cu un spirit practic care nu l-a părăsit niciodată, asigurîndu-i triumful politic, dar, cu vremea, pănă la 1877, s'a „rosetisat". În capitolul următor Xenopol e rămas în urmă; adăugiri esenţiale s'au adaus: le-am resumat în cutare conferinţă la Paris pe care am tipărit-o în *Revue historique* a mea, acum doi ani. Şi ilusia moldovenistă a lui Ibrăileanu e considerată ca fiind căzută. Lui Kogălniceanu i se dă ce i se cuvine, şi i se va recunoaşte tot mai mult. Interesantă discuţia, redeschisă acum în urmă, cu privire la aceia cari au vrut şi ordonat suprimarea lui Barbu Catargiu.

Cu Simion Bărnuţiu e cineva pe alt teren: aici autorul avea cercetările adîncite ale lui Bogdan-Duică, şi e firesc să cadă brutalele atacuri ale lui Maiorescu.

În ce urmează e nedrept a se vorbi de „vlahuţismul plîngăreţ şi cabotin" (p. 298): răspund frumoasele pagini despre Depărăţianu ale poetului cînd era profesor la Tîrgovişte. In schimb ce calde sînt paginile despre Eminescu, la a cărui înălţime ideologică nu se putea ridica şi din condiţiile vieţii şi învăţăturii lor

www.dacoromanica.ro

— de şi Delavrancea a făcut studii de drept şi la Paris — corifeii generaţiei de la 1890! Interesantă analisa ideilor d-lui C. Rădulescu-Motru (p. 337 şi urm.): mulţi tineri de azi ar face bine s'o cetească şi mediteze. Alături, şi critica ideilor lui Şt. Motăş-Zeletin, p. 343 şi urm.: era necesară şi ea; la basa unor asemenea idei nu e nici cel mai mic contact cu o adevărată realitate istorică, fără care totul e... în vînt şi în cuvînt!

Lucrarea se opreşte aici, încheindu-se cu consideraţii ideologice. S'ar părea că autorul are intenţia de a da un al doilea volum. Cu curagiul care-l caracterisează, o astfel de cercetare ar putea risipi multe erori şi lămuriri, multe confusii. Nefiind parte, tînărul cugetător ar putea fi crezut şi ascultat.

* * *

I. Ionaşcu, *Contribuţii la istoricul mănăstirii Hurez, după documente inedite din Arhiva Eforiei Spitalelor Civile,* Craiova 1935.

Foarte importante acte privitoare la Hurezi (s'a aflat şi numele de Huhurez al satului) au fost găsite de d. I. Ionaşcu. O introducere întră şi în cele mai mici amănunte în ce priveşte întemeiarea şi înzestrarea minunatului lăcaş. După inedit se fixează lista egumenilor („circa 1750" – v. p. 16, note 81 — se referă la înfăţişarea scrisorii şi nu pretinde a fi istoriceşte o dată; alte îndreptări se primesc, firesc, cu mulţămire). În *Revista Arhivelor* m'am ocupat de manuscriptul, aflător odată la Hurezi, al lucrării istorice datorite Stolnicului Constantin Cantacuzino (cf. p. 19 şi nota 17). La V. A. Urechiă, citat acolo, nu e nimic, şi nu Urechiă a făcut atribuirea cronicii; el tratează despre un nou manuscript al ei şi promite o ediţie care nu s'a dat (manuscriptul lui Urechiă ar fi cel de la Hurez?) Se fixează că mormîntul fără inscripţie din biserică e al domniţei Ancuţa (p. 33, nota 114). Se adaugă note despre Brîncovenii de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, p. 29 şi urm. Cea mai preţioasă descoperire e însă a catalogului bibliotecii, cercetat şi 'n introducere (p. 49 şi urm.). (A se îndrepta Zygabenos, „Varicon" e Varinus, „Icumeniu" pare curios, „Syggel" e Syncellus, „Evrigu": Sirigul, „Samosagu": Samosatul; la p. 53, nota 351: „piiticeşti", un „pinticeşti". „Istoria lui Ţar Vladimir" (p. 84) e necunoscută.) Interesant şi „regulamentul lui Ţar Petru" *(ibid.).* Cerere de cai la 1796 de la mănăstiri, de Domnie (pp. 99-100, no. 15). Scrisori brîncoveneşti.

www.dacoromanica.ro

Un „om streinu, din părţile Nemţii“, călugăr (p. 113, no. 24). „Scăldători“ în Ardeal pentru cei de dincoace, p. 154, no. 46; Bogate note biografice la documente. Astfel biografia lui Chesarie (p. 65, nota 19). Se dă şi un indice de nume şi lucruri.

* * *

Mihai Costăchescu, *Arderea Tîrgului Floci şi a Ialomiţei în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ştefan-cel-Mare cu Muntenii* (publicaţiile Fundaţiunii „Regele Ferdinand I“, Iaşi), Iaşi 1935.

D. Mihai Costăchescu a avut norocul — şi acest noroc, pe lîngă altele, mai vechi, şi multe —, de a găsi un act de la Ştefan-cel-Mare (13 Septembre 1473), în care se pomeneşte de nişte Ţigani cîştigaţi de Ceaşnicul Hanco, „în Ţara Băsărăbească, cînd m'am războit Domnia Mea şi am distrus şi am ars Flocii şi Ialovniţa“ (оу басара[б]ском земли, коли есми воева[л] гвоми, таклалъ и жегълъ Флочи и Ѧловницоу (p. 1). Lămurind cu admirabila sa răbdare toate elementele cuprinse în document, autorul stabileşte ce a fost tîrgul unde Mocanii transhumanţi expuneau lîna lor nedărăcită spre vînzare Turcilor din Hîrşova (dar e de mirare cum se iea în samă — „n'ar fi imposibil“ — ridicula părere că numele de Floci ar putea să vie de la „Vloci“, Vlahi (p. 6). Cele „treizeci şi şase de biserici“ (p. 7) se reduc de fapt la cele două, una în ruină, alta prefăcută, pe care le-am văzut de mai multe ori. În ce priveşte „Ialovniţa“, Ialomiţa, e de admis că и e în loc de оу; altfel ar trebui să se admită şi o aşezare la Gura Ialomiţei, care e la o oarecare distanţă (se citează o pomenire a „gurii“ supt Mircea I-iu; p. 7). „Ilontha“ (p. 7, nota 6) din documentul unguresc e, de fapt: Iloncsa, Iloncia. Numele rîului, „sterp“ (v. p. 8), ar fi însemnat: „de stepă“. Un capitol urmăreşte luptele (aceiaşi risipă de izvoare; se citează şi o versiune a lui Ureche, la autor; v. p. 17, nota; şi discuţia asupra datei sfinţirii Putnei, p. 22, nota). Se urmăresc şi boierii pe rînd. Lucrarea e de o erudiţie fantastică. Numele grec al Bărăganului (v. p. 174) îl semnalasem de mult.

* * *

Ion Conea, *Basarabii din Argeş, despre originea lor teritorială şi etnică* (extras din revista *Rînduiala*), Bucureşti 1935.

Oricare ar fi conclusiile, de sigur îndrăzneţe, la care a crezut

*

www.dacoromanica.ro

că poate ajunge autorul, un priceput cercetător în geografie, el are meritul de a fi fixat harta teritoriului (sud-vest ardelean), în care se află larga răspîndire a numelui de Băsărabă. Originea lui cumană se cunoaşte acum; ea e incontestabilă. Dacă se întîlneşte acolo, şi numai acolo, ea s'ar explica printr'o aşezare compactă de Cumani după trecerea lor în Ungaria, prin veacul al XIII-lea. Numele de localităţi vin de la cele de persoane. Se constată azi un rînd întreg de Băsărabă pe valea Jiiului.

În ce priveşte conclusiile, un lucru e sigur că, dacă mişcarea de unitate politică ar fi plecat din părţile inidorene şi bănăţene, direcţia politică ar fi fost alta decît aceia către Răsărit care se observă de la început în Marele Voevodat. Şi cine putea să se aşeze în Rîmnic şi să puie mîna pe Banat, nu s'ar fi imobilisat prin ponoarele argeşene. Luptele Oltenilor cu Ungaria şi înfrîngerea lor a fixat aiurea puterea. De altfel şi pe la 1250 independenţa era numai la Argeş. Cei doi Litovoiu îmi par greu de admis: prin faptul că un stăpînitor e „modest" nu urmează că n'ar fi putut domni şi treizeci de ani; cîţi ani a domnit un Ştefan-cel-Mare, un Constantin Brîncoveanu, chiar un Matei Basarab? Ar fi bună observaţia că în Litovoiu e sufixul *-oiu*, dar compară Radivoiul balcanic. Pornirea din Haţeg a lui Litovoiu e însă, după actul dat Ioaniţilor, neadmisibilă. In ce priveşte numele de Tihomir, asemenea nume se află şi în Secuime. Ideia cu Basarabii cumani de rasă şi veniţi din Est e o ilusie a d-lui Veress; ea nu merită discuţie.

* * *

Andrei Veress, *Bibliografia romîno-ungară*, III, *Romînii în literatura ungară şi Ungurii în literatura romînă (1839-1878)*, Bucureşti 1935.

În această bogată operă de bibliografie sînt multe lucrări remarcabile, între care şi rare tipărituri româneşti: n-le 1377, 1380, 1384: Flechtenmacher despre Szechényi; no. 1395: elegie latină a lui Ioan Rusu; traducerea în nemţeşte a „Ţiganilor" lui Kogălniceanu; versurile româneşti către Impărat ale unui Petru Lupulov, profesor în Zara (no. 1440); Elemente de dreptul politic, după mai mulţi autori, de un filo-romîn, Braşov 1846 (no. 1470), „Cărticica teatrală" din Braşov, acelaşi an, a lui Ştefan Iakab şi Venter Florian (no. 1484), *Graiul roman* de Moise Bota (Pesta 1847); o

www.dacoromanica.ro

traducere după broşura din 1848 a lui A. G. Golescu (no. 1508). Ca lucrări ungureşti, călătoria lui Francisc Kazinczy (1839), o biografie a lui Samuil Vulcan (no. 1388), călătoria lui I. G. Elsner (no. 1401), lauda episcopului Erdeli de un Ungur în versuri româneşti (no. 1416), Biblia de la Trotuş (cu observaţia că „Isus“ e scris slavoneşte: Ic. p. 18), pe lîngă ce cîntă un Gheorghe Filimon, profesor în Beiuş, şi un Ignatie Balc tot despre Erdeli (n-le 1426, 1428; cf. şi no. 1434), călătoria lui Alexandru Urmősy la Ungurii din Romănia, în 1844 (no. 1450), lista semnelor de pe caii boierilor moldoveni, p. 33, versuri religioase româneşti de Samuil Mőkesch, paroh (no. 1473), colecţia de scrisori rákóczyene a lui Augustin Ötvős (no. 1503), proclamaţiile lui Bem, cîntecele despre Ioan Hunyadi în „Reguly-Album“ din 1850 (no. 1557), Memoriile lui Klapka (no. 1560), Istoria campaniei lui Bem de Ioan Czetz (Ţeţu) (no. 1570), Amintirile lui Egressy despre trecerea prin Muntenia (no. 1587), poesiile româneşti traduse de Mőckesch („S. M.“), 1851 (no. 1592), Amintirile pe Dunăre ale lui I. Hutter (no. 1599), cunoscuta călătorie a lui Jerney (no. 1601), Cronica lui Mihail Cserey (no. 1621), drumurile botanice ale lui Frederic Fronius, 1856 (no. 1678), foarte importanta istorie a lui Kemény de Iosif Szalay (cu Marcu-Vodă în Ciuc şi Romînii în Moravia, cu Mihul Spătar supt Bethlen; no. 1683), nuvela bănăţeană a lui Ormós (no. 1714), călătoria comercială a lui Apostol Popp şi Franz Voss (1859) (no. 1739), romanul Doamnei Zamfira de Alexandru Halmágyi (1859), (no. 1752), călătoriile lui Ioan Mihail Salzer (1860) (no. 1773), ale lui Ferdinand de Wiedersperg (1861) (no. 1808), Memoriile lui Rosznyay (no. 2004), Albumul Dora d'Istria (no. 2060), scenele de istorie românească ale lui Francisc Kóos (1870) (no. 2129), Memoriile lui Alexandru Veress (no. 2371).

* * *

M. Petrescu, Remus Ilie, I. Totoiu, *Istoria evului mediu, Istoria modernă, Istoria contemporană*, Bucureşti 1935.

Aceste manuale de cursul superior sînt o bună compilaţie, în care, iarăşi, mai de lăudat e excelenta ilustraţie. Faptele sînt exacte, dar, ca de obiceiu în asemenea lucrări, lipsesc caracterisările, care acelea pot rămînea în mintea elevilor, şi forma e lipsită de distincţiune. Se vede că autorii au cetit cu sîrguinţă un număr de

www.dacoromanica.ro

manuale străine. Părțile românești sînt bune. Ideia de a ilustra paginile noastre din Marele Război cu odiosul chip al șefului armatelor germane de ocupație e condamnabilă. Numai cît, e imposibil ca un elev să poată înmagazina acest imens material.

N. Iorga.

CRONICĂ

Se anunță din Bruxelles moartea celui mai mare istoric belgian și unul din cei mai cunoscuți ai lumii întregi, Henri Pirenne, care a fost și un mare cetățean, suferind pentru țara sa în Marele Război. Era și un vorbitor cu vervă și spirit și un excelent coleg. Cu cîtva timp înainte de a se stinge avuse durerea de a-și pierde fiul, el însuși un distins istoric.

*

Istoria pedagogiei, I, de d. C. Narly (Cernăuți 1935), e o lucrare cu plan nou, bine întemeiată și mai ales foarte bine scrisă. Foarte interesante înaltele idei ale lui Vives despre istorie, p. 361 și urm. Citind pe marele Polibiu, el vrea ca istoria să fie „un tot organic și unitar, ale cărui membre sînt diferitele episoade ce prin ele însele, luate în parte, niciodată nu vor putea să redeie" figura, frumusețea, forța „totalității" (p. 362, după *De tradendis disciplinis*, *Opera*, I, pp. 507, 511).

*

În broșura sa *Biografia lui Gr. Alexandrescu (Contribuții)*, București (1935), d. Remus Caracaș aduce știri nouă după notița dictată de poet ginerelui său (studii la Tîrgoviște, cu dascălul grec Rafail, apoi la Mitilineu, tot acolo; pe urmă la Sf. Sava din București; cadet de cavalerie; în nouă luni ofițer: stă trei ani în oaste, demisionînd ca liberal; funcționar la 1841 și pe urmă). Cîteva versuri din vremea decadenței. Soția-i moare la 1879. Un frate, Ioniță.

*

În *Buletinul Societății de geografie* pe 1934, d-na Mara N. Popp se ocupă de ciobanii ungureni din Argeș. Se constată strînsa legătură între cele două povîrnișuri ale Carpaților. Li se zicea Ardelenilor: Jinari (de la satul Jina). Se descrie biserica din Brădet (sec. XIV) și cea din Jghiab (sec. XV). Un act inedit de la Brătienii secolului al XVI-lea. „Drăticușul" arată o formă

www.dacoromanica.ro

latină cu *us* pronunțată ungurește (= obiceiu). Areful poate avea o origine foarte veche. Pentru mutarea Săliștenilor, p. 256.

Se adauge ce spune d. Laurian Someșan despre „Viața pastorală în munții Călimani".

Colonelul Ionescu-Dobrogianu adauge observații despre insula Peuce.

*

În *Câteva amintiri și pagini din istoria României moderne* (ambele, București 1935), d. Ioan C. Filitti adună mici articole de istorie contemporană, de care, în mare parte, ne-am ocupat la apariția lor în periodice.

*

În *Boabe de grîu*, no. 8, se povestește istoria Școlii Normale unite din Orade (de d. Ioan Georgescu). În presintarea Muzeului Kalinderu câteva tablouri de Grigorescu (și interesanta trecere a Dunării la Corabia, în 1877). — În n-l 9 *Bucovina în pictură* (de d. Corneliu Gheorghian; opera pictorului Bucevschi). D. M. Beza dă, din descoperirile sale, Evanghelia lui Ștefan-Vodă Rareș (și o foaie în colori), Evanghelia lui Alexandru-Vodă Mircea (interesantă pictura), vederea paraclisului lui Alexandru (nu Radu), din 1576, la Muntele Sinai, o cruce de la Istrate-Vodă Dabija, un patrahir de la Gheorghe-Vodă Ștefan, o ripidă de la Radu Paisie și un alt Radu pentru Mislea (portrete, p. 561), săbii de-ale lui Brîncoveanu, sfeșnicele lui Nicolae-Vodă Mavrocordat (1745).

*

D. Aurel H. Golimas, în broșura *Lupta decisivă de la Tătăreni și capitularea darabanilor de-asupra Tăuteștilor, 22 Novembre 1615* [Iași?], 1935, presintă în amănunte lupta biruitoare a lui Ștefan-Vodă Tomșa contra rebelilor. Se semnalează mai multe atitudini divergente la Poloni. Se fixează locul unde a avut loc ciocnirea.

*

În broșura păr. Gheorghe Cotoșman, *Restaurarea episcopiei Timișorii*, Timișoara 1935, note despre trecutul reședinței episcopale și arhiepiscopale și încercările de a o restitui.

*

La Mexico a apărut bibliografia țerii până la cucerirea spaniolă *(Guia bibliografica de la Historia de Mexico, epoca precortesiana)*, I.

*

www.dacoromanica.ro

În *Cronica numismatică și archeologică*, XI, 101, un articol al d-lui Const Moisil despre colecția numismatică a lui N. Docan. În nl. 102, o notă a aceluiași despre I. Bianu. În nl. 101 și despre un nou monument al cavalerului trac, descoperit la Tomi (foarte frumoasă sculptură). Multe note.

*

D. Constantin V. Dimitriu răspunde obiecțiilor d-lui Teodor Bălan mai ales în ce privește învinuirile de plagiat ce i s'au adus *(Răspuns unor calomnii*, București 1935). Nu toate argumentele sînt convingătoare și tonul violent face rău apărării.

*

Prețioasă, din causa indicației cărților rare și manuscriptelor, e lucrarea d-lui Eugen Barbul, *Biblioteca Universității „regele Ferdinand I" din Cluj* (Cluj 1935). Astfel un *ex libris* al lui Dimitrie Cantemir (p. 18). Pomelnicul mănăstirii Bistrița *(ibid.)*. Presintarea monedelor rare, p. 20. Lista vechilor cărți românești, p. 96 și urm. mai ales exemplarul bine păstrat al Evangheliariului românesc coresian; Evangheliariul slavon al lui Lavrintie). Și o serie de cărți care lipsesc în „Bibliografia" Bianu-Hodoș (din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea). La manuscripte, originalul „Cronicii" lui Șincai (v. pp. 119-20). Descriere a două Evanghelii slavone din secolul al XVI-lea (reproducere a cîte unei pagini din fiecare). Ar fi de cercetat miscelaneul românesc scris de „dascălul Todor bătrînul de la Ungurași" (v. pp. 125-6). Sînt acolo și o sută optzeci și opt de diplome de-ale lui Mihai Viteazul (el vorbește într'unul de „principes Transylvaniae, praedecessores nostri"; p. 130). Lista incunabilelor, p. 131 și urm. Dublete românești ce se oferă pentru schimb, pp. 144-7.

*

O lucrare de cugetare adîncă, perfect sistematisată, o dă d. I. Joldea Rădulescu, în *Sistem de politică cooperativă* (București 1935). Poate, alături de ideologia apuseană, din cugetarea românească era de luat și mai mult. Dar a face aceasta ar fi, cu obiceiurile noastre intelectuale, o întreagă revoluție în informație și elaborare. La Francesi era de întrebuințat frumoasa carte a d-lui Charléty despre Saint-Simon. Partidul ui „politicilor", simplă grupare de intelectuali și curteni din Franța de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, i se acordă, după o lucrare recentă a d-lui P. P.

www.dacoromanica.ro

Negulescu, o prea mare importanță (p. 296). Pentru toate acestea a se vedea cursul meu la Academia de Comerț, *Originea formelor vieții contemporane*. În general, e prea puțină istorie în discutarea unei chestiuni care cere o inițiare profundă, și prin izvoare direct, în istorie.

*

În *Kronstädter Zeitung*, Ianuar-Februar, se relea, cu argumente filologice, chestia originii Sașilor pentru a sprijini teoria, recentă, că ei au venit din toate țerile germane, ceia ce e mai mult decît discutabil.

*

În *Gazeta cărților*, (IV, 9-10, d. D. Mazilu propune să se atribuie lui Constantin Stolnicul traducerea Calendarelor cu prognosticuri, iscălite de „Ioan Frîncul" sau „Ioan Romanul", care le alcătuia pentru Vodă Brîncoveanu (d. Mazilu le-a regăsit la Biblioteca Academiei Romîne, n-le 2358, 3213-4, 3774, și în biblioteca d-lui C. Brîncoveanu). În sprijinul acestei păreri e și pomenirea Calendarelor italiene în scrisori de-ale Stolnicului care vor apărea în adausul, pe care-l public, la documentele mele grecești din colecția Hurmuzaki.

*

În *Prager Rundschau*, V, 4, un studiu al d-lui B. Matouš despre arhivele provinciale în Cehoslovacia.

*

În publicația d-lor George Ioanițiu și Nicolae Costache, *Industria hîrtiei în Romînia* (ed. a 2-a, București 1934), e și o bună istorie a fabricării hîrtiei la noi. Autorii adoptă părerea lui Hasdeu că o fabrică moldovenească exista la 1538.

*

În *Albina*, XXXVIII, 11, o notă biografică, și portret, despre secundul scriitor, și istoric documentar, C. D. Aricescu.

*

În *Mémoires de la Société royale des sciences de Bohême, classe des lettres*, 1933, d. M. V. Șahmatov publică o plîngere din 1648 către Țarul Alexe contra abusurilor „puternicilor" și dregătorilor, cerînd adunarea Statelor generale și alegeri ale judecătorilor.

*

www.dacoromanica.ro

D. I. Ionașcu arată în *Cercetări Istorice*, X-II, curioasa origine moldovenească a lui Andrei, Marele Logofăt al lui Mihai Viteazul. Îndreptări de amănunte (și la d. Filitti).

*

În *Codrul Cosminului*, IX (1935), pe lîngă materialele polone privitoare la Mihai Viteazul pe care le aduce d. Ilie Corfus — ne-am ocupat aiurea de dînsele —, comunicarea d-lui I. Nistor la Congresul din Varșovia despre Polonii în războiul Crimeii mai ales după corespondența din București a lui Coronini, pe care o publică autorul. D. V. Grecu vorbește despre ediția, ce ar trebui să se deie, a „Erminiei" (cercetări de manuscripte și la Muntele Athos). Tot d. V. Grecu caută „influențe sîrbești în vechea iconografie bisericească a Moldovei", dar nu e nimic probant ca pictură exterioară în asămănarea făcută de d. Grabar cu unele casuri sporadice în Apus sau în Serbia (dar *tărziu)*; pp. 238-9. Amănunțit cercetează d. Eug. Păunel chipurile populare moldovenești date în descrierea de călătorie a lui Teodor Karaczay (originea în desemnurile lui Kronbach). D. Victor Morariu se ocupă de o încercare de tragedie asupra lui Horea de Ghiță Popp (copie pe *Wilhelm Tell* al lui Schiller). De d. Teodor Balan cercetarea hotarului la Ceremuș (documente inedite).

Apoi note despre Budai Deleanu și dări de samă (mai ales de d. V. Grecu).

*

Un pios studiu, bine ilustrat, de d. Virgil Vătășianu, *Pictorul Octavian Smigelschi*, Sibiiu 1936.

*

În lucrarea păr. Paraschiv Angelescu, *Inscripția falsă de la mănăstirea Bacicovo și aducerea moaștelor Sfintei Filofteia în țară* (din „Biserica Ortodoxă", București 1936), se arată că inscripția care ar fi dînd data morții, la 1404, a patriarhului Bulgariei Eftimie e un fals, recunoscut și de știința bulgară (ar fi ajuns imposibilul chip de a presinta anul: ҂ΑΔΔ = 1404). E o dovedire limpede și convingătoare.

*

Într'o nouă serie din *Vom Leben und Wirken der Romanen*, *Rumänische Reihe*, II, a d-lui Gamillscheg (Jena-Lipsca, 936) d. G. Oprescu vorbește de noua pictură românească, d. I. Sîn-Giorgiu de Eminescu.

*

www.dacoromanica.ro

În tipărirea raportului lui Priscus în *Izvoarele istoriei Romînilor*, ca volum VIII, d. G. Popa-Lisseanu urmează o metodă pe care am arătat-o cît e de greșită: text neverificat pe manuscripte, traducere care nu strînge originalul (la început chiar, unde vede traducătorul în πάντας τοὺς παρὰ σφᾶς καταφυγόντας pe „fugarii sciți"?), introducere și note incomplecte. Premiarea colecției de Academia Romînă a fost o greșeală, care se va învedera încă mai mult în felul cum această costisitoare și puțin utilă culegere arată să se desfășure. Cînd se citează interpretarea obiecțiilor d-lui Țicăloiu cu privire la fugarii de la Huni (p. 89), se trece cu vederea că la început e vorba de toți fugarii și apoi numai de acei „Sciți" cari pot fi numai supuși ai Hunilor. Nu zice chiar d. Popa Lisseanu că supt numele de Sciți se înțelegeau *toate popoarele* de la Nordul Dunării (p. 101, nota 1)? Se întreabă cineva de ce în traducere nu se păstrează împărțirea în paragrafe.

*

Acte diverse de administrație curentă le dă d. Ioan C. Filitti, în *Documente din vremea Regulamentului Organic*, București 1935.

*

D. Murărașu mai dă o bună ediție, bogat adnotată, a „literaturii populare" a lui Eminescu.

*

În *Revue d'histoire moderne*, Novembre-Decembre, d. Henri Hauser presintă mișcător amintirile sale despre Henri Pirenne (și extras). În caracterisarea marelui istoric acest pasagiu: „l'habitude de rechercher sous les mots, les institutions, les formules, sous les textes mêmes, la réalité humaine, la chair vivante" (p. 7).

*

Foarte multe lucruri nouă și vederi largi, ca de obiceiu la acest scriitor de o așa de mare distincție, în broșura profesorului Ezio Levi, *Lope de Vega e l'Italia*, Neapole 1935 (personagii din comedia italiană și pasagii italiane la bogatul dramaturg spaniol).

*

În *Elementul popular în literatura cultă (Mem. Ac. Rom.*, secț. lit., ser. III, VII, 4), d. Artur Gorovei găsește inspirație populară în *Regele Lear*, în *Macbeth*, în lirica italiană (turturica), într'o bucată a lui I. Catina (balada lui Corbea), în Eminescu.

*

www.dacoromanica.ro

Asupra unirii religioase de la Brześć o notă de d. K. Chodynicki în *Bulletin International de l'Académie polonaise des sciences et des lettres*, 1935, Ianuar-Mart (teamă de legătura cu noul Patriarhat din Moscova). D. M. Małecki vorbește despre „caracterele balcanice ale dialectelor din Macedonia".

*

Interesante documente cu privire la Războiul de o sută de ani în *Bulletin of the institute of historical research*, X, 39.

*

Se anunță o *Bibliographie zur Vorgeschichte des Weltkrieges* de Alfred von Wegerer, Berlin 1934.

*

Interesante obiecte din epoca fierului, descoperite în Siberia, la T. J. Arne, *Barsoff Gorodok, ein westsibirisches Gräberfeld aus der jüngeren Eisenzeit*, Stockholm 1935.

*

O lucrare de vaste dimensiuni, peste 700 de pagini, căutînd informații și departe, în lumea polonă, e a d-lui Pierre Mesnard, *L'essor de la philosophie politique au XVI-e siècle* (Paris 1936). Se cuprinde analisa amănunțită, începînd cu Machiavel, a cugetării tuturor reprezintanților de căpetenie ai secolului.

*

N-le 11-2 din anul XVI ale *Celor Trei Crișuri* sînt închinate Transnistrienilor.

*

În *Memoriile Academiei Române*, ser. III, XVII, 5, *Formularul fanariot* de N. Iorga (după un ms., intitulările cancelariei domnești în epoca Fanarioților).

*

D. Erling Stensgård publică o lucrare ilustrată, *H. C. Andersen i Italien* (și desemnuri ale lui, de multă visiune).

*

Pentru așa-zisul „testament al lui Petru-cel-Mare, *The Slavonic and East-European Review*, Ianuar 1936 (Laurence Lockhart).

*

În *Gînd Românesc*, 1935, 11-2, d. Nicolae Lailo, despre traducerile lui Horațiu în românește.

*

www.dacoromanica.ro

Tot n-l pe Novembre-Decembre 1935 din *Biserica ortodoxă romînă* e ocupat de studiul d-lui Teodor M. Popescu, *Enciclica patriarhilor ortodocşi de la 1848.*

*

De relevat în *Ţara Bîrsei*, VIII, 2, însemnările d-lui Mihail Popescu despre amestecul profesorilor ardeleni în mişcarea de la 1848 din Principate. D. Horia Teculescu despre manuscrisele lui Virgil Oniţiu. D. Aurel A. Mureşianu despre alcătuirea „Tribunei" (un document nou).

*

Într'o splendidă ediţie ni se dau studiile d-lui George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti* (1935) (cercetare şi explicare a unor planuri austriece).

*

Lucruri mai noi privitoare la mănăstirea Neamţul Nou, în *Viaţa Basarabiei*, IV, 11-2.

*

În *Arhivele Olteniei*, XIV, 79-82, d. Ioan C. Filitti se ocupă de pretendenţii munteni din secolul al XVII-lea, la început, Mihai Cămărăşul şi Neagoe-Vodă. (Pentru cel d'intăiu se presintă foarte atrăgătoarea ipotesă că ar fi fiul lui Gheorghe Cămărăşul, cumnatul care a întovărăşit în exil pe Petru Şchiopul. Nu e convingător că Neagu-Vodă n'ar putea fi Neagu Aga şi încă mai puţin că ar fi un bastard al lui Radu Şerban.) Despre Hasdeu şi Maiorescu la Iaşi, d. I. Minea. Despre pacea din Belgrad d. V. Mihordea (foarte amănunţit studiu, sprijinit pe cunoaşterea perfectă a izvoarelor; documente). Scrisori de-ale lui Filaret de Rîmnic publică d. N. A. Gheorghiu. D. Emil Virtosu a descoperit interesanta autobiografie a lui Aricescu. D. C. N. Mateescu dă versuri ale unui preot argeşean (începutul secolului al XIX-lea). Păr. Teodor Bălăşel publică pomelnicul, redactat de Dionisie Eclesiarhul, al bisericii din Drăgăşani. Urmează studiul, de care ne ocupăm deosebit, al d-lui I. Ionaşcu despre mănăstirea Hurezi. Apoi documente şi cîntece populare. O biografie a romancierului Gib Mihăescu. Preţioase rectificări, pe obişnuitul ton iritat, ale d-lui Ioan C. Filitti: unele nici nu sînt rectificări, ci erate şi precisări, de care firește e de ţinut samă ca şi de cele ce, tot firește, se pot face, cînd e timp, autorului însuşi, cum i-o serveşte d. I. Ionaşcu pe p. 507 şi

www.dacoromanica.ro

urm., și chiar un buclucaș inveterat, d. St. Nicolaescu, pe p. 513 și urm. Importantă rectificarea d-lui Aurelian Sacerdoțeanu că Litovoiu a trebuit să moară, cînd regele Ungariei era copil, la 1273, nu 1279 (pp. 516-7). Și despre originea lui Dionisie Eclesiarhul (pp. 517-8).

*

D. Vintilă Mihăilescu dă o frumoasă carte, de solidă arhitectură și de formă stilistică precisă, în *România-geografie fisică* (București 1936). Partea din urmă, cuprinzînd considerații asupra populației, e importantă și pentru istorici. Multe ilustrații. Bibliografie.

*

În *The diplomacy of imperialism, 1890–1902*, de William L. Langer, 2 vol., New-York-London 1935, se va găsi, într'o formă plăcută, întrebuințarea unui imens material pentru a elucida toate capitolele ofensivelor imperialiste.

*

În *Cronica numismatică și arheologică*, XI, 103-4, pomenirea numismatului Regling.

*

În *Albina* din 21 Februar, o notiță a d-lui St. Cardaș despre Miron Pompiliu (cu portret).

*

În *Hotarul* de la Arad, Februar-Mart, o notiță a păr. Gh. Ciuhandu despre circulația general-românească a cărților bisericești. Un memoriu politic inedit al lui Vasile Goldiș.

*

D. F. L. Ganshof adună două articole despre H. Pirenne, în placheta *Henri Pirenne, le maître, l'historien* (Bruxelles 1936).

*

Note despre Biserican, în C. Stoide, *Contribuții la istoricul mănăstirii Bisericani* (din „Arhiva" de la Iași [1935] (și documente inedite).

*

În *Revista fundațiilor regale*, II, 11, de reținut scrisorile lui Duiliu Zamfirescu, amintirile d-lui Al. Em. Lahovary. D. Alexandru Marcu despre studiile lui Bărnuț în Italia.

*

www.dacoromanica.ro

Asupra primelor manifestații de divinitate a Împăratului, d. D. M. Pippidi, în *Athenaeum*, I.

*

Se publică, fără arătarea numelui, un frumos volum comemorativ, *Casina Română Brașov, 1835-1935* (Brașov 1935). Se adaugă articole ca acela despre planul dacic din 1848, de d. Aurel A. Mureșianu (trecerea pe la Brașov a lui Grigore Balș, Nicolae Ionescu, Gheorghe Sion, Gheorghe Cantacuzino și alții — și Alecsandri? —, bănuiți de Magistrat. Se vede Bibescu-Vodă trecînd prin oraș după abdicare și întrebînd pe Bariț „unde și pe cît teritoriu voiți d-voastră să înființați Dacoromania ca Stat roman"). Ziaristul Valentineanu, pe care l-am cunoscut, pretindea că Vodă-Cuza ar fi venit de mai multe ori la Brașov pentru conciliabule politice. O altă contribuție de d. Candid C. Mușlea. Lista conducătorilor, de d. Ion Colan.

*

Și unele elemente de istorie, mai nouă, în broșura d-lui Cornel Corneanu, *Biserica Banatului*, Caransebeș, 1935.

*

Țara Bîrsei consacră o mare parte din n-l 6 al anului VII amintirii profesorului Virgil Onițiu (foarte frumos și plin articolul d-lui Horia Teculescu). D. I. D. Condurachi își continuă studiul despre vechiul drept românesc (contra originii slave). În articolul păr. Oct. Popa despre Ugrinus cu greu am putea admite povestea romantică a nevestei lui Basarab în dragoste cu nu știu ce Secuiu după cronica secuiască tipărită de Szádeczky (pp. 566-7).

*

Academia de Comerț din București face să apară un nou „Buletin bibliografic".

*

D. Nicolae I. Popa dă o ediție nouă a nuvelelor lui Gérard de Nerval, *Les filles du feu*, 2 vol., Paris 1931.

*

Dd. Ilie Minea și L. T. Boga dau a doua parte din sîrguincioasa lucrare despre „cum se moșteniau moșiile în Țara-Românească pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea" (Iași 1936) (extras din *Cercetări Istorice*, X-XI). Discuție cu privire la chestia controversată a „moșiilor prădalice" (p. 6 și urm.), ceia ce ar fi : excepționale,

www.dacoromanica.ro

ne „tradiționale". Interesantă e pomenirea unui document din 1579 cu „begoglu" — bine identificat cu Aloiso Gritti, „fiul de doge" —, care vine supt Vlad-Vodă Vintilă cu un pretendent, și acesta e tăiat cu toți aderenții lui (pp. 125-6). Domnul se scusă la Constantinopol prin trimeterea boierului Fîrtat. Și alte casuri de „viclenie", folositoare pentru istoria veche, p. 126 și urm.

*

În *Atti della deputazione di storia patria* din Veneția, 1932-4 Veneția 1935, un articol de D. Gino Fogolani despre procesul intentat de Inchisiție marelui pictor Paolo Veronese. I se obiecta că în tabloul judecății celei de pe urmă a introdus costume, „bufoni, cîni, arme și astfel de bufonării". El răspunde că „a crezut cum că face bine" și că „figurile de bufoni sînt afară de locul unde e Mîntuitorul". I se cere să „îndrepte pictura".

*

În *Povestiri de pe front (1916-1917)*, București, (1935), generalul C. Dona, care iscălește „Clucerul Dinu", dă știri noi, într'o formă beletristică, asupra luptelor din Ardeal.

*

În *Analele Dobrogei*, XVI (1935), d. Alex. P. Arbore se ocupă (*Sicia Transdunăreană*) de Cazacii mutați cu „siciul" (sau „sicea") lor în Dobrogea.

*

D. Jan Șeba, ministrul Cehoslovaciei, tipărește conferința sa *Romînii și Cehoslovacii de-a lungul istoriei* (București 1935).

*

Supt titlul *Contribuții la istoria diplomatică a României în secolul [al] XIX-lea* (București 1935), d. Ioan C. Filitti adună un număr de studii apărute în revistele mele, în *Viața Românească* (politică germană înainte de Marele Război) și în *Convorbiri Literare*, precum și o corespondență a lui Gentz cu Alexandru-Vodă Suțu.

*

Cartea, frumoasă, a d-nei Alice Voinescu despre Montaigne (*Montaigne, omul și opera;* București 1930) e sprijinită pe analisa răbdătoare a marii opere înseși. Și biografia e făcută pe izvoare: nu se uită planul călătorului de a merge, în drumul italian, pe la Cracovia și spre Grecia, atingînd regiunile noastre (p. 154;

www.dacoromanica.ro

lipsește trimeterea la vechea ediție a notelor de călătorie; îmi permit a semnala autoarei studiul meu despre Montaigne, — și cu bibliografie; pentru planul „valah", p. 164, nota 1 — în *Istoria literaturilor romanice*, II, București 1920; dar știu bine că pentru scriitorii romîni cărțile românești nu există). Considerațiile de politică generală din prima parte sînt cam vagi. Unele erori la cărțile pomenite la paginile 174–5 se pot îndrepta ușor. Cuzanu, citat de mai multe ori, e sau Cusanus, latinește, sau Nicolas de Cues, în vulgară. Și tradiția Maranilor, de care Montaigne e așa de legat, cerea o explicație. E o carte care trebuie cetită, și de toate vrîstele.

*

În „Biblioteca populară a Asociațiunii „Astra", *Cîntece Oltenești* de N. I. Dumitrașcu (f. an). Bucăți lirice, cu teme în mare parte cunoscute.

*

Despre Baba-Novac, în Ion Filimon, *Povestiri istorice — Din trecutul românesc al Clujului* —, din „Biblioteca poporală a Asociațiunii „Astra" (f. an) (alături mișcarea țerănească din 1437 și procesul Memorandului).

*

În *Neamul românesc pentru popor*, 16 Februar 1936, o nouă baladă haiducească, *Pătru haiducul* (din Dolj).

*

D. Jean Bruchesi face să apară volumul II din cartea sa populară, *Histoire du Canada pour tous*, cuprinzînd „regimul engles". Se vede de la început iubirea locuitorilor pentru limba, legile și instituțiile francese (p. 25 și urm.). Oprire a cărții francese (p. 77). Resistență a clerului catolic, pus „supt autoritatea regelui" (nu se recunoaște episcopatul de Québec). Slabi guvernatorii. Rolul unui Papineau și al școlii lui politice. Răscoală a „patrioților". Așa se creiază Statul, prin reunirea celor două provincii, în 1840. De aici, supt influența războiului de secesiune din Statele Unite, se va trece la regimul federal în forma unitară de la 1867. „Dominionul" se naște.

*

Cu tendința, lăudabilă, de a apăra vechile nume de străzi în Sibiiu, publică d. Arnold Pancratz o contribuție utilă la istoria culturală a Ardealului, *Die Gassennamen Hermannstadts, Ein Kulturbild*, Sibiiu 1935.

*

www.dacoromanica.ro

În *Cultura creștină* de la Blaj, visitații canonice unite în secolul al XVIII-lea (de d. Zaharia Piclișanu). Pasagiile aduse de d. Nicolae Brînzeu despre intenția de unire cu Roma a lui Mihai Viteazul, înțeles cu nunciul Malaspina (pentru relațiile lor, *foarte rele*, v. a mea recentă *Istorie a lui Mihai Viteazul*), din Albert Huett (printr'o carte din 1847) și din Palma (de la 1785) nu pot fi probante.

*

O frumoasă și înduioșată amintire a doctorului I. Cantacuzino în bogata carte de comemorare *În memoria profesorului Ioan Cantacuzino* (București 1936).

*

Detalii foarte curioase asupra vieții în Apus (Franța, Italia) la începutul veacului al XVIII-lea în studiul d-lui L. Ferrasi, *L'abate Antonio Conti e Madame de Caylus*, în *Atti* ale Institutului venețian, XCIV [2]. D. M. Missedaglia publică o corespondență a lui Gordon, eroicul apărător al Sudanului. Azi mai ales publicația ar trebui să trezească un deosebit interes.

*

Arhiva Someșană, no. 18, aduce contribuții foarte însemnate, ca articolul d-lui Virgil Șotropa despre viața Romînilor în satele săsești ale secolului al XVIII-lea (dîrze ofensive populare); Sașii distrug case și paraclise; extrem de interesant e că — v. p. 307 — Sașii se ridică împotriva Mariei-Teresei, căreia spun că nu-i datoresc decît birul și declar că sînt cu „veșnic învingătorul Frederic al II-lea": „noi, Sașii, încă sîntem Prusieni și ținem cu Prusienii". În legătura cu Romînii, Sașii sînt siliți a scrie românește, pp. 314-5. Apărarea grănicerilor de organele militare, p. 331. Ungurii și Sașii cari nu vreau să între supt steag sînt mutați oficial, p. 332 și urm. Și acte publicate de d. Vasile Bichigean. *E încă o intreagă istorie a Romînilor din Ardeal care nu s'a scris.* Și amintirile de student la Viena ale d-lui Iuliu Moisil.

N. Iorga.

NOTIȚE

Tocilescu cita, în *Raport asupra unei misiuni etnografice în Bulgaria*, București 1878, această inscripție de la Vidin: „1785, acestŭ clo otŭ iaste cumpărat de jup. Ioanŭ sinŭ Toaderŭ, jup[ă]neasa Safta".

*

www.dacoromanica.ro

Pentru biografiile lui Rhigas și Corai (după *Vie d'Adamantios Coray, écrite par lui-même*, Paris 1833) și Jacques C. Bolanachi, *Hommes illustres de la Grèce moderne, Rhigas et Coray,* 1875. Corai dă lecții capelanului olandes de la Smirna Bernard Keun și trece apoi la Amsterdam, unde stă șase ani, pe lîngă pastorul Adrian Buurt.

*

Pe ediția din 1639 a lui Hipocrat și Galen, la Ac. Rom., se cetește: Ἀ. Ἀδαμαντίδης, ἰατρὸς θεροιατος, 1873, Βουκουρέστι.

*

Între membrii lojei masonice din Sibiiu la 1776 (după *Archiv f. siebenburgische Landeskunde,* indicație pierdută) se întîlnesc Grecii Dimitrie Marco, tălmaciu la cancelaria de Război (n. 1740), Toma Vellera, din Macedonia, jude al Companiei *(ibid.,* n. 1732), Ștefan Kozta din Beiuș (n. 1748 la Hălmagiu), Daniel Fabian (n. Vurper, 1751), Ioan Bulia, servitor (din Singiorz), *Ioan Molnar* oculistul (n. la „Zood", 1749), Ladislav Bala, perceptor la Cetatea-de-Baltă, *Sulzer,* Constantin „Fuschul" (de la Vișlea-de-jos), tot servitor gubernial.

*

Pentru relațiile care au fost între Siberia și America-de-Nord, permițînd răspîndirea artei lineare a se vedea în cartea lui Edward Alsworth Ross, *Russia in upheaval,* New-York 1918, existența în Siberia, la 5.000 de mile de patria lor, a unui grup de Piei Roșii (pp. 1856).

*

Consulul prusian din Galați a trimes inscripții lui Mommsen, care le-a dat în „Buletinul Institutului de corespondență arheologică din Roma", 1864, p. 260 și urm.

*

În *Revue Archéologique,* XXVII (1874), p. 196 și urm. se dă, după *l'Indépendance hellénique*, biografia lui Gr. G. Pappadopulo, învățătorul Dorei d'Istria. Născut la Salonic „cîțiva ani înainte de revoluția de la 1821", e chemat din Paris, unde studia, de Alexandru-Vodă Ghica pentru creșterea nepoților. I se dă și catedra de grecește la Sf. Sava. Cu Vodă el se retrage la Dresda, de unde merge în Ungaria și în Grecia. Scrie un „Manual de Pedagogie".

*

www.dacoromanica.ro

Asupra speranțelor legate de intrarea României în războiu, v. Harry Stuerman, *Deux ans de guerre à Constantinople*, Paris 1917, p. 97: „Cînd România a intrat în luptă, a fost un delir în toată Pera, și chiar și cei mai mari pesimiști credeau atunci că Constantinopolul va fi liberat cel mai tărziu în două luni". Peste puțin se anunța „imensa pradă" luată la noi (p. 103).

*

O interesantă declarație a lui Conrad de Hötzendorf, la 28 Iunie 1914, se află în noua carte a soției sale, Gina *(Mein Leben mit Conrad von Hötzendorf*, Lipsca 1935): „Din nenorocire am cîștigat aici impresii care nu lasă a se prevedea nimic bun pentru viitorul Monarhiei și anume pentru cel mai apropiat. *Serbia și România vor fi cuiele la sicriul ei.* Rusia le va sprijini puternic pe amîndouă. Va fi o luptă fără perspectivă; totuși trebuie dusă, de oare ce o monarhie așa de veche și o așa de veche armată nu pot apune fără glorie." El vedea sfărmarea „culturii ariene", și începutul unui teribil „războiu de rase". Doria cu toată căldura un singur Stat german, și cu Austria.

*

În F. Lenormant, *Turcs et Monténégrins*, Paris 1866, la genealogia Cernoievicilor se vede o fată a lui Gheorghe al III-lea (p. 283), din 1449-59, și a Voisavei Ducagin, Ecaterina, care iea pe „Radoul de Valachie" *(Radu Călugărul?)*, atunci cînd o soră se mărită cu Ștefan Brancovici (care?), și un frate, Ștefan al II-lea (primul, din 1449, tatăl lui Gheorghe al III-lea, ținuse pe Voisava Kastriota), domnește de la 1497 la 1515.

Același, la pagina 21, presinta pe Gheorghe Srașimir, seniorul așa-numitei Zete, lîngă Durazzo, ca soț al „Despinei". Iuvelița, fiica lui Lazăr al Serbiei, care ar fi fost „văduva Domnului Valahiei", citînd pe Orbini, p. 293, dar și pe Du Cange, *Illyricum vetus et novum*, p. 66 (v. și Lenormant, p. 21, note 2, unde se citează și un pretins cîntec scos de Mérimée dintr'„un manuscript al Bibliotecii Arsenalului din Paris", în care Gheorghe Balș ar fi înlocuit cu Gheorghe Omoievici). Legătura lui Lazăr cu dinastia munteană nu e pomenită numai acolo, ci și în Analele sîrbești.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro